

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BOSNA SORUNUNUN GÜNÜMÜZDEKİ
DURUMU VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

İNDİRA PORİÇ

2501080942

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Toktamış Ateş

İstanbul 2012

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

Adı ve Soyadı : İNDİRA PORİÇ
Numarası :2501080942
Anabilim/Bilim Dalı :SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Danışman Öğretim Üyesi :PROF.DR.TOKTAMIŞ ATEŞ
Tez Savunma Tarihi : 29/03/2012
Tez Savunma Saati :14:00
Tez Başlığı :“BOSNA SORUNUNUN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE DEĞERLENDİRİLMESİ”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / GYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR. TOKTAMIŞ ATEŞ		Kabul
2- DOÇ.DR.NAMIK SİNAN TURAN		Kabul
3-DOÇ.DR.BURAK SEMİH GÜLBOY		KABUL
4-DOÇ.DR.ADİL BAKTIAYA		KABUL
5-YRD.DOÇ. DR. İLKER AKTÜKÜN		KABUL

ÖZ

Bosna-Hersek Avrupa'nın güneydoğusunda, Balkanların batı ucunda yer alan bir Avrupa-Balkan ülkesidir. 1945-1990 yılları arasında Eski Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetten birisi idi. 1991 yılında Eski Yugoslavya dağıldı. Bosna-Hersek Nisan 1992'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra Yugoslavya Ordusu Bosna-Hersek'e saldırmıştı. 1992-1995 yılları arasında süren Bosna Savaşı, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin etkisiz ve başarısız diplomasisi yüzünden İkinci Dünya Savaşından sonra en büyük insanî felakete sebep oldu. Ancak Temmuz 1995'te Srebrenica Soykırımı'ndan sonra NATO'nun askerî müdahalesiyle Bosna Savaşı durdurulmuştur. ABD'nin yoğun diplomasisi neticesinde 14 Aralık 1995'te imzalanan Dayton Antlaşması ile Bosna Savaşı resmen sona erdi.

Dayton Antlaşması, Bosna Savaşını durdurmakla beraber Bosna-Hersek devletini ikiye böldü: Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti. Bunun yanı sıra Bosna-Hersek'te uluslararası toplumunun temsilcisi olan Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR), uluslararası himaye doktrini çerçevesinde Bosna-Hersek'i fiilen yönetmektedir. Bu yüzden BM tarafından tanınmış olan Bosna-Hersek bir protektörüdür.

Bosna Sorunu, Dayton Antlaşması'yla çözülmemiştir. Bu barış antlaşması Bosna-Hersek'e hem istikrarsızlık hem de bölünmüş bir toplum getirdi. Bugünkü Bosna-Hersek fonksiyonel olmayan devlet olarak siyasi teoride yer almaktadır.

ABSTRACT

Bosnia-Herzegovina is European-Balkan country located in southeastern Europe and at the west end of the Balkans. In the period between 1945-1990 it was one among the six republics that make up the former Yugoslavia. Disintegration of former Yugoslavia occurred in 1991. After declaring its independence in April 1992 Bosnia-Herzegovina was attacked by the Yugoslavian army. Bosnian War which lasted from 1992 to 1995, caused the greatest humanitarian disaster after the Second World War because of ineffective diplomacy of the United Nations and European Union. After the genocide in Srebrenica, in July 1995, however, NATO's military intervention stopped the Bosnian War. Because of intensive U.S. diplomacy Dayton Agreement was signed on 14 December and at that date Bosnian War officially ended.

The Dayton Agreement stopped the war in Bosnia but it has divided the state of Bosnia and Herzegovina into two parts, the Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska. In addition, Office of the High Representative in Bosnia-Herzegovina (OHR), which is representative of the international community in Bosnia-Herzegovina in the framework of the protectorate doctrine *de facto* oversees the country. Therefore, Bosnia and Herzegovina which was recognized by the UN is actually protectorate.

Dayton Agreement did not solve Bosnian problem. Actually this peace agreement has brought Bosnia instability and divided society. Nowadays, Bosnia-Herzegovina is characterized as a non-functional state in political theory.

ÖNSÖZ

Uluslararası toplum, Avrupa Birliği başta olmak üzere, 1992-1995 yılları arasında Bosna'da olup bitenleri 'medeniyet çatışması'¹, 'etnik savaş'², 'iç savaş'³, kabileler savaşı⁴, 'Balkan barbarların savaşı'⁵, 'ezelî nefretlerin hortlaması', 'Hıristiyan-İslam' savaşı diye adlandırdı. Bunu bilerek mi ya da cahillikten mi yaptılar sorusuna net bir cevap yoktur. Çünkü Bosna Sorunu için yukarıdaki adlandırmalardan hiçbirisi doğru değildir. 1992'de Birleşmiş Milletler tarafından tanınmış olan Bosna-Hersek'teki silahsız Boşnaklara ve Hırvatlara ilk önce Yugoslavya Ordusu saldırmıştır. Ondan sonra Bosna-Hersek, Hırvatistan'ın saldırganlığına uğramıştır.

Hoşgörülük niteliği ile bilinen Bosna topraklarında 1990'larda *dış güçler* yüzünden üç buçuk sene boyunca Avrupa'nın göbeğinde, İkinci Dünya Savaşından sonra en kanlı savaş meydana gelmiştir. O süreç içerisinde bir milyondan fazla mülteci, komşu ülkelere sığınmış, binlercesi toplu kamplara gönderilmiş, binlerce kadın da tecavüze uğramıştır.

BM ve AB Bosna Savaşını neden durduramadı ya da durdurmadı? Srebrenica Jenosidine nasıl izin verildi? 1995'te ABD tarafından hazırlanan Dayton Antlaşması niye Bosna Savaşı'nın sonuçlarını meşrulaştı? Dayton Bosnası'nın geleceği var mı? Bu tezin amacı bunun gibi sorular çerçevesinde Bosna Sorunu'nun tam olarak ne olduğuna ve nasıl çözebileceğine bir cevap bulmaktır.

Master tezimi hazırlarken etrafımda onlarca insan bana destek oldu. İlk önce Hırvatistan'a teşekkür borcum var çünkü Türkiye'de burslu olarak okudum; ondan

¹Bkz. Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, çev. Murat Yılmaz, Vadi Yayınlar, Ankara, 1995

²etnik temizlik: jenosid terimi yerine kullanılan *öfemizmdir*.

³Bosna'da yaşananlar iç savaş değildi. Bosna'ya ilk önce Sırbistan, ondan sonra Hırvatistan saldırmıştı.

⁴Bosna-Hersek'te yaşananlar kabileler savaşı değildi çünkü Bosna-Hersek'te kabileler yoktur.

⁵"Barbar, her şeyden önce barbarlığa inanan insandır." Claude Lévi-Strauss, **İrk, Tarih ve Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s.28

sonra aileme, Atatürk Öğrenci Yurdu'nda kalan Türk arkadaşlarıma, İstanbul Üniversitesi değerli hocalarıma, İstanbul Üniversitesi Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Arş. Gör. Zehra Hamarat'a, Boşnak arkadaşlarıma, özellikle Turan ve Minela Yılmaz'a büyük teşekkür borcum var; sonunda değerli danışman hocama Prof.Dr. Toktamış Ateş'e, bana danışmanlık yaptığı için minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
HARİTALAR LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Bosna Hersek'in Coğrafi Konumu Ve Jeostratejik Özellikleri	3
1.2. Bosna: İlk Çağlardan Osmanlılara	5
1.3. Osmanlı İmparatorluğu Yönetiminde Bosna-Hersek	14
1.4. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Yönetiminde Bosna-Hersek	24
1.5. Yugoslavya Krallığı Ve Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti	28

İKİNCİ BÖLÜM

BOSNA-HERSEK BAĞIMSIZLIĞI VE BOSNA SAVAŞI(1992-1995)

2.1. Yugoslavya'nın Dağılmasından Bosna-Hersek'in Bağımsızlığına	41
2.2. Bosna Savaşı ve Kronolojisi	48
2.3. Bosna Savaşı'nı Durdurmaya Çalışan Barış Konferansları ve Planları	55
2.4. Bosna Savaşı ve Krizine Uluslararası Camiinin Yaklaşımları	65
2.4.1. Bosna Savaşı'na AB'nin Tutumu	66

2.4.2.Bosna Savaşı'na ABD'nin Tutumu	68
2.4.3.Bosna Savaşı'na BM'nin Tutumu	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1992-1995 BOSNA SAVAŞI'NIN BOSNA-HERSEK TOPLUMUNA YANSIMALARI

3.1.Bosna Savaşı'nın Bosna-Hersek Ekonomisine Etkileri	73
3.2. Bosna-Hersek Mültecileri ve İnsanî Kayıpları	74
3.3.Bosna-Hersek'te İşlenen Savaş Suçları ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi	76
3.4.Bosna Katliamı	81
3.4.1. Srebrenica	87
3.5. Bosna Kültürosidi	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAYTON SONRASI (ULUSLARARASI HİMAYE ALTINDA) BOSNA HERSEK DEVLETİ VE SORUNLARI

4.1. Uluslararası Himaye Terimi ve Bosna Hersek	94
4.2.Dayton Sonrası Bosna-Hersek Devleti İdarî Yapısı Ve Sorunları	96
4.3. Dayton'un Yeniden Yapılandırılması	104
4.4.Dayton Sonrası Bosna-Hersek'te Bölünmüş Toplum	105
4.5. Bosna-Hersek'in Savaş Sonrası Ekonomik Durumu	107
4.6. ABD, Yeni Dünya Düzeni ve Bosna Hersek	112
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	118
EK BÖLÜM	128

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Makroekonomik Performans	108
Tablo 2: Sektörlere Göre Mayıs 1994- 2010 Tarihleri Arasında Bosna Hersek'e yapılan Kayıtlı Doğrudan Yatırımlar (500.000 Euro Üzerindeki Yatırımlar)	109
Tablo 3: 2009 Yılında En Çok Yatırım Yapan Ülkeler	110
Tablo 4: 2010 yılında en çok yatırım yapan ülkeler	110
Tablo 5: Bosna Hersek Ticaret Verileri (milyon dolar)	110
Tablo 6: Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ürünler	111
Tablo 7: Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ülkeler	111
Tablo 8: Bosna Hersek'in İşsizlik Oranı	111

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Ortaçağ Bosna Devleti	11
Harita 2: Bosna Eyaleti (1593-1606)	15
Harita 3: Bosna Eyaleti (17-19 yy.)	18
Harita 4: 1878’de Bosna-Hersek	23
Harita 5: Banovina Sınırları, 1929	31
Harita 6: Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti	36
Harita 7: 1992’de Bosna-Hersek Cumhuriyeti	47
Harita 8: Vance-Owen Barış Planı	57
Harita 9: Dayton Bosnası	61

KISALTMALAR

- **AB** Avrupa Birliği
- **ABD** Amerika Birleşik Devletleri
- **ARMIJA BiH** Bosna Hersek Ordusu
- **AVNOJ** Yugoslavya Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi
- **AT** Avrupa Topluluğu
- **BiH** Bosna Hersek
- **BM** Birleşmiş Milletler
- **BMGK** Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- **FNRJ** Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti
- **GSMH** Gayrisafi Milli Hasıla
- **GSYİH** Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- **HDZ** Hırvat Demokratik Birliği
- **HVO** Hırvat Savunma Kurulu
- **ICTY** Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
- **JNA** Yugoslavya Halk Ordusu
- **NATO** Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- **NDH** Bağımsız Hırvat Devleti
- **OHR** Yüksek Temsilcik Ofisi
- **SANU** Sırbistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi
- **SDA** Demokrat Eylem Partisi
- **SDP** Sırp Demokratik Partisi
- **SFRJ** Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
- **SHS** Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı
- **SSCB** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- **UNPROFOR** Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
- **YHO** Yugoslavya Halk Ordusu

- **YMÖ** Yugoslav Müslüman Örgütü
- **ZAVNOBiH** Anti-faşist Bosna-Hersek Ulusal Konseyi

GİRİŞ

"Meşhur bir sohbetle, Türk bir beylerbeyi, Hüsein Kapetan Gradaşçeviç'e 'Bosna yok olmuş, Boşnaklar da yok olacak; Hüsein hiçbir zaman var olmayan devlet için savaşıyorsun' dediğinde Hüsein Kapetan Gradaşçeviç şöyle bir cevap vermiştir:'Ey beylerbeyim, hem Bosna hem de Bosna'da Boşnaklar var. Beylerbeyim, sizden önce Boşnaklar varmış, Allah c.c. izin verirse sizden sonra da olacaktır.'"¹

Balkanların kalbinde yer alan Bosna-Hersek, Avrupa'nın en eski devletlerinden biri olduğu halde ancak altı asır sonra 1992'de bağımsızlığına kavuşunca uç büyük yıl boyunca kendi tarihinde İkinci Dünya Savaşından sonra en kanlı savaşla yüzleşti.

Bin yıllık bir tarihe sahip olan Bosna-Hersek 1463 yılından itibaren dört yüzyıl boyunca ilk önce Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında varlığını sürdürmüştür. Bosna-Hersek, 1878'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun himayesine girdikten sonra, komşu ülkeri Sırbistan ve Hırvatistanın genişletme arzusu dolayısıyla Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan projelerinin ana hedefi olmuştur.

Bosnalılar ya da *Dobri Bošnjani* tarih boyunca üç semavî dinin mensupları olduğu halde hoşgörü gösterilen bir toplum içerisinde 19.yüzyılın ortalarına kadar yaşadılar. Bundan sonra Sırbistan ve Hırvatistan'dan gelen milliyetçilik akımları yüzünden Bosna-Hersek'teki Ortodoks ve Katolikler Sırp ya da Hırvat adlandırmalarını kullanmaya başladı. Hiçbir zaman var olmayan Bosna devlet teorileri de bunun sonucunda ortaya çıkmış oldu. Bosna'da üçüncü dinin mensupları (Boşnaklar) müslümanlardı. Bu müslümanlar ancak Bosna, Avusturya-Macaristan yönetiminin altına girdikten sonra kendini ulus gibi görmeye başlamışlardır.

¹http://www.zemljabosna.com/zmaj_od_bosne.html

1945-1991 yılları arasında Bosna-Hersek, Eski Yugoslavya'nın altı cumhuriyetinden biri olarak varlığını sürmüştür. 1974'te Boşnaklar, Müslüman adıyla ulus statüsünü kazandılar. Bundan sonra Bosna-Hersek Cumhuriyeti üç halkın (Sırp, Hırvat ve Müslüman) devletiydi.

1990'larda Soğuk Savaşın sona ermesi, SSCB'nin dağılması, Avrupa'da meydana gelen siyasi gelişmeler, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve komünizmin çöküşü dolaylı ve dolaysız olarak Yugoslavya'nın dağılmasının sebepleri arasındadır. Yugoslavya Krizi barış bir yolla çözülmeyince savaş patlak verdi: ilk önce Slovenya'da, ondan sonra Hırvatistan'da ve 1992'de Bosna-Hersek'te. 1995'te Dayton Antlaşması Bosna Savaşını sona erdirdi, Bosna-Hersek'te uygulanan katliam ve kan dökülmesini durdurdu, ama BM tarafından tanınan Bosna-Hersek'i ise protektora haline, istikrarsız ve *non-functional* devlete dönüştürdü.

On yedi sene boyunca uluslararası himaye yönetim ve doktrini çerçevesinde, Soğuk Savaş sonrası yayılcılık ve sömürgecilik politikasının rol modeli olan Bosna-Hersek, 21. yüzyılın Yeni Dünya Düzeninin bütün başarısızlığını göstermektedir. Bosna Sorunu ise Dayton Antlaşmasıyla *satus quo* aşamasına gelmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bosna-Hersek Sorununun Tarihsel Gelişimi

1.1. Bosna-Hersek'in Coğrafi Konumu ve Jeostratejik Özellikleri

Bosna-Hersek Avrupa'nın güneydoğusunda ve Balkan² yarımadasının batı ucunda yer alan bir Avrupa-Balkan ülkesidir. Ülkenin toplam yüzölçümü 51.129 km²'dir³. Kuzey, kuzeybatı ve güneyde Hırvatistan (932 km uzunluğunda sınırı var), doğuda Sırbistan (312km uzunluğunda sınırı var) ve güneydoğuda Karadağ (215 km uzunluğunda sınırı var) ile çevrilidir. Güney ucunda Adriyatik denize 20 km uzunluğunda çıkışı var,"ancak limanı yoktur."⁴

Bosna-Hersek'in doğal sınırlarını Sava, Una, Drina ve Neretva nehirleri çizmektedir. Kuzeyde Bosna-Hersek-Hırvatistan sınırını Sava ve Una nehri çizmekte, doğuda Bosna-Hersek-Sırbistan sınırını Drina nehri meydana getirmektedir. Güneyde ise Neretva nehri Hırvatistan'daki Adriyatik Denizi'ne dökülmektedir. Üçgen şeklinde varlığını sürdüren Bosna-Hersek'in büyük bölümü dağlıktır.

Doğal yeraltı zenginlikleri sebebiyle Bosna-Hersek ilk çağlardan beri yabancı güçlerin dikkatini çekiyordu. "Çinko, kurşun, manganit, krom, gümüş, maden rezervlerinin de oldukça yüksek seviyede olduğu Bosna-Hersek, sahip olduğu yeraltı zenginliklerinin yanı sıra çok yüksek oranda Hidro-Elektrik gücünü de barındırmaktadır."⁵

Bosna-Hersek sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle hem Avrupa'da hem Balkanlarda stratejik bir öneme sahiptir."Coğrafya ile ülkelerin politikası arasında

²Balkan ve Balkan yarımadası geografik terimlerdir, ama Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardan çekildikten sonra, bu terim siyasi bir terim olmuştur.

³ Bosna-Hersek Türkiye'nin1/15'i büyüklüğündedir.

⁴**Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri(1516-1919)**,T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:7, Ankara, 1992, s.3.

⁵**Facts About Yugoslavia**, Belgrad, 1984, s.83.

ihmal edilmeyecek önemli bir ilişkinin varlığı hiçbir zaman unutulmamıştır. Coğrafyanın politika üzerindeki etkileri daha çok dolaylı bir şekilde kendisini göstermiştir."⁶

21. yüzyılın başından itibaren 'Balkan' deyimini jeopolitik bir deyim olarak farklılaşmıştır. Politik doğasını taşıyan yeni deyimler doğmuştur: Batı ve Doğu Balkan.⁷Mevcut Avrupa Birliği'nin jeopolitik yaklaşımlarına göre Bosna-Hersek Batı Balkanda (Sırbistan, Hırvatistan, Kosova, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk) çok önemli bir coğrafi konuma sahiptir; çünkü Avrupa'yı Doğu'ya bağlamaktadır. Avrupa'ın ve Kalkınma Bankası, Batı Balkan Avrupa Birliği gibi aynı şekilde hem görüyor hem değerlendiriyor.⁸Çoğu jeopolitik yaklaşımlara göre Bosna-Hersek gelecekte çok güçlü bir jeopolitik önemi taşıyacaktır.⁹

Prof. Dr. Rusmir Mahmutcehajic, Bosna'nın jeostratejik önemini şöyle ifade ediyor: "Avrupa'nın geleceği Tallinn-Ploče ekseninde, Doğu ve Batı Avrupa kısımlarının birleşmesi hızı ve yöntemi ile tanımlanır. Bu, büyük ölçüde Rusya ve Çin rolü ile Orta Asya bağlantılarıyla bağlıdır. Ama Bosna-Hersek bu eksenin her iki tarafında yer almaktadır. Bu nedenle, onun varlığı önemli ölçüde daha geniş bir çerçevede önemlidir. Bosna halkı tarihin kaçınılmaz eğilimleri doğrultusunda geleceği

inşaa rollerini anlamalıdır. Avrupa'nın birleşmesi, siyasi, ekonomik ve kültürel çeşitliliği ile bir bilinç şekillendirmesi gerektirir. Tallinn-Ploče ekseninde veya

⁶Erol Mütercimler, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.86.

⁷Nevenka Jeftić-Šarčević, **Zapadni Balkan u Projekciji "Turske Strateške Vizije"**, s. 693 (UDK: 355.43(497+560), Bibliid 0025-8555, 62(2010), Vol. LXII, br.4, str. 691-714, Izvorni naučni rad, Oktobar,). Web: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551004691J.pdf>

⁸**ibid.**, s. 693.

⁹Bkz. Džemal Najetović, **Geopolitički položaj Bosne i Hercegovine u evroatlantskim integracijama Zapadnog Balkana**, DES, Sarajevo, Decembar 2007.

doğusunda bulunan NATO'nun yeni üyelerine karşı *açık kapı politikası*, tüm bu ülkelere bir seçim veriyor: katılmak veya bu tarih akımına karşı çıkmak."¹⁰

Soğuk Savaş sonrasında, siyasî-askerî bakış açısından Balkanlarda ABD'nin hakimiyeti tartışılmaz; bu bağlamda Bosna-Hersek'in jeostratejik konumu¹¹ ve genel özellikleri Avrupa'da ve bölgede önemli istikrar ve güvenlik faktörüdür.

1.2. Bosna: İlk Çağlardan Osmanlılara

Bosna adı Bosona nehrinin İilir isminden türetilmiştir (bugün Bosna nehri). Romalılar Bosona ismini Bosinus ismine çevirdiler. Slavlar Bosna'ya geldiğinde Bosinus ismini buldular. O zaman Bosna Bizans İmparatorluğunun bir parçasıydı.

Bizans İmparatoru Constantinus Porphirogenetus (Konstantinos Porphyrogennetos) 960 yılında "De Administrando Imperio" (Devlet Hükümedilmesi) adlı eserinde "Zemlja Bosna"yı(Bosna Diyarı) ilk defa "Horion Bosna" şeklinde zikrediyor.

Tarihsel bilgilere göre İ.Ö. 2. yüzyılda Bosna'nın toprağında Hint-Avrupa dili konuşan İiliryalılar en eski Bosna halkıdır. İ.S. 9. yüzyılda İilirya toprakları Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdi. "Bosna'nın büyük bölümü, bir Roma eyaleti olan Dalmaçya sınırları dahilindeydi; fakat kuzey Bosna'nın bir bölümü, günümüzde kuzeydoğu Hırvatistan ve güney Macaristan'ı kapsayan Pannonia eyaleti içinde yer almaktaydı."¹² Romalılarla beraber Hıristiyanlık da Bosna'ya gelmiştir.

¹⁰RusmirMahmutćehajić, **The Denial of Bosnia**, The Pennsylvania State University Press, 2000., s. 149.

¹¹ Bosna-Hersek'te büyük güçlerin çıkarları, özellikle Rusya'nın ve Türkiye'nin, bir araya geliyor. Bu bağlamda Rusya Sırp Cumhuriyetiyle, Türkiye ise Bosna-Hersek Federasyonuyla ekonomik, siyasî ve kültürel ilişkilerini arttırmaktadır. Şu anda Rusya'nın ana hedefi Bosna-Hersek'in NATO'ya girişini engellemektir. Sonuçta Bosna-Hersek NATO'ya girerse onun bölünmesi siyasî bir ütopya olacaktır.

¹²Noel Malcom, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkim Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 13-14.

Germen kavmi olan Gotlar 3.yüzyılda Balkanları istila etmeye başlamıştır. Gotlar en az iki yüzyıl Balkanlarda kalmışlardır. 6. yüzyılın başlarında Roma İmparatoru Jüstiyan, Gotları Balkanlardan tamamen sürmüştür. Bundan sonra Bosna kurumsal olarak Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur.

"6.yüzyılda iki yeni halk Balkanlara adım attı: (Kafkasaya'nın kuzeyinde kalan bölgeden gelen bir Türk kavmi olan) Avarlar ve Slavlar."¹³ Avarlar uzun bir süre Balkanlarda kalmamışlardır, aslında "7. yüzyıl başlarında Bizans, Hırvat ve Bulgar orduları tarafından en sonunda Balkanlardan sürüldüler."¹⁴ Diğer taraftan Slavlar kalıcı olarak Balkanlarda yerleşmeye başlamıştır. "6. yüzyıl sonlarında büyük bir topluluk halinde Balkan yarımadasına inen Slavlar, yalnızca akıncı değil, aynı zamanda sömürgeci ve tarımcıydılar; Yunanistan'ın güney ucuna kadar her yerde yerleşim alanları kurdular."¹⁵ Slavlar, bazı verilere göre, Bosna'nın bazı kısımlarına da girmişlerdir. Slavlar politeistti, hıristiyanlaştıktan sonra Katolik ya da Ortodoks oldular. Slavlar Bosna'da aynı zamanda Bogumiller inancını da benimsediler. Slovenya ve Hırvatistan'da Reformasyon ortaya çıktıktan sonra, bunların bazıları Protestan olmuştur; Bosna'da İslamın ortaya çıkışından sonra Slavların bazıları ise Müslüman olmuştur.

Birkaç sene sonra, iki yeni Slav kavmi Balkanlar'a gelmiştir: Hırvatlar ve Sırlar. "7. yüzyıl başlarına gelindiğinde, iki kavim de Orta Avrupa'da krallıklarını kurmuştu bile: bugünkü güney Polonya'nın bir kısmını kaplayan 'Beyaz Hırvatistan' ile bugünkü Çek topraklarında üslenen 'Beyaz Sırbistan'. Bu iki kavim, Batı Balkanlara işte bu topraklardan inmişlerdir."¹⁶ 'Beyaz Hırvatistan' ve 'Beyaz Sırbistan' bugünkü Hırvatistan ve Sırbistan'ın ilk ana topraklarıydı.

¹³ **ibid.** , s. 36.

¹⁴ **ibid.** , s. 36.

¹⁵ **ibid.** , s. 36.

¹⁶ **ibid.** , s. 38.

"Sırp lar, günümüzde güneybatı Sırbistan'ı oluşturan (ve orta çağlarda Raska veya Rascia adını alan) bölgeyi yurt edindiler ve zamanla sınırlarını Duklje veya Dioklea (Karadağ) bölgesi ile Hum veya Zachumlje (Hersek) bölgesine doğru genişlettiler. Hırvatlar ise, Drina vadisinin doğu şeridi hariç, asıl Bosna'nın neredeyse tümünü, büyük olasılıkla içine alacak şekilde, bugünkü Hırvatistan'a kabaca denk düşen bölgeleri yurt edindiler."¹⁷ 7.yüzyılda Bizans hükümdarları, Latin rahipleri vasıtasıyla Hırvatları Hıristiyanlaştırmaya çalıştılar ama pek başaramadılar; çünkü Hırvatlar ancak 9.yüzyılda Hıristiyanlığa geçtiler. O tarihte Hıristiyanlık Bosna'nın bazı bölgelerine girmeye başlamıştı.

"Bosna'nın kuzey ve kuzeybatısının büyük bölümü de dahil olmak üzere, kuzey Hırvatistan toprakları, 8. yüzyıl sonları ve 9. yüzyıl başlarında Kral Charlemagne'in Frankları tarafından ele geçirildi; 870'lere kadar da Frankların yönetiminde kaldı. "¹⁸

Prof. Dr. Nada Klaić'e göre ¹⁹ Bosna tarihinin 10. yüzyıldan 12.yüzyıla kadar hem Hırvat hem Sırp siyasi tarihiyle sıkı bir bağlantısı bulunuyordu;7. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar Bosna'nın siyasi tarihi karışık olduğu için o zamanki Bosna kendi kendine tam ait değildi. Bosna kimi zaman bir Hırvat yöneticisi kimi zaman bir Sırp yöneticisi tarafından yönetilmekteydi; tarihsel kaynaklara göre Bosna hiçbir zaman ne Hırvatistan'ın ne Sırbistan'ın idi. Bilindiği gibi 7.yüzyılda Hırvat ve Sırp kavimleri Balkanlar'a geldiğinde Bosna topraklarına da girdiler, ama Bosna Hırvatlar'ın ya da Sırp lar'ın olsaydı Bosna adını taşıyamazdı. Bosna sakinlerine gelince 12. yüzyılda Bosna topraklarında yaşamakta olanların Hırvat mı, yoksa Sırp mı oldukları sorusuna kesin bir cevap yoktur. "Bosnalıların etnik kimliğiyle ilgili olarak, sağduyuya dayanarak söylenebilecek tek şey, Bosna'da yaşamış olan Slavlar olduklarıdır."²⁰

¹⁷ **ibid.** , s. 39.

¹⁸ **ibid.** , s. 40.

¹⁹ Bkz. Nada Klaić, **Srednjovjekovna Bosna**, Eminex, Zagreb, 1994., s. 16.

²⁰ Noel Malcom, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev.Aşkim Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 44.

1102 yılında Macaristan, Hırvatistan topraklarını işgal ettikten sonra Hırvat ve Macarlar arasında bir sözleşme yer aldı: Hırvat-Magyar Peronal Birliği. Buna göre Macar Kralı Koloman, Hırvatistan Kralının tacını giymiştir. 1102-1918 yılına dek Hırvatlar Macaristan'a karşı bir bağlılık hissetmiştir. Bu zaman içerisinde Sırbistan ise kendi siyasî isteklerini doğuya, Raska'ya doğru kaydırmıştır; aslında Raska Ortaçağda Sırbistan Krallığının merkezi olmuştur. Bu siyasi gelişmelerden sonra Bosna çok rahat kendini geliştirmeye başlayıp Ortaçağda en büyük ve güçlü halini yaşamıştır.

Ortaçağ Bosna Devleti 1137-1463 yılları arasında var olmaktadır. 1137 yılında yazılan bir Macar dokümanına göre 12. yüzyılın başlarında Bosna bağımsız bir devlet idi. Bir Macar dokümanında Bosna 'bosnensis ducatus' olarak zikredilmektedir.²¹ Ortaçağ Bosna Devleti Osmanlıların gelişine kadar varlığını sürdürmüştür.

Ortaçağda, Bosna ban tarafından yönetiliyordu (ban-Ortaçağda bir Bosna yöneticisi idi). 1137-1251 yılları arasında banlar Bosna'nın bütününde egemen oldular. 1154'deki tarih kaynaklarında ilk olarak bir Bosna hükümdarının adı zikrediliyor: Ban Boriç.

Ortaçağ Bosna Devleti tarihinde üç güçlü hükümdar göze çarpar: 1180-1204 yılları arasında iktidarda kalmış olan Ban Kulin, 1322-1353 yılları arasında hüküm sürmüş olan Ban Stjepan Kotromanić ve ilk Bosna Kralı Kral Stjepan Tvrtko (1353-91).

"Ban Kulin, Bosna tarihinde efsanevi bir yer edinmiştir. Tarihçi William Miller, 1921'de şöyle yazmıştı: Bugün bile, insanlar onu en sevilen kurtarıcı, hüküm sürdüğü yılları da altın çağ olarak anıyorlar."²² Tarihsel kaynaklara göre Ban Kulin zamanında Bosna güçlü bir devlet sistemine sahipti; Bosna'da büyük kültürel

²¹ Omer Ibrahimagić, **Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine=Constitutional development of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo:Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca**, Sarajevo, 1998., s. 9.

²² Noel Malcom, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 47.

gelişmeler yaşanıyordu ve Ban Kulin özellikle ekonomik gelişmeye önem veriyordu. "Kulin, Ragusa (Dubrovnik) ile 1189 yılında ticarî bir anlaşma imzalamış, Ragusalı tüccarları zengin Bosna madenlerinden yararlanmaları için teşvik etmişti."²³

Kulin zamanında Bosna Hum Kralı'yla ve Sırp Kralı Stevan Nemanjic ile çok iyi diplomatik ilişkiler kurdu. Ama Macaristan ve Zeta ile (bugünkü Karadağ) dostça ilişkiler kuramadı, çünkü ikisi de Bosna üzerinde mutlak egemenlik kurmak istediler. Ban Kulin'in ölmesinden sonra (1204) Bosna sürekli Macaristan'ın baskısı altında kaldı. 1238'e dek Macarlar Bosna'nın güney ve orta bölgesini ve Vrhbosna'yı ele geçirmeyi başardılar. 1241'de Moğollar istilası yüzünden Macar Ordusu aniden Bosna'dan çekilmiş ve Ban Ninoslav iktidarda kalmayı başarmıştır. Moğollar Bosna'nın çevresinde dolaştığı için Bosna Moğol istilasına maruz kalmamıştır.

Ban Kulin'den sonra iktidara gelen banların egemenliği zayıflamıştır. Ama 1235 yılında Bosna'ya karşı papa tarafından Haçlı Seferleri başlatılmıştır. Bu savaş üç sene sürmüştür; heretiklerin yok edilmesi için başlatılmış olan savaşta Haçlılar büyük bir yenilgiye uğramış ve Bosna devletinin en önemli unsurlarını bir araya getirmiştir: yerli kilise, banlar, köylüler ve Bosna hükümdarı yan yana bu savaşta yer almıştır.

Ban Stjepan Kotromanic ve Kral Stjepan Tvrtko Ortaçağ Bosna'nın en başarılı ve iktidarda en uzun zaman kalan hükümdarlardır. Onlardan sonra iktidara gelenler arasında sürekli çatışmalar olduğu için Bosna Krallığının gücü zayıflamaya başlamıştır. Ban Stjepan Kotromanic "1326 yılında Hum (Hersek) topraklarının büyük çoğunluğunu da kendi topraklarına katarak, tarihinde ilk kez Bosna ve Hersek topraklarından tek bir siyasi varlık oluşturdu."²⁴ Stjepan Kotromanic komşu ülkeleriyle dostça ilişkilerde bulunduğu için Bosna yabancı güçlerin tehdidi altında bulunmuyordu. Kotromanic 1344 yılında Ragusa'yla, 1355 yılında Venedik'le imzaladığı antlaşmalar sayesinde barış içinde yaşıyordu. Ama Vatikan'la ve Papa'yla sürekli kötü durumda bulduysa da 1347 yılında Ban Stjepan Kotromanic,

²³ibid. , s. 47.

²⁴ibid. , s. 50

RomaKatolik kilisesini benimsemiştir ve kendisinden sonraki Bosna hükümdarının tümü de Katolik olmuştur. Kotromanic'in ölümünün ardından Bosna bağımsız, güçlü ve zengin olarak kendi varlığını sürmeye devam etmiştir.

Ban Tvrtko Bosna'nın başına geldiği sıralarda Bosna Macaristan'a tabi idi. Kısa bir süre sonra, 1377 yılında Tvrtko kral olup Bosna Krallığı adıyla ilk Bosna devletini kurmuştur. 1390'da ise Hrvatistan'ı ve Dalmaçya'yı fethettikten sonra Bosna'ya ilave etmiştir. Böylece Ortaçağ Bosna'nın sınırlarını çok genişletmişti. Onun zamanında Bosna Devleti en büyük haline geldi. "1377 yılında, Tvrtko, hatırı sayılır büyüklükte bir toprak parçasına hakimiyeti ifade eden "Sırpların, Bosna'nın ve Hırvatların" kralı unvanıyla krallık tacını giydi. Tvrtko ayrıca Dalmaçya'yı da topraklarına katmayı başardı."²⁵

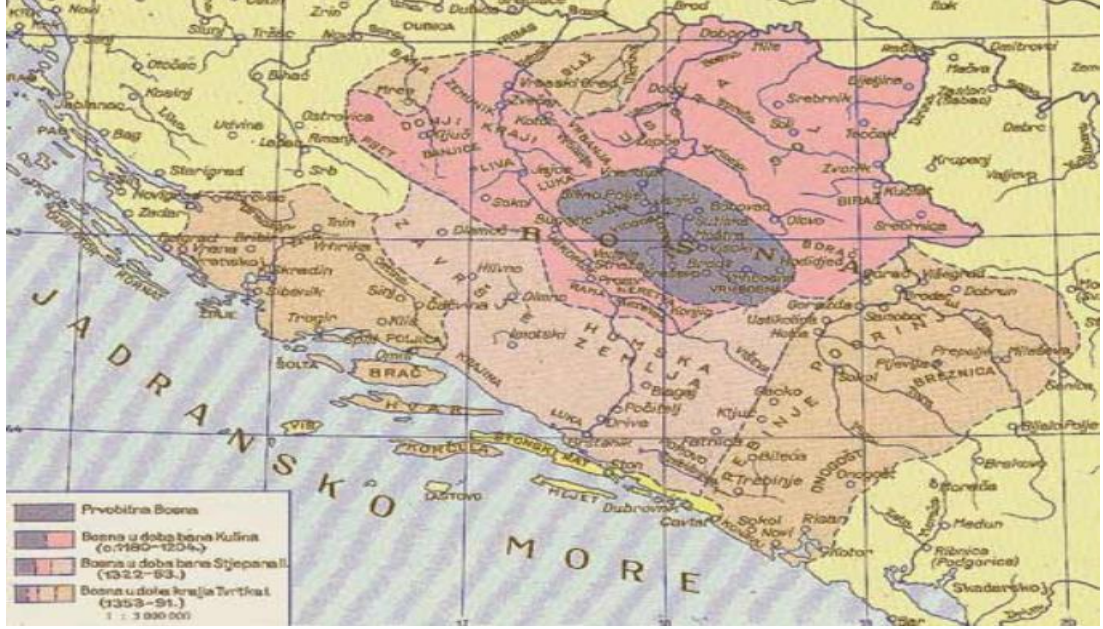
Mevcut tarihsel bilgilere göre, "Tvrtko'nun hükümdarlığının ikinci yarısında, Bosna, batı Balkanlar'ın en güçlü devleti haline gelmişti. Bugünkü Bosna toprakları içinde Tvrtko'nun krallık sınırları dahilinde bulunmayan tek bölge, söz konusu dönem boyunca Hırvat-Macar sınırlarının bir parçası olan, bugünkü Bihać kentini de kapsayan kuzeybatıda bir toprak şeridiydi."²⁶Tvrtko'dan sonra bunu hiç kimse başaramadı.

Bosna 14. yüzyıldan II. Mehmed'in fethine kadar bağımsız bir krallıktı. 1414'de Osmanlılar ilk defa Bosna topraklarına girdiler. Bundan sonra sürekli Bosna'ya gelip gitmişlerdir.

²⁵Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 18. Ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006., s. 27

²⁶Noel Malcom, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 45.

Harita 1: Ortaçağ Bosna Devleti

Tvrtko 1391 yılında ölmüştür. "Onun ölümünün ardından, diğer Balkan devletlerinde de gerçekleştiğini görmüş olduğumuz gelişme yaşandı ve Tvrtko'nun krallığı, iç çatışmaların ve dışarıdan yönelen istilaların baskısı altında yıkıldı."²⁷

Mevcut tarih bilgilerine göre ortaçağdaki diğer devletlerden hiç farklı olmayan Bosna, o zamanki örfî kanunlara göre yönetilmiştir. "Macarlar tarafından sürekli taciz edilmesine rağmen, Bosna devleti Osmanlılarca fethedilinceye kadar en azından ismen bağımsız bir varoluşu sürdürdü."²⁸

Ortaçağ Bosna'nın komşuları Macaristan ve Sırp Krallığı idi. Macaristan Bosna'yı fethetmeye kalkıştı ama başaramadı; Sırp Krallığı ise hiçbir zaman ciddi olarak Bosna'yı fethetmeye kalkmadı. Son Bosna Kralı Stjepan Tomasevic 1461 yılında Osmanlıların istilasını tahmin ederek Papa'ya ve Venedik'e yardım etmeleri için

²⁷ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006., s. 27.

²⁸ Andrew Baruch Wachtel, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009., s. 51.

yalvardı ama yardımcı olmak istemediler. Bosna 1463'de '*fıstla*' düşüp, Hersek ise 1482'de Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine geçmiştir. Osmanlılar yaklaşık 400 yıl Bosna'da kalmışlardır.

Ortaçağda Bosna'nın çok ilginç bir özelliği vardır: Bosna Kilisesi. Tarihsel verilere göre Bosna Kilisesi 12. yüzyılda Katolik Kilisesi'nden ayrıldı. Fransiskenler'in Bosna'ya gelişlerine kadar (1340) Bosna Kilisesi kendi varlığını sürdürmüştür. Katolik ve Ortodoksların arasında kalan Bosna kilisesi, Ortaçağ boyunca Bogomil Öğretisi"ni benimsemişti.²⁹"12. yüzyılın sonlarında Bosna'nın hâkimi olan Ban Kulin, bağımsız Bosna Kilisesi'ni kurarak Bogomilliği resmî din olarak kurmuştu.³⁰

Bazı tarihçilere göre Bosna Kilisesi aslında Bogomilcilik öğretisinin bir devamıdır. "Bogomilcilik, 10. yüzyılda 'Bogumil' (tanrının sevgili kulu) adındaki bir rahip tarafından kurulmuş ve bunu izleyen yüzyıllarda Konstantinopolis ve Sırbistan'ın bazı kesimleriyle, Makedonya da dahil olmak üzere Balkanların diğer bölgelerine de yayılmış olan bir Bulgar sapkınlığına verilen isimdi."³¹ Mevcut tarihsel bilgilere göre ne Ortodoks, ne de Katolik kilisesinin hiyerarşisine bağlı olmayan Bosna Kilisesi sürekli Roma'nın saldırılarına maruz kaldı.

Sırp tarihçilerine göre Bosna Kilisesi aslında Ortodoks Kilisesinin bir parçasıydı ama Ortaçağın dinsel sapkınlığını benimseyerek Doğu Ortodoks Kilisesinden ayrıldı. Bu teori, Sırbistan dışında pek tutmadı. Doğu Ortodoks Kilisesinin nüfusu Bosna'da çok azdı, ama Hersek bölgesi Sırbistan'a yakın olduğu için Ortodoks nüfusuna sahipti. "Günümüzde bir kişiyi 'Sırp' olarak adlandırdığımızda, aslında 19. ve 20. yüzyıllarda,

²⁹ İrfan Kaya Ülger, Hasret Çomak, **Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği**, BİLGESAM, İstanbul, 2009., s. 28.

³⁰ Tanıl Bora, **Bölgeler Sorunlar: Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994., s. 18.

³¹ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 65.

din, dil, tarih ve insanın kimlik anlayışı gibi unsurların bileşiminden şekillendirilmiş olan bir sözcüğü kullanmış oluyoruz."³²

Hırvat tarihçilerine göre Bosna Kilisesi aslında Katolik Kilisesinin manastır düzeninde bir koludur. Gördüğümüz gibi hem Sırp hem Hırvat tarihçileri Bosna Kilisesini benimsenmek istediler; bazıları hala istemektedir. Ama yeni araştırmalar bahsettiğimiz teorileri çürüttü çünkü Bosna'daki Katolik kaynaklarında Bosnalılar için Bogomilci terimi hiçbirzaman kullanmamıştır. Bosnalılar kendi için 'Hristiyan' terimini kullandılar. Ban Kulin'in isteği üzerine 1203'de Papa tarafından Bosna'ya gönderilen bir elçi Bilino Polje'de Bosnalı din adamlarını buluşturup, onların Katolik tutumlarını yenileme vaadinde buldukları bir bildiri hazırladı. Kısacası Bosna Kilisesi o zamanki Bosna toplumunun özelliğini yansıtıyordu ve o zamanki Hristiyan Dünyasının kalıplarına uymadığı için onun sapkın olduğunu iddia etmek büyük bir yanlışlıktır. Zaten Bosna Kilisesinin manastırları da çok farklıydı.

"Bosna Kilisesi, Osmanlı egemenliğinin başlamasından sonra birkaç on yıl varlığını koruduktan sonra çözüldü."³³

Ortaçağ Bosna varlığı son zamanlarda dini sebepler yüzünden reddedilmektedir. Ortaçağ Bosna devletini inkâr edenler Tomislav'ın büyük Hırvatistan'dan (924 yılı) ve Sırp İmparatorluğundan (İmparator Dusan, 14.yy.) bahsederek, Hırvatlar ve Sırp'ların Bosna'ya sahip çıktığını ortaçağdan beri iddia etmektedir. Henry Kissinger gibi bazıları "mevcut Bosna topraklarında hiçbir zaman Bosna devleti yoktu"³⁴ şeklinde ifadelerde bulunmaktadır.

³² *ibid.*, s. 144-145.

³³ Tanıl Bora, **Bölgeler Sorunlar: Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994., s. 18.

³⁴ H.A. Kissinger, **Limits to What the U.S. Can Do in Bosnia**, Washington Post, 22 September, 1997

1.3. Osmanlı İmparatorluğu Yönetiminde Bosna-Hersek

Bosnalılar ilk sefer, kral Tvrtko I Kotromanic hükümdar olduğu zaman, "1388'de Bosna sınırlarını zorlayan bir Osmanlı ordusuna karşı savaşmıştı."³⁵ 1463'de Bosna egemenliği kaybetti, ama Osmanlıların Bosna'yı fethetmesi 150 sene sürecektir (Velika Kladuša 1630 yılında Osmanlıların ellerine düştü).

"1463 yılının ilkbaharında Hadrianopolis (Edirne) kentinde, II. Mehmet'in komutasında büyük bir Türk ordusu toplanarak Bosna'ya doğru harekete geçti. Düşen ilk Bosna kalesi (20 Mayıs günü) eski Bobovac Kraliyet Sarayı'ydı; Kral Stephen Tomašević kuzey-batıya doğru Jajce'ye kaçarak, hemen yakınındaki Ključ Kalesi'ne sığınmıştı. Kale, Türkler tarafından kuşatılınca can güvenliği sağlanacağı vadiyle teslim oldu."³⁶ Ama Osmanlılar son Bosna Kralı Stjepan Tomašević'i (1461-1463) öldürdüler.

"Bosna, Osmanlı idaresine girince idarî bakımdan bir sancak haline getirildi."³⁷ Bosna düşüşüyle beraber Rumeli Eyaleti'ne bağlı olan Bosna Sancağı kurulmuştur. "1580 yılına dek Bosna Sancağı varlığını sürdürdü, bundan sonra Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olan eyalet statüsüne alındı ve yeniden örgütlendi."³⁸ Bir beylerbeyi tarafından yönetilmiş olan Bosna Eyaleti³⁹ ifadesiyle "bugünkü Bosna ve Hersek topraklarının tamamını, ayrıca Slavonya, Hırvatistan ve Sırbistan'ın bazı komşu kesimlerini de kapsayan bir Bosna varlığından söz etmek mümkündür artık."⁴⁰

³⁵ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, 14.-20. yüzyıl, çev. Ayşegül Yaraman – Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993., s. 65.

³⁶ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 59-60.

³⁷ İlhan Şahin, Mim Kemal Öke, **Bosna-Hersek**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992., s. 21.

³⁸ Mediha Akarşan, **Bosna-Hersek Ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993., s. 39.

³⁹ Bosna Eyaletinin birkaç işlevi vardı; birincisi Osmanlıları Avusturya ve Venedik'ten korumaktı; ikincisi Osmanlılar kendi imparatorluğu'nu genişletmek için Bosna Eyaleti'nden yeni seferlere çıkmaya başladılar.

⁴⁰ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 99.

Harita 2: Bosna Eyaleti (1593-1606)

Kaynak: http://www.camo.ch/bpasaluk_slika.htm

Osmanlıların Bosna'ya geliştinden sonra yerli nüfusun çoğunun İslâmlaştırılmasına başlanmıştır. "İslama benzer özelliği nedeniyle Bogomil mezhebinden olanların, Osmanlıların işgalinden sonra kolayca müslüman oldukları"⁴¹ varsayılmaktadır, ama yine de Bosna'da İslamlaşma aniden olmamış, yüz elli sene sürmüştür.

İslamlaşma için en sağlam bilgi kaynağı, toprak mülkiyetlerinin kayıtlarını içeren ve insanları dinlerine göre sınıflara ayıran Osmanlı vergi sicilleri, yani 'defterler'dir. Osmanlı İmparatorluğu İslamiyet dininin gereği olarak inanç nedeniyle kimseyi dışlamazdı. Osmanlıların hakimiyetinin altında Boşnakça dili konuşuldu, Türkçe dili zorunlu olarak kullanılmakta değildi. Demek ki Boşnaklar hariç hem Ortodoks hem Katolik Bosnalılar Boşnakça dilinde konuşular.

⁴¹ M. Tahir Hatiboğlu, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996., s. 9.

"Katoliklerin ayrı bir millet statüsü yoktu ve papaların dinsel uyruklarına Osmanlılar genellikle öteki Hıristiyanlardan daha büyük bir kuşkuyla bakıyordu. Ne var ki, Bosna-Hersek'teki Katolik Kilisesi başlangıçta Fransisken manastırları ve rahiplerinden oluşan geniş gruba, II. Mehmed tarafından 28 Mayıs 1463'te verilen bir himaye ve imtiyaz hakkından (*Milodraška Ahdnamesi*) yararlandı. Fransisken Bosna Srebrena eyaletinde, 16. yüzyılın ikinci yarısında 80 kişi olan tarikat mensuplarının sayısı, 17. yüzyılın ilk yarısında (belki de bu imtiyazın etkisiyle) 1623'e dek yükseldi."⁴²

Sırp Ortodoks Kilisesi ise "İstanbul'daki Patrikliğine bağlı kalmıştır. Katoliklerin bu görece üstünlüğü, *devşirme* sisteminin yetiştirdiği en ünlü Bosnalı olan Sadrâzam Sokollu (Sokoloviç) Mehmed Paşa'nın etkisiyle Peç patrikliğini 1557'de Kanunî Sultan Süleyman yeniden canlandırana dek sürmüştür benzemektedir."⁴³ (XV. yüzyıl başından XVII. yüzyıl başına kadar, sultanlar *devşirme* uygulamasına geçtiler; buna göre Hıristiyan köyler belirli dönemlerde devlete erkek çocuk vermekle yükümlüydü. Bu çocuklar İstanbul'a getirilir, Türkçe öğrenmeye ve Müslümanlığı kabul etmeye mecbur edilirdi. Bazıları yeniçeri olurdu, en yetenekli olanlar da yöneteci, alim, sadrazam olurdu.⁴⁴) Osmanlılar Bosna sakinleri için Bosnalılar diyordu, ama aslına bakılırsa bu ismi sadece Müslümanlar benimsediler; Ortodokslar ise Vlasi ('Vlahlar') veya Hıristiyanlar olarak kendilerini adlandırmışlardı; Katolikler ise kendilerini 'Latinler' veya Hıristiyanlar olarak adlandırmışlardı. "Çağdaş anlamda bir millet

⁴² Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000., s. 131.

⁴³ **İbid.**, s. 131.

⁴⁴ Andrew Baruch Wachtel, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009., s. 71.

* " *Devşirme* (παιδομάζωμα, Knabenlese, "danak u krvi" = Tribut in Blut)daha eski,yani, kölelik kurumundan geliştirilerek, yeni Osmanlı kurumu haline getirilmiş bir sistemdir ki Osmanlıların Bosna'yi fethetmesi ve İslamlaştırmasıyla bu yeni Osmanlı kurumu zirvesini görmüştür (15.yüzyılın ortasından 16. yüzyılın sonuna). Devşirme sisteminin, tarih kaynakları ve tarihçelerin değerlendirilmesine göre iki yüzü vardır."Srećko M. Džaja, **Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina: Voremanzipatorische phase : 1463-1804**, R. Oldenbourg Verlag, München, 1984, s. 63.

kavramı, ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra, Hırvatistan ve Sırbistan'dan, Bosnalı Katoliklere ve Ortodokslara yayıldı."⁴⁵

Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürdüğü zaman siyasi ve iktisadi bir bütünlük sağlandı. Bölgede "Osmanlı Barışı"(Pax Ottomanica) olarak bilinen barış dönemi yaşandı. Bosna-Hersek'te "Müslümanların yanında Bosnalı Hristiyanlar da uzun süre durumlarından memnundular. Ancak onlar XVII. yüzyılda, önce uzun Avusturya Savaşları daha sonra çekilme dönemlerinde (1683-1699) Osmanlı idaresinden kurtulmanın yollarını aramaya başladılar."⁴⁶

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük savaşları Bosna topraklarını da etkileyecekti. "Avusturya, Venedik ve Rusya ile 1714 ila 1718 ve 1736 ila 1739 yılları arasında yapılan savaşlar, Bosna'nın gelişimi açısından doğal olarak son derece yıkıcı oldu. Pasarofça Antlaşması'nda hem Habsburg İmparatorluğuna hem de Venedik'e toprak kaybedildi."⁴⁷ 1727-1732 yılları arasında Hersek'te vergi yüzünden birkaç ayaklanma patlak vermiştir. 1739 yılında Avusturyalılar yine Bosna'yı saldırdılar; Banja Luka Çatışmasında Osmanlılar büyük yenilgiye uğradıktan sonra Belgrat Antlaşması imzalandı; bu antlaşmayla bugünkü Bosna'nın kuzey sınırı çizilmiştir.

"1788 yılında başlayan bir sonraki Avusturya savaşı, kendisinden önce yapılan savaşlardan daha ciddi bir politik boyutu taşımaktaydı. Avusturya hükümdarı II. Joseph ile Rus İmparatoriçesi Büyük Katerina'nın, Balkanlardaki Osmanlı topraklarını ele geçirerek, bu iki Hristiyan İmparatorluğu arasında bu toprakları pay etmek için, üzerinde anlaşmaya varmış oldukları bir plan söz konusuydu artık. Bu plan doğrultusunda yön bulan Balkanlardaki jeopolitik çıkarların seyri, en sonunda

⁴⁵ *ibid.*, s. 243.

⁴⁶ Zafer Gölen, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)**, Alteryayıcılık, Ankara, 2009, s.1.

⁴⁷ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 18. Ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006., s. 99.

1878'de Bosna'nın Avusturya tarafından işgal edilmesine ve bu tarihten otuz yıl sonra da ilhak edilmesine yol açacaktı."⁴⁸

XVIII. yüzyılda Ragusalılar(Dubrovnik) Venedik'i komşu olarak istemedikleri için Osmanlılara gönüllü olarak Neum ve Sutorina'yı verdiler. Böylece Bosna iki deniz çıkışına sahip oldu. Karlfoça Antlaşmasından sonra (1699) Bosna Eyaleti 15. yüzyıldaki Bosna Krallığı sınırlarına geldi. Bosna Eyaleti hem tarihsel hem siyasi bakış açısından Bosna'nın egemenliğini korumuştur.

Harita 3: Bosna Eyaleti (17-19 yy.)

Kaynak: (http://www.camo.ch/bosna_od_17.htm)

"19.yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu hâlâ çok büyük bir imparatorluk olmasına karşın, uzun bir duraklamadan sonra gerileme başlamaştı."⁴⁹ Balkanlarda

⁴⁸ Noel Malcom, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 154.

⁴⁹ Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007., s. 170.

ilk isyanlar baş göstermeye başladı; Sırbistan'daki gelişmeler ve isyanlar Bosna-Hersek'in geleceği için büyük önem taşıyacaktır.

Sırlar 1804 yılında Karadorde önderliğinde Osmanlı Devletine karşı millî isyan başlattılar; "mükerrer bastırmalar ve isyanların sonrasında, 1807'de Sırp prensin yönetiminde Sırbistan'ın muhtariyeti kuruldu."⁵⁰ ("Birçok Balkan tarihçisi, 1804 Sırp İsyanı'nın bölgede ulusçu devrimlerin patlamasını başlattığını düşünmektedir."⁵¹) Bu isyan, aralıklarla, 1812 yılına dek sürecektir. "1812 Bükreş Antlaşması Sırbistan'a içişleri ve maliye konusunda belli ölçülerde özerklik sağladı. Ancak Belgrad dahil kaleler Türk garnizonlarının elinde kalıyordu."⁵² 1815 yılında Milos Obrenovic'in başlattığı ayaklanması sonucunda"1830'da Osmanlı Sultanı bir hatm-i şerif yayınlarak Sırbistan'a otonomi statüsü verdi."⁵³ Özerkliğini kazanan Sırbistan, Bosna Hersek'in birkaç nahi (Sabac, Loznica, Valjevo, Cacak, Uzice, Pozega) da elde etti. Sırbistan bu toprakları elde ettikten sonra Boşnaklara soykırım uygulamaya başlayıp onları öldürerek sürgün etti. Sultan hiç önlemler almayınca Bosna-Hersek'te 1831 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan çıktı.

"Osmanlı hükümeti 19. yüzyılda Bosna ve Hersek'le ilgili olarak önceki dönemlerde de var olan birçok sorunla tekrar karşılaşılıyordu. Halkın üçte birini oluşturan Müslüman unsur bölgeye hakimdi."⁵⁴ Bosna'daki muhalefet, Hüseyin Kapetan Gradaşeviç önderliğinde 1831 yılında II. Mahmud'un askeri reformlarına karşı çıktı; çünkü modern bir ordu Bosnalıların askeri imtiyazlarını kaldıracaktı. Onlar, "Bosna ve Hersek için seçimle gelen yerel bir liderin yönetiminde özerklik istiyordu."⁵⁵ Bu ayaklanma başarısızlığa uğradı ve Hüseyin Kapetan Gradaşeviç İstanbul'a çağırıldıktan sonra öldürüldü.

⁵⁰ Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995., s. 97.

⁵¹ Kemal H. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004., s. 43.

⁵² William M. Sloane, **Bir Tarih Laboratuvarı**, Balkanlar, Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008., s. 103.

⁵³ İrfan Kaya Ülger, Hasret Çomak, **Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği**, BİLGESAM, İstanbul, 2009., s. 30.

⁵⁴ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006., s. 378.

⁵⁵ **ibid.**, s.379.

"Yönetici sınıf içerisinde ağırlıklı grup olan Müslümanların, nüfusun ancak yüzde 33'ünü oluşturması, hem Bosna'da hem de Hersek'te siyasi durumu daha gergin kılmaktaydı. Ortodokslar yüzde 43'lük oranla çoğunluğu oluşturmakta, yüzde 20'lik orana sahip olan Katolikler ise azınlık durumunda bulunmaktaydı. Dolayısıyla, hem ağalıklardaki hem de beyliklerdeki Hıristiyan Slav köylüler muhtemelen, Müslüman Slav toprak sahiplerine bağlı idi."⁵⁶

1831-1851 yılları arasındaki dönem hem Bosna hem de Boşnaklar için çok sancılı geçiyordu. Osmanlılar yeni reformları Bosnalı Müslümanlara zorla kabullendirmeye çalıştılar. Bosnalı Müslümanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun reformlarını kabule etmediler ve 1848 yılında yeni bir ayaklanmayı başlattılar.

"Bosnalıların kışkırtmalarına karşı koymak için Sultan en büyük askerî komutanı Ömer Paşa Latas'ı görevlendirdi."⁵⁷ Mayıs 1850'de Ömer Paşa Latas'ın Saraybosna'ya gelmesinden sonra Bosna'nın en güçlü beyleri bir araya gelip ona karşı mücadele etmeye başladılar. "Bu savaş ve şiddet sembolleriyle çevrili olarak Ömer Paşa, Sultanın Bosna beylerinin tanzimatı kabul ve uygulamalarını isteyen fermanını okudu. Bu dik kafalı beylere karşı bir savaş ilanındı."⁵⁸ Bundan sonra iki sene sürecek olan bir iç savaş başladı. "Ömer Paşa 1851 sonbaharında beylerin gücünü ezmeyi başarmış, ancak bunu yaparken de Bosna'yı "⁵⁹harap etmişti. Ömer Latas Paşa'nın Bosna'da iktidarda kaldığı zaman (1850-1852) Bosna beylerinin politik gücü kesin yıkılmış oldu.

Bosnalıların katletmesiyle Büyük Sırbistan⁶⁰ ve Büyük Hrvatistan⁶¹ fikirleri çok hızlı yayılmaya başlamıştır.

⁵⁶ *ibid.*, s. 98.

⁵⁷ Misha Glenny, **Balkanlar (1804-1999) , Milliyetçilik, Savaş Ve Büyük Güçler**, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001., s. 84.

⁵⁸ *ibid.*, s. 85.

⁵⁹ *ibid.*, s. 85.

⁶⁰ 1840'larda Büyük Sırbistan ideali doğmuş oldu. "1844 yılında Garaşanin bir plan yaptı ve Sırp milliyetçi düşüncesinin yönünü belki de en iyi gösterecek Nacertanije çağrısında bulundu. Bu belge ağırlıklı olarak Sırp ve Ortodoks bölgeler olan Bosna, Hersek, "Eski Sırbistan" ki bu Kosova bölgesiydi,

1850-1860 yılları arasında Osmanlılara ve reformlarına karşı (Tanzimat ve Islahat Fermanları)Boşnakların hoşnutsuzluğu devam ediyordu. "Fuad Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, 1865'te Bosna'da yerel askeri birlikler oluşturma çabalarına da soğuk bakmış, Boşnakların Bosna dışında askerlik görevi yapmamaları ve Osmanlı ordusunun Batı tarzı üniformasını giymeme, yerel kıyafetleriyle askerlik yapma şartlarını kabul ettirmişlerdi."⁶²

1875'te Bosna-Hersek'te yeni çıkan bir isyanın sebebi,"köylülerin Müslüman olup Sırp-Hırvat dili ve milliyetine mensup olan toprak sahipleri aleyhindeki şikayetleri idi. Osmanlı hükümeti ve büyük güçlerin uğraşlarına rağmen, bu isyan bastırılmadı."⁶³ Sırbistan ve Karadağ böyle bir durumdan faydalanmak istedikleri için Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler. (1860'larda Belgrat'ta hem hükümdar (Prens III. Mihajlo) hem Sırbistan halkı Türk garnizonlarının Sırbistan'dan atılması gerektiği konusunda hem fikirdiler. Sonunda 6 Mart 1867'de son Osmanlı askerleri Sırbistan'dan ayrıldılar.)

1876 yılında Sırbistan "Büyük Sırbistan" idealini gerçekleştirmek niyetiyle Karadağ ile Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler. Bu savaşı başlatmadan önce, Sırbistan ve Karadağ, Bosnanın paylaşılması hakkında anlaşmaya vardılar: Sırbistan Bosna'yı, Karadağ ise Hersek'i ilhak edecekti. "Karadağ, askeri açıdan bazı başarıları kazanırken, Sırbistan savaşta çok kötü bir tablo çizmiş, hatta, Türkleri kasım ayında

Karadağ, Voyvodina ve Kuzey Arnavutluk'un birleşmesini öneriyordu." Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi : 18. Ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006 s. 270. Büyük Sırbistan fikrine göre Bosnalı Müslümanlar aslında Sırpardı. "Sırp edebiyatının kurucularından Vuk Karadzic 1849 yılında yayımlamış olduğu "*Srbi svi i svuda*" (Sırp lar ve her yerdeler) adlı makalesinde Bosna Müslümanların aslında Müslüman Sırp lar olduklarına etmiştir." Caner Sancaktar, **Uluslararası Balkan Kongresi, "Balkan Milletleri Arasında Etkileşim", 24-26 Nisan 2008**, Tasım Yayınları, İstanbul, 2009, s. 39. 1990'larda Radovan Karadzic Bosna-Hersek'te bu yaklaşımı benimsendi.

⁶¹"Büyük Hırvatistan fikrine göre hem Bosna hem Bosnalı Müslümanlar Hırvatistan ve onun ulusun bir parçasıydı. Ante Starčević ve Eugen Kvaternik gibi, bu iddiayla benzer olmasına karşın, bütün Bosnalıların Hırvat olduklarını ilan etmesi bakımından diğerleriyle taban tabana zıt olan bir ideolojiyi paylaşan bir çok Hırvat aydın da mevcuttu." Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 213.

⁶² Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007., s. 125.

⁶³ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 20.Yüzyıl**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006., s., 7.

bir ateşkes imzalamak zorunda bırakan Rus hükümetinin müdahalesi sayesinde Osmanlıların fethinden kılıpayı kurtulmuştu."⁶⁴

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğu Ayastefanos Antlaşması imzalamak zorunda kaldı; bu antlaşmaya göre Balkanlarda üç yeni devlet doğacaktı, Büyük Bulgaristan, Karadağ ve genişletilmiş Sırbistan⁶⁵; Bosna-Hersek ise Osmanlı İmparatorluğu'nun çerçevesinde özerklik kazanacaktı. Ayastefanos Antlaşmasının bazı maddelerini düzeltmek için Temmuz 1878'de Berlin Kongresi düzenlendi ve Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun denetimine bırakıldı. "Resmen Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasına rağmen, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1878 Antlaşmasına dayanarak Bosna-Hersek'i geçici olarak işgal etti ve bu eyaletin yönetim hakkını fiilen eline geçirdi."⁶⁶

Berlin Kongresi'nde⁶⁷ alınan kararlar yüzünden Balkanlarda sürekli istikrarsızlık söz konusu olacaktır; bu kararlar hem Avrupa'yı hem bütün dünyayı çok etkileyecektir; Sırp-Bulgar Savaşı, 1908'de Bosna Krizi, Balkan Savaşları (1912-1913) ve sonunda 1914'te Saraybosna'da Arşiduk Ferdinand'ın öldürmesi, Berlin Kongresi'nin dolaylı sonuçlarıdır. "Berlin Antlaşması (1878) Balkanlar'ın 20. yüzyıldaki siyasal gelişmelerini belirledi."⁶⁸

1878 yılında Berlin Antlaşması Bosna-Hersek'e işgal getirdi. Bosnalılar büyük direniş gösterdiler ama özerkliğı kazanamadılar; ama Sırbistan ve Karadağ uluslararası düzeyde tanıdılar. Hırvat Meclisi Bosna-Hersek'i istemekteydi çünkü

⁶⁴ Noel Malcom, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkı Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 221.

⁶⁵"1877 yılında başlayan ve 1878 Berlin Anlaşmasıyla sona eren Birinci Balkan Savaşı, Osmanlıların 1876 yılında kazandıkları zafere rağmen Sırbistan'a tam bağımsızlık verilmesiyle sonuçlandı."Kemal H. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004., s. 47.

⁶⁶ Mediha Akarslan, **Bosna-Hersek Ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993., s. 40-41.

⁶⁷"Berlin Kongresi (1878) Avrupa'da tüm huzursuzluk 'kaynağı ve Birinci Dünya Savaşı nedeni olarak adlandırılmaktadır."Francine Friedman, **The Bosnian Muslims: Denial of a Nation**, Westview Press,Boulder, 1996, s. 58.

⁶⁸ Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğ'u'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000. , s. 84.

Hırvatlara göre, ('tarihsel Kanuna göre'), onların Bosna'yı almaya hakkı vardı. Ama idealleri gerçekleşmedi.

Balkanlarda, "Osmanlılar çekilir çekilmez Avrupalılaşıma tek gündem maddesi haline geldi ve böylece eski Balkan ruhu ölmüş oldu. Bu süreçte, mitoloji tarihin yerini aldı ve ilk kurbanlar hoşgörü ile çok kültürlülük oldu."⁶⁹

Harita 4: 1878'de Bosna-Hersek

Kaynak: http://www.camo.ch/berlincki_kongres.htm

Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinin sonunu getiren, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun iç sorunları (karışıklıkları) hem de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve onun ve müttefiklerinin çabaları oldu çünkü Avusturya-Macaristan

⁶⁹ Božidar Jezernik, **Vahşi Avrupa (Batı'dan Balkan İmajı)**, Küre Yayınlar, İstanbul, 2006, s. 299.

İmparatorluğu ve müttefikleri Osmanlı İmparatorluğun siyasî ve askerî varlığını Avrupa'dan çıkarmak istediler. Dini bakış açısından ise Hristiyan Avrupa, Hırvatlar ve Sırlara açıkça destekçi olurken Bosna'nın İslami kimliğini asimile⁷⁰etmeye çalışıp Bosna Sorununu yarattı. Yeni hıristiyan Avrupa'yı Müslüman⁷¹ bir halkla inşaa etmesi çok zordu.

"Genellikle dikkat çekilmese de, Osmanlı dönemindeki etnik, dinsel ,kültürel karışımlardaki eklemeler ve değişikliklerden en ciddi biçimde etkilenen kesimlerin - Hırvatistan, Bosna- Hersek ve Kosova- Yugoslavya'nın dağılmasından sonra çıkan savaşta en çok rekabete sahne olan bölgeler olması rastlantı değildir."⁷²

1.4 Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Yönetiminde Bosna-Hersek

"İstanbul'u verebilirsiniz, ama Bosna'yı asla!"⁷³

Berlin Antlaşması'na göre "Osmanlı İmparatorluğu'na kuramsal olarak bağlı kalan Bosna-Hersek, Avusturya tarafından işgal edilecek ve yönetilecekti."⁷⁴ Antlaşmanın böyle bir sonucunu kabul etmeyen Bosnalı Müslümanlar ve Sırlardı, Bosnalı Hırvatlar ise Avusturya-Macaristan işgalini sevinçle karşılamıştı çünkü "Macar

⁷¹"Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunduğu devrin sonunda (1875) yapılan birsayımda *Bosna-Hersek*'in nüfusu 1.051.000 olarak tespit edilmiştir. *Avusturya-Macaristan Devleti'nin* idaresi altında iken yapılan 1895 sayımında nüfusun 1.591.036ve 1910 sayımında ise 1.898.044 kişiye ulaştığı ve aynı sayımda Müslümanların nüfusunun 612.090 olduğu görülmektedir ki bu da genel nüfusun % 32.24'dür. Aynısayım bu nüfustan 1.668.587 kişinin ziraat ile geçindiğini, geri kalanların ise ticaret ve sanayi ile meşgul olduklarını tespit ediyordu." **Bosna-Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)**,T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 7, Ankara, 1992, s. 3-4.

⁷² Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000. , s. 143.

⁷³ Misha Glenny, **Balkanlar(1804-1999), Milliyetçilik, Savaş Ve Büyük Güçler**, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001., s. 148. 5 Temmuz 1878'de Saraybosna'da halk ayaklanmıştı. "*Müslüman tüccarlar 5 Temmuzda çarşığı kapattıklarında eyaletteki dört yüzyıllık Osmanlı hakimiyeti sona ermişti.*"**İbid.** , s.148.

⁷⁴ Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, İstanbul Bilgi Üniveritesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2007., s. 393.

hükümeti elbette, Bosna-Hersek'in Hırvatistan'a bağlanması meselesinde kesin bir tavra sahipti; bu hareket Hırvatların ulusal durumunu çok güçlendirdi."⁷⁵

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek işgali⁷⁶ üç ay sürecekti; Hacı Lojo'nun(Salih Efendi) önderliğinde örgütlenmiş Müslüman-Ortodoks kuvvetleri üç ay Avusturya-Macaristan ordusunu kendi gayretleriyle durdurmaya çalıştılar. Katolikler ise Avusturya-Macaristan işgalini kabul ettiler. 20 Ekim 1878'de Bosna-Hersek işgali bütünüyle tamamlanmıştı. Hacı Lojo ve istiklal mücadelesinin diğer liderleri halka açık 'merasimlerle' idam edildiler. Yeni düzen, rahatça işleyebilirdi artık.

1878-1908 yıllar arasında Bosna–Hersek Avusturya-Macaristan'ın *corpus separatum* olarak var oluyordu. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerine egemenliği yoktu, formal egemenliği Osmanlı İmparatorluğu'nun sultanındaydı. 1908 yılında Sırp yayılmacılığın korkan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i resmen ilhak edecektir.⁷⁷

Bundan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu resmen Bosna-Hersek'i ilhak ederek Bosna-Hersek 1908-1918 yıllar arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun kolonisi oldu. "Ancak Viyana'nın Bosna'yı işgal kararı daha sonra Habsburg İmparatorluk tarihinin en büyük dış politika hatası olacak ve

⁷⁵ **ibid.** , s. 62.

⁷⁶"1878 ve 1882 yılları arasında Avusturya-Macaristan kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen Bosna-Hersek işgali ve pasifikasyonu bir politik-askeri teşkil seyrekliği gösteriyor: Avrupa'da büyük bir sömürge kampanyası yürütülüyordu."John Schindler (2004) '**Defeating Balkan Insurgency: The Austro-Hungarian Army in Bosnia-Hercegovina, 1878-82**', Journal of Strategic Studies, 27: 3, 528 — 552/s.528(Bu makalede 1878 Bosna-Hersek İhlaki ve 1995'te Bosna-Hersek'te yer alan NATO'nun operasyonu ile ilgili ilginç bir karşılaştırma vardır.)

⁷⁷"5 Ekim 1908 yılına dek yönetsel açıdan Avusturya–Macaristan İmparatorluğu'na verilmiş olan Bosna-Hersek 2.5 milyon altın lirakarşılığında Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1908'de devr edilmiştir."M.B. Cooper, **British Policy in the Balkans, 1908-9**,The Historical Journal, Vol. 7, No. 2 (1964), pp. 258-279/s. 271. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultanı Bosna-Hersek üzerindeki haklarını satmış oldu.

İmparatorluğun 1918'de çökmesine yol açacaktı."⁷⁸ Sırbistan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesini hiç kabul etmiyordu çünkü bu durum Büyük Sırbistan hayalini engelliyordu.

1882 yılından itibaren Bosna'nın yöneticisi ortak maliye bakanı Benjamin von Kállay'ın "Bosna politikası, ülkeyi Sırbistan ve Hırvatistan'da yayılan milliyetçi politik akımlardan uzak tutmayı ve Bosna milliyetçiliği fikrini apayrı ve birleştirici bir unsur olarak geliştirmeyi hedefliyordu."⁷⁹"Bosna ulusu" fikri Bosna sakinlerinin ortak dil ve tarihine dayanıyordu. Benjamin von Kállay, gerek Sırp, gerek Hırvat milliyetçi asimilasyon stratejilerini etkisiz kılmak için bu fikri yirmi yıl boyunca savunup durmuştur.

"Kállay döneminde Boşnakların Bosna ulusu projesinin merkezinde yer almış olmaları, onların Avusturya-Macaristan idaresine karşı muhalefetlerini önleyememiştir."⁸⁰ Ne de olsa Avusturya-Macaristan idaresinin Bosna-Hersek'te hüküm sürdüğü 1878-1918 yılları, Bosna Müslümanlarının ulusal gelişmesindeki en önemli dönemi oluşturmaktadır.⁸¹

Bosnalı Müslümanlar modern anlamda siyasi taleplerle ilk kez Avusturya-Macaristan döneminde ortaya çıkmışlardır. Aynı dönemde, Bosnalı Müslümanların siyasi bilinci artmış ve 1906 yılında, Müslüman Ulus Cemiyeti adında ilk Müslüman partisi kurulmuştur. Sırp Ulusal Cemiyeti (1907) ve Hırvat Ulusal Derneği (1908) aslında gerçek siyasi partiler olarak kendi çalışmalarını sürdürdüler. Bu yıllarda Hırvatlar ve Sırpular Bosnalı Müslümanların aslında Hırvat veya Sırp olduklarını kanıtlamaya çalıştığı halde bağımsız Müslüman kimliği varoluyordu ve onların çalışmaları Müslüman kitlelerde pek büyük yankı uyandırmadı.

⁷⁸ Misha Glenny, **Balkanlar (1804-1999), Milliyetçilik, Savaş Ve Büyük Güçler**, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001., s. 136-137.

⁷⁹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006 **İbid.** , s. 241-242.

⁸⁰ **İbid.** , s. 20.

⁸¹ **Uluslararası Suçlar: Bosna-Hersek Örneği: Sempozyum Bildirileri**, ASAM , İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008., s. 19.

Bosna-Hersek kırk sene boyunca (1878-1918) Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun egemenliğinde kalmıştır. Bu dönem içerisinde Bosna'da çok önemli gelişmeler yer almıştır; laikleşme Bosnalıların toplum düzeninde büyük rol almaya başlamıştır. Çoğu tarihçiye göre Avusturyalılar Bosna halklarına büyük ilerleme getirdiler. Diğer yandan, bazı verilere göre Avusturya işgalinin direkt sonucu 100 000 göçmendir. Bunların çoğu, hıristiyan hükümet altında yaşamak istemedikleri için Türkiye'ye⁸² sığındı.

Diğer yandan Avusturyalılar Bosna ekonomisini geliştirmek için büyük çabalarda bulundular. Endüstrileşme büyük hızla Bosna'nın ekonomisini geliştiriyordu; Avusturyalılar hem askerî hem de ekonomik gelişme için demiryolları ve karayolları yaptırmaya başladılar. Ormancılık, kömür madenciliği, tarım politikası, fabrikaların kurulması, Bosna'ya ekonomik kalkınma sağladı.

Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'teki eğitime karşı büyük hassasiyet gösterdi; bazı verilere göre Avusturya-Macaristan hükümeti altında 200 ilkokul, üç lise, bir teknik okul ve bir öğretmen meslek okulu açılmıştı. "Bosnalılar yıllar boyu çocuklarına Avusturya Devleti'nin yeni okullarını reddettirdiler. 1887'de kadı (yargıç) yetiştirmek için okul açıldığında, hükümet, aynı inatçı muhalefetle karşılaştı ve öğrencilerini öksüzler arasından seçmek zorunda kaldı."⁸³

Yeni hükümet Bosna-Hersek'te var olan üç büyük dine özelliğe Osmanlı İmparatorluğu'nda imtiyazlı kitle olan müslümanlara karşı büyük hassasiyet gösterdi. " Müslümanlar İstanbul hükümetinden bağımsız olarak, Bosna'da bir dinsel hiyerarşi oluşturmayı önerdiler; 1882 yılında İmparator tarafından, dört kişilik bir medzlis (meclis) veya istişare kuruluna başkanlık eden bir Reis-ül ulema ('dini cemaatin başı') tayin edilmesiyle bu bağımsızlık gerçekleştirilmiş oldu."⁸⁴

⁸² Bkz. John Schindler(2004), '**Defeating Balkan Insurgency: The Austro-Hungarian Army in Bosnia-Hercegovina, 1878-82**', Journal of Strategic Studies, 27: 3, 528 — 552.

⁸³ M.Tahir Hatiboğlu, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996., s. 12.

⁸⁴ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 237.

Bosna-Hersek ilhakı ile uluslararası siyaset yeni bir terim kazandı; Balkanlaşma gündeme geldi. "Balkanlaşma" (Balkanisation), Uluslararası Politika alanındaki çalışmalarda olumsuz anlamda kullanılan terimlerden biri olmuştur. Bu terim genellikle büyük politik birimlerin parçalanarak daha güçlü komşuları tarafından sömürülen ve yönetilen daha küçük ve birbirlerine düşman devletlere dönüşmesi olarak anlaşılmaktadır. Balkanlaşma aslen bölgesel bir terimdir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla birlikte Balkanlarda görülen gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır."⁸⁵

1907-1910 yılları arasındaki dönemde Hırvatistan ve Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı olumsuz duyguları güç kazanıyordu ve ortak bir Güney Slavları devleti kurma projesinde ortak bir noktayı buldular. 'Mlada Bosna' örgütü Habsburglara karşı olanları bir çatı altında toplanarak Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği Yugoslav Milliyetçiliğin lehine zayıflamaya başladı. Bunun direkt sonucu Birinci Yugoslavya olacaktır.

1.5. Yugoslavya Krallığı ve Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti

Sırbistan ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki gerginlik 1914 yılında zirvesini görecekti. 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da bir Bosnalı Sırp öğrencisi, Gavrilo Princip tarafından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Velihtı Arşidük Franz Ferdinand ile eşi öldürüldü. Onların öldürülmesi I. Dünya Savaşı'nın başlama nedeni oldu. Bu suikastın bir ay sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş ilan etti. "I.Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması sonucu, topraklarının üzerinde kurulan devletlerden birisi Yugoslavya idi."⁸⁶

⁸⁵Murat Sarıca Anısına Sempozyum, **İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika**, İstanbul, 1994., s. 97.

⁸⁶**Ortadoğu Ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı: Balkanlar**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993., s. 101.

"Birinci Dünya Savaşı öncesinde bağımsız olan Karadağ ve Sırbistan ile savaştan önce, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde yer alan Hırvatistan, Slovenya, Backa, Bosna-Hersek, Dalmaçya ve Banat bölgeleri "⁸⁷ şimdi aynı devlet çatısının altında kendi varlığını sürmeye devam ettiler. Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı 4 Aralık 1918'de Belgrad'da kurulmuştur. Petar Karadordevic kral ilan edildi. "İlk Yugoslavya'nın kuruluşundan en büyük pay kendilerini Yugoslav ülkesi uğruna Belgrad'taki krala teslim eden Hırvat ve Slovenlerindi."⁸⁸ Ama Yugoslavya'nın kuruluşundan hemen sonra büyük hayal kırıklığına uğramışlardı"çünkü Yugoslavya Güney İslavların değil, Sırpların devleti yapılmak isteniyordu."⁸⁹

3 Kasım 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'daki yöneticisi Baron Sarkotić "Bosna-Hersek Birinci Ulusal Hükümetine" görevinden çekildiğini açıklayıp "Bosna-Hersek 26 Ekim 1918'de Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası olarak Sırbistan'la birleştirildi."⁹⁰Böylece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'ten çekilmiş oldu.

SHS Krallığının siyasi tarihi iki dönemden oluşmaktadır; brincisi 1918-1929 parlamenter demokrasi dönemi ve ikincisi 1929-1941 diktatörlük dönemi.

1919'da SHS Krallığı'nda çok partili parlamenter bir rejim kuruldu; bu rejim Sırp egemenliğine dayanmaktaydı ve bunun doğal bir sonucu olarak da diğer uluslar ve azınlıklar baskı altında tutulmaktaydılar.⁹¹ Kraliyet ilan edildiğinde bir sürü sosyal ve etnik çatışmalar yaşandı; özellikle Sırp burjuazi kendi imtiyazlarını korumak istedi.

⁸⁷ İrfan Kaya Ülger, Hasret Çomak, **Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği**, BİLGESAM, İstanbul, 2009., s. 33.

⁸⁸ Ömer L. Lütem, Birgül Demirtaş Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara, 2001., s. 136.

⁸⁹ **ibid.**, s. 136.

⁹⁰ Mediha Akarslan, **Bosna-Hersek Ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993., s. 41.

⁹¹ İrfan Kaya Ülger, Hasret Çomak, **Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği**, BİLGESAM, İstanbul, 2009., s. 8-9.

SHS Kralliyeti'nin "adından da anlaşıldığı gibi, Bosnalı Müslümanların bu yeni devlet içinde ulusal kimliklerini serbestçe belli etme olanakları yoktu."⁹² Belli ki onlar Sırp ya da Hırvat olduklarını kabullenmek zorunda kaldılar. 1919 yılında Bosna-Hersek'teki Müslümanlar mal ve can koruma niyetiyle örgütlenmeye başlayacaktır. "Ne var ki, kısa zamanda Müslümanların desteğini neredeyse tekeline alan en büyük parti, Şubat 1919'da Saraybosna'da kurulmuş olan Yugoslav Müslüman Örgütü idi. Mehmed Spaho bu örgütün başkanlığına katıldı ve kısa zamanda yeni Yugoslav devletinin temel ilkeleri üzerinde yapılan tartışmalar içinde buldu kendini."⁹³ Mehmed Spaho ve YMÖ bu çalkantılı dönemde Bosna'nın bütünlüğünü korumaya çalışmıştır.

"YMÖ 'Yugoslavyacı' idi; dini farklılıkların tanınması koşuluyla, Yugoslavlık (Güney Slavlığı) etnik temelinde bir millî bütünlük inşa edilmesine sıcak bakıyordu."⁹⁴ Mehmed Spaho'ya göre Bosna yeni kurulan devlette bir özerk birim olarak kendi kimliğini korumalıydı. Bosnalı Hırvatlar'ın önderi Josip Sunarić ise Yugoslavya'nın konfederasyon olarak kurulmasını savunuyordu, diğer taraftan Bosnalı Sırplar'ın en büyük partisi Radikal Demokratlar, Belgrad'daki merkezîyetçileri desteklediler.

Hırvatistan'da ise Stjepan Radiç önderliğinde kurulan Hırvat Köylü Partisi Hırvatların en önemli partisiydi. Ama parlamenter rejim "yine de üniter bir Sırp egemenliğindeki devlet yapısının ortaya çıkmasını engelleyemedi."⁹⁵ Hırvat milletvekillerinin boykotuna rağmen 28 Haziran 1921'de ilk Anayasa oylandı ve yürürlüğe sokuldu; Vidovdan Anayasası merkezîyetçi siyasi sistemi yürürlüğe koyup Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı merkezli krallığa dönüştü. 1918-1928 arasındaki dönemde hükümetin başında, birisi hariç, hep Sırp Başbakanlar bulundu.

⁹² Aydın Babuna, **Bir Ulusun Doğuşu, Geçmişten Günümüze Boşnaklar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000., s. 191.

⁹³ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 263.

⁹⁴ Tanıl Bora, **Bölgeler Sorunlar: Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994., s. 37.

⁹⁵ **İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika**, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, İstanbul, 1994., s. 59.

1921-1929 parlamenter demokrasi döneminde merkezîyetçiler ile muhalifler arasındaki anlaşmazlıkları bir türlü çözüm bulunamadı, 1929 yılında Stjepan Radiç'in parlamentoda öldürülmesiyle Kral Aleksandar daha üniter bir siyasi sistem niyetiyle diktatörlük ilan etmeye karar verdi. SHS Krallığının toprakları dokuz banovinaya bölündü. "9 Ocak 1929 tarihinde I.Aleksandar parlamentoyu feshetti ve Vidovdan Anayasası'nı da yürürlükten kaldırdı. Bundan itibaren Yugoslav tarihinde, Krallık Diktatörlüğü olarak adlandırılan dönem başladı."⁹⁶

Kral Aleksandar Ekim 1929'da SHS Kraliyeti yerine "Yugoslavya Krallığı" olarak ülkenin adını değiştirdi. SHS Kraliyeti yerine Yugoslavya Kraliyeti meşrulaştırılıyordu. Kral Aleksandar "Tek kral, tek ulus, tek devlet" ilkelerini benimsedi. "Eyaletlerin tarihî sınırlarını kaldırarak, ülkeyi nehirlerle göre ad alan ve hepsinde Sırp nüfusunun çoğunluk olacağı, dokuz eyalete böldü."⁹⁷ Böylece monarşik otoriter rejim kurulmuş oldu.

Harita 5: Banovina Sınırları, 1929

Kaynak: http://samlib.ru/b/balynskij_a/ustasha.shtml

⁹⁶ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi , 14.-20. yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman – Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993., s. 429.

⁹⁷ **ibid.** , s. 103.

6 Ocak 1929 Diktatörlüğünden sonra Bosna'da acı veren gelişmeler meydana geldi. Kral Aleksander "Bosna-Hersek'in topraklarını da dörde böldü: Kuzeyde Hırvatistan'la kesişen Vrbas, Saraybosna merkezli Drina, batıda Dalmaçya'yla kesişen Sahil banovinası, güneyde Karadağ ve Sırbistan'la kesişen Zeta. Bu idarî düzenlemede, Müslümanlar hiçbir eyalette çoğunluk değildi."⁹⁸ Bu dönemde Bosna kendi tarihinde ilk kez bölünmüş oldu ve sadece o tarihte Bosna Hersek devletinin bütünlüğü yok olmuş oldu.⁹⁹

Kral Aleksandar'ın otoriter rejimi 1934 yılına dek sürdü. 9 Kasım 1934'de Hırvat Ustasa'nın bir ajanı Fransa'da ziyarette bulunan Kral Aleksandar'ı Marseille'de öldürdü. "Kralın yerine yeğeni Prens Paul idaresinde üç kişiden oluşan bir yönetim işbaşına geldi."¹⁰⁰

Bu siyasi gelişmeler yüzünden, 1935'te YMÖ Bosnalı Müslümanların haklarını korumak niyetiyle Yugoslav Radikal Partisi ile siyasi güçler birleşerek Yugoslav Radikal Birliği'ni oluşturdu. "1939'da YMÖ'nün etkili önderi Mehmed Spaho'nun ölmesi, Müslüman politik kadroların inisiyatifini iyice gerilettili. Müslüman politikacıların önemli bir bölüm, 1940'larla birlikte Hırvat Köylü Partisi'ne yakınlaştı."¹⁰¹

1939 yılının Ağustos ayında Sırp Radikal Partisi lideri Maček ve Hırvat Köylü Partisi lideri Cvetkoviç tarafından hazırlanan Cvetkoviç-Maček Antlaşması Bosna-Hersek'i Sırp ya da Hırvat belediyelere bölmüştü. Antlaşmaya göre Hırvatlar otonomi statüsünü kazanmış olacaktı ve yeni bir birim Banovina Hırvatistan, Bosna-Hersek

⁹⁸ Tanıl Bora, **Bölgeler Sorunlar: Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994., s. 38.

⁹⁹ Fadil Ademović, **Vrijeme uspravljanja Bošnjaka, Atif Purivatra-život i djelo**, Vijeće Kongresa Bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2002., s. 163 .

¹⁰⁰ İrfan Kaya Ülger, Hasret Çomak, **Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği**, BİLGESAM, İstanbul, 2009., s. 42.

¹⁰¹ Tanıl Bora, **Bölgeler Sorunlar: Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994., s. 37.

topraklarını da kapsayacaktı. Böylece Bosna-Hersek, Hırvatistan ile Sırbistan arasında yine bölünmüş oldu, ama bu anlaşma uygulanamadı çünkü II. Dünya Savaşı patlak verdi. "Bu dönemde Bosna Müslümanları, kendi kimliklerini özgürce savunamamışlar ve Sırlar ile Hırvatlar tarafından Müslüman Sırlar ya da Müslüman Hırvatlar olarak algılanmışlardır."¹⁰²

25 Mart 1941'de Yugoslavya Krallığı Viyana'da Mihver Paktı'nı imzalayarak Nazi Almanyası ile ittifak kurdu. 6 Nisan 1941'de Almanya Belgrad'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girdi. Yugoslav Ordusu Alman güçleriyle savaşmayarak Alman Komutanlığına teslim oldu. Bir hafta geçmeden 10 Nisan 1941'de Zagreb'te nazi-faşist rejimine sahip olan Bağımsız Hırvatistan Devleti Almanlar tarafından ilan edilmiştir; Almanlar yeni kurulmuş olan devletin Başkanlığına Dr. Ante Paveliç'i getirdiler. Bu 'Bağımsız Hırvatistan' devleti sadece Nazi Almanya'sının himayesinde bir kukla devletten başka bir şey değildi. Ante Paveliç, Ustase adlı birlikleri kurduktan sonra toplama kampları da açılmaya başlamıştır. Nazi rejimine uyum sağlamayanlar korkunç bir katliama uğramışlardır. Müslümanlar'a, Sırlar'a, Çingeneler'e karşı "etnik temizlik " uygulanmaya başlandı.

Sırlar Naziler'e karşı direnişe geçerken "Yugoslav Vatan Cephesi"ni (diğer adıyla Çetnici¹⁰³) kurup ülke dışına kaçmış olan Yugoslavya Kralliyeti'nin hükümetine sadık kalmışlardır. Çetnikler Ustaşe gibi hem Boşnaklar'a hem Hırvatlar'a karşı korkunç ve vahşi uygulamalar gerçekleştirdiler.

1941'de Bosna-Hersek Almanlar ve İtalyanlar tarafından kuşatıldıktan sonra NDH'ya ilave edilmiştir. Bağımsız Hırvat Devleti (Nezavisna država Hrvatska-NDH) Bosna-Hersek'in tümüne sahipti. "Bosna-Hersek, 1941-1944 yılları arasında Bağımsız

¹⁰² **Uluslararası Suçlar: Bosna Hersek Örneği: Sempozyum Bildirileri**, ASAM , İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008., s.21.

¹⁰³ II Dünya Savaşında Çetnikler (Kralcı Sırp güçleri) 1943 yılına kadar İngiltere Başkanı Winston Churchill'den destek aldığı için Sırp-İngiliz arkadaşlığı *Bosna Savaşında da bütün yalınlığıyla yüzünü göstermiştir.*

Hırvatistan Devleti'nin bir parçası olarak Çetnikler, partizanlar ve farklı faşist ordu ve milisler arasındaki en korkunç ve acı çatışmalara, katliamlara sahne olmuştu."¹⁰⁴ O yüzden, hem Hırvatların hem Sırpların saldırganlığına ve katliamına maruz kalan Boşnakların çoğu, Almanya'nın işgaline karşı direnen Tito önderliğindeki Partizan hareketine katılmışlardır.

"Yugoslavya Komünist Partisi lideri Tito, savaş içinde Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi (AVNOJ) adı verilen bir cephe oluşturdu."¹⁰⁵ 1942 yılının Kasım ayında Bihaç'ta (Bosna-Hersek) AVNOJ'un ilk konferansı düzenlenmiştir. Yugoslavya federal bir zemin üzerinde oluşturulmuştu. "Bünyesinde bütün ulusların ve azınlıkların temsilcilerinin bulunduğu AVNOJ, bir süre sonra kendi hükümetini ilan etti. Savaş sonundaki Yugoslavya yönetiminin silueti şekillenmeye başlamıştı. Buna göre Yugoslavya federasyon olacak, Sırp, Hırvat ve Slovenlerin dışında Makedonlara, Karadağlılara ve Bosna-Hersek'te yoğun bulunan Müslümanlara da Cumhuriyet statüsü tanınacaktı."¹⁰⁶

Partizanlar ve Tito en büyük destek gördüğü Bosna-Hersek'te 25-26 Kasım 1943'te Mrkonjić Grad'da Bosna-Hersek'in Ulusal Bağımsızlığı için Anti Faşist Konseyi(ZAVNOBiH) ilk toplantısını yaptı. O zaman Bosna-Hersek tarihinde ilk defa Sırp, Hırvat ve Müslüman halkın temsilcileri bir araya geldiler. ZAVNOBiH'in aldığı kararlara göre Bosna-Hersek'te yaşayan halklar Yugoslavya'nın federal bir devlet olmasını istemekteydi ve Bosna Hersek Yugoslavya'nın içinde eşit bir federal ünit olarak yer alacaktı. Bosna-Hersek'teki Sırp, Hırvatlar ve Müslümanlar eşitlik prensiplerine göre yan yana yaşayacaklardı çünkü *Bosna-Hersek ne Sırpların ne Hırvatların ne Müslümanların; Bosna-Hersek hem Sırpların, hem Hırvatların, hem Müslümanlarındır.* Bu kararlar AVNOJ'un ikinci kongresinde doğrulanmıştır.

¹⁰⁴ Diana Johnstone, **Ahmakların Seferi, Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları**, çev. Emre Ergüven, Ergin Bulut, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004., s. 62.

¹⁰⁵ İrfan Kaya Ülger, Hasret Çomak, **Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği**, BİLGESAM, İstanbul, 2009., s. 52.

¹⁰⁶ *ibid.*, s. 52.

29 Kasım 1943'de Bosna'daki Yajce'de AVNOJ'un ikinci bir toplantısı düzenlendi. Bu tarihte aslında ikinci Yugoslavya doğmuş oldu, siyasi bakış açısından Yugoslavya federal organizasyonu benimsedi.

30 Haziran 1944 ile 2 Temmuz 1944 tarihleri arasında ZAVNOBiH Sanski Most'ta ikinci konferansını düzenledi. Konferansta bir sürü karar alınmış, Yeni Yugoslavya Cumhuriyetini oluşturan altı ögeden biri olan Bosna-Hersek ayrı ve eşit federal üye olarak öngürülmüştür.

6 Nisan 1945'te Partizanlar birlikleri Saraybosna'ya girdibirkaç hafta içinde Bosna-Hersek topraklarının tümü onların denetime geçti. 28 Nisan'da Bosna-Hersek'te Halk Hükümeti tayin edildi. Müslümanların çoğu Komünist yönetimi kabullenince II. Yugoslavya'nın bir parçası oldular.

29 Kasım 1945 yılında Yugoslavya Krallığı resmen ilga edildi ve yerine Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ilan edildi; 31 Ocak 1946'da FNRJ ilk Anayasası onaylandı. FNRJ'nın Anayasasına göre Yugoslavya'nın her cumhuriyetinin kendi Meclis, Anayasa ve Hükümeti vardı.

"Yugoslavya 1945'te federal (ve komünist yönetimli) bir devlet olarak yeniden kurulduğu zaman, anayasasında, altı federe cumhuriyetinden beşi Güney Slav uluslarının vatanları ya da ulus-devletleri olarak tanımlanmıştı: Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar ve Karadağlılar. Birbiri ardına ilan edilen anayasalarda, bu ulusların-federal devletten ayrılma hakkını da içeren-kendi kaderini tayin etme hakkının vazgeçilmez, temel bir hak olduğu yer alıyordu."¹⁰⁷ Tito Yugoslavyası şu altı federe cumhuriyetinden oluşuyordu: Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya; Sırbistan Cumhuriyeti içerisinde Macar azınlığın

¹⁰⁷ Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000. , s. 126-127.

bulunduğu Voyvodinave Arnavutlarıyaşadığı Kosova iki özerk bölge olarak bulunuyordu.

Harita 6: Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti

Kaynak: (http://www.camo.ch/karta_yu2.htm)

"Yugoslavya 1948'de Stalin'den koştuktan sonra bir dizi kendine özgü politika geliştirmiş ve on yıl içinde ülkeyi iki güç bloku dışındaki en yaygın uluslararası aktörlerden birine dönüştürmüştür. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya 1955'te ilişkilerini tam eşitlik temelinde 'normalleştirerek' aralarındaki kavgaya son verdiler."¹⁰⁸ İkinci Yugoslavya"siyasi sistemi bakımından otokratik olmakla birlikte; Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney arasındaki eşsiz konumun verdiği avantajı, içinde

¹⁰⁸ Misha Glenny, **Balkanlar (1804-1999), Milliyetçilik, Savaş Ve Büyük Güçler**, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001, s. 456.

deneyim kazanmak, uluslararası alanda da Bağılantısızlar Hareketinin tek Avrupalı ülkesi olarak çıkar sağlamak yönünde değerlendirebiliyordu. "¹⁰⁹

31 Aralık 1946 yılında Bosna-Hersek Halk Cumhuriyeti ilk Anayasası onaylandı. Bu Anayasaya göre Boşnaklar ulus olarak zikredilmiyorlardı. Böylece Yugoslavya için savaştan Boşnaklar eşit durumda değildiler, ikinci sınıf olarak görülmeye başlandılar.

"Altıncı cumhuriyet, yani Bosna-Hersek, "ulusal" değil , "tarihsel" bir devlet ve üç halkın ortak yurdu olarak tanımlanmıştı."¹¹⁰ Müslümanlar, Sırlar ve Hırvatların devleti olmuştu. Tito'nun başarılı Partizan Hareketi ve yarattığı devlet makul bir şovenizme tahammül etmediği için Bosna'nın karışık nüfusu ve geleneksel hoşgörüsü restore edilmiştir.¹¹¹

Komünistlere göre Bosna Hersek özerk bir bölüm olarak Sırbistan'ın parçası olmalıydı çünkü o zaman Bosna'daki Sırların nüfusu Bosna'daki Hırvat nüfusundan daha büyüktü. Ama İkinci Dünya Savaşı sürecinde yer alan Sırp-Hırvat çatışması nedeniyle ve Bosna-Hersek'te komünistler en büyük desteği gördüğü için Bosna-Hersek'in cumhuriyet olarak kurulmasına karar verildi. Bosna-Hersek Cumhuriyetinin kurulmasının asıl sebebi Sırp-Hırvat milliyetçiliğinin durdurulmak istenmesidir. Komünistlere göre Müslümanlar Hırvat ya da Sırp tarafını tutmaya başlayacaktı, ama bu tahmin yanlış çıktı.¹¹²

1959 yılında Tito Müslümanların olduğu gibi kabullenilmesini istiyordu. Sırlar ve Hırvatların milliyetçilerine göre *Müslümanlar (Boşnaklar)* "Tito'nun bir icadıdır". Tito Sırların ve Hırvatların Bosna Hersek'in topraklarına olan taleplerini ortadan

¹⁰⁹Diana Johnstone, **Ahmakların Seferi, Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları**, çev. Emre Ergüven, Ergin Bulut, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004. , s. 33-34.

¹¹⁰ Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000. , s. 127.

¹¹¹ Robert Donia, Fine, John, **Bosnia and Herzegovina: A tradition betrayed**, C. Hurst and Company, London, 1994 s.11.

¹¹² Bkz. Fadil Ademović, **Vrijeme uspravljanja Bošnjaka, Atif Purivatra-život i djelo**, Vijeće Kongresa Bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2002., s. 209.

kaldırmak ve onların milliyetçiliğini durdurmak niyetiyle Bosna'da oturan Müslüman ulusunu meşrulaştırılmasına karar verdi.

1960'larda Bosna-Hersek'in politik egemenliği için büyük mücadele sürüyordu; Bosna-Hersek siyasetçileri şovenizmi ve milliyetçiliği önlemeye çalıştılar. 1945'ten 1992'ye dek Bosna'da hiçbir zaman Bosna için mili mücadele durmadı.

1961 nüfus sayımında yeni bir kategori vardı: Müslümanlar (etnik kimlik). 1968'de Boşnaklar tam anlamıyla ayrı bir millet olarak tanınmıştı. "Birtakım tereddüt ve uzlaşmanın ardından 1968 yılında karar verildiği şekliyle, Sırp-Hırvat dilinde konuşan Müslüman bir nüfus olarak burada yaşayanlar altıncı ayrı ve Güney Slav "ulusuna" eşit bir topluluk olarak görüldü."¹¹³ Bu değişiklikler 1974 Anayasası'nda¹¹⁴ hukukî sonucunu da görecektir. "Yeniden düzenlen Anayasa'da Müslümanlar, Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar ve Karadağlılarla beraber Yugoslavya'nın altı kurucu milletinden biri statüsünü kazandılar."¹¹⁵

1971'deki nüfus sayımında bir ulus anlamında Müslüman sözcü kullanılmıştır. 1981 sayımı, onları koşulsuz olarak ve Yugoslavya'nın (o zamana dek beş olan) altı eşit ve temel *ulus*undan biri sayan alfabetik sıraya göre Makedon ile Sloven ulusları arasında yerleştiren ilk nüfus sayımı oldu.

1980 yılında Tito'nun ölmesiyle birlikte Yugoslavya'yı bir araya getiren şey ölmüş oldu ve Yugoslavya bunalımlı bir döneme girdi. Bu dönemde bir yandan ağır ekonomik sorunları diğer yandan milliyetçi eğilimlerin güçlenmesi başladı. Sırlar üniter bir federasyonu istediler, diğer yandan Sloven ve Hırvatlar aynı federasyonu gevşek bir federasyona ya da konfederasyona dönüştürmek istediler. Milovan

¹¹³Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi :20 Yüzyıl**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006., s. 429.

¹¹⁴1971 Anayasasına göre Yugoslavya altı federe cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan bir federasyondur. Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin 1974 tarihli Anayasasına göre Bosnalı Müslümanlar ayrı ulus olarak tanınmışlardır.

¹¹⁵ Tanıl Bora , **Bölgeler Sorunlar: Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994., s. 49.

Dilas'ın dediği gibi Tito'nun ölmesinden sonra ekonomik durum kötüleştiğinde doğal olarak gücün merkezleşmesine eğilimli hareketler baş gösterecekti. Ama bu mekeleşme başarılı olmayacaktı çünkü cumhuriyetlerin etnik-siyasi güç üsleri onu durduracaktı. Bu klasik milliyetçilik değil, daha fazla tehlikeli bürokratik milliyetçilik kişisel çıkarı üstüne kurulmuştur. Böylece Yugoslavya'nın sistemi çökmeye başlayacaktır.¹¹⁶

Ocak 1990 yılında Yugoslavya Komünistler Ligi'nin kongresinin kararlarına göre ülkede serbest piyasa ekonomisine ve çok partili hayata geçilecekti.1990'da yapılan seçimlerden sonra Sırbistan ve Karadağ dışındaki tüm cumhuriyetlerde milliyetçi partiler iktidara geldi. 1990 seçimlerinin amacı ve sonucu bağımsızlık ilanlarını ortaya koymaktı, ama "Bosna-Hersek'i diğer Yugoslavya cumhuriyetlerinden ayıran temel özellik, 'fiilî' bir millî özelliği taşımayışı, millî devlete dönüşümü yönetecek bir çoğunluk milliyete/ 'çekirdek millet'e dayanmayışıydı."¹¹⁷

1990'da Bosna-Hersek'teki seçimlerden sonra milliyetçiler iktidara geldiler. "Ülkedeki üç millî topluluktan Sırp ve Hırvat toplumlarına hitap eden milliyetçi ideolojiler, esasen Sırp ve Hırvat "anavatanlarından" besleniyordu; hem ideolojik hem de örgütsel bakımdan, Sırbistan ve Hırvatistan'da yükselen milliyetçi akımların uzantısıydı. Gerek Sırp gerek Hırvat milliyetçiliği, Bosna-Hersek'in varlığını "tarihen yapay" buluyor, bu ülkenin topraklarını (en azından çoğunu) "Büyük Hırvatistan" veya "Büyük Sırbistan" projelerine dahil ediyordu. Radikal Hırvat milliyetçiliği Müslüman Boşnakları "Müslümanlaştırılmış Hırvatlar" sayıyor, Müslümanların, Müslümanlığı dinî kimliğe indirgeyerek Hırvat millî kimliğine rücu etmelerini umuyordu. Müslümanları "soy bilincini yitirmiş akraba" sayan bu yaklaşım Sırp milliyetçiliği içinde de mevcuttu. Ancak Sırp milliyetçiliğinde, Müslümanlara "soy kökenlerine dönme" kapısını kapatan bir ezeli düşmanlık eğilimi çok güçlüydü."¹¹⁸

¹¹⁶Robert D. Kaplan, **Balkan Ghosts**, Vintage Books, New York, 1994., s. 75.

¹¹⁷Tanıl Bora , **Bölgeler Sorunlar: Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994., s. 58.

¹¹⁸*ibid* ., s. 59.

Nisan 1991'de yapılan nüfus sayımına göre Bosna-Hersek'in toplam nüfusu olan 4.5 milyonun yaklaşık %44'ünü Müslümanlar(Boşnaklar), %32'si Ortodoks Sırlar ve %17'sini Katolik Hırvatlar oluşturuyordu. Bosna-Hersek çok etnikli ve çok ulusluydu; ne Boşnaklar, ne Hırvatlar, ne Sırlar, nüfusun çoğunluğunu oluşturamazdı.

"1991'de Yugoslavya anayasasının öngördüğü şekilde Devlet Başkanlığı'nın, Federasyonu oluşturan altı cumhuriyetten biri olan Hırvatistan'a geçmesi gerekirken Sırbistan'ın eski Yugoslavya'nın mirasına tek başına sahip çıkma tutumu genel krizin başlangıcını oluşturdu".¹¹⁹

¹¹⁹ Mediha Akarlan, **Bosna-Hersek Ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993., s. 42.

İKİNCİ BÖLÜM

Bosna-Hersek Bağımsızlığı ve Bosna Savaşı (1992-1995)

2.1. Yugoslavya'nın Dağılmasından Bosna-Hersek'in Bağımsızlığına

1980 yıllarının sonlarında, Tito'nun ölümünün ardından Sırp milliyetçiler, Hırvat milliyetçileri ve Slovenler ile beraber Yugoslavya'nın parçalanması yönünde hareket etmeye başladılar. 24 Eylül 1986 yılında Sırbistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi üyeleri tarafından hazırlanan bir *memorandum* (*Memorandum SANU*)¹²⁰ Miloşević yönetiminin temel ideolojik ve programatik metni olarak kabul edildi. 1987 yılında Miloşević, Sırbistan Komünist Ligi yönetiminin başına geçince Hırvatistan ve Slovenya'da bağımsızlık istekleri önem kazanmaya başladı. Miloşević aslında Yugoslavya'nın federal konumunu koruma ve varlığını sürderme niyetinde hareketler yapıyordu.

Çoğu araştırmacıya göre Yugoslavya'nın dağılışı 28 Haziran 1989 Gazimestan'da başladı. (1389 Kosova Savaşı'nı¹²¹Sırlar kaybetmişti, bu savaşı yeniden gündeme getiren Miloşević mitoloji¹²² zemini üzerinde Sırları ayaklandırdı. II Dünya Savaşından sonra Avrupa'da meydana gelen en vahşi saldırı böylece başladı.) Yüz binlerce Sırp, Kosova Savaşı'nı kutlamak niyetiyle Gazimestan'da toplandı.O andan itibaren Sırp milliyetçiliği çok hızlı yayılmaya başladı ve ilk kurbanlarını aldı. Miloşević da Gazimestan'daki mitinge katıldı." 'Altı asır sonra' ,diye seslendi kalabalığa Miloşević, yine savaflara ve kavgalara giriştik. Silahlı mücadeleler değil bunlar, ancak günün birinde, yine silahlar bu mücadelenin dışında

¹²⁰"Memorandumun temel savı, herhangi bir siyasi veya coğrafi ayırımın ötesinde olan, bir dizi bölünmez hak ve iddiaya sahip olan Yugoslavya çapındaki 'Sırp halkı'nın bir çeşit esas varlık olduğuydu. 'Yugoslavya çapındaki Sırp halkının ve kültürünün bütünlüğü meselesi, bu halkın hayatta kalması ve gelişmesi için can alıcı bir mesele oluşturmaktadır. En Sonunda Yugoslavya'yı mahvedecek ve Bosna'nın yok oluşuna da yol açacak olan işte bu 'bütünlük' arayışıdır. "Noel Malcom,**Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkım Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 324.

¹²¹1389 Kosova Savaşında yenilmiş Sırlar, 600 sene sonra Boşnaklardan intikam almak istediler.

¹²²"..ırkçı,cinsiyetçi ve milliyetçi düşmanlıkların meşrulaştırılmasında mit en kötü versiyonlarıyla kullanılıyor. Çünkü iyi mitleriniz olmazsa, kötülerini mutlaka olur." M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul'un Bilinci**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011., s.55.

bırakılamayacaktır."¹²³Miloşeviç bu nutukla Sırlar'ın güvenini kazandı ve Yugoslavya'nın parçalanması devam etti. "Bu olay, Yugoslav toprakları tarihinde simgesel bir dönüm noktasıydı."¹²⁴

Ardından Slovenler, Hırvatlar ve Sırların anlaşmazlığı bir noktaya gelmişti ve Yugoslavya'nın dağılışı 1990'lardan itibaren kaçınılmaz hale geldi. Bu süreç içerisinde, Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek'te Sırp milliyetçi akımlar baş göstermiş olduğu halde mevcut siyasi güçler Yugoslavya'nın dağılmasını ne istediler ne konuştular, özellikle Makedonya ve Bosna-Hersek sonuna kadar Yugoslavya'nın bütünlüğünü desteklediler."Bosna bir federasyon istinatı eğilimde değildi, aynı zamanda mevcut cumhuriyetlerin bir konfederasyonunu kabul etmiş."¹²⁵

1990 ilkbaharında çok partili seçimler ilk önce Slovenya'da ondan sonra Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te ilk kez yapılmıştır. Bosna-Hersek'te üç milletin ulusal partileri kurulmuştur: Hırvatların HDZ(Tucman'ın HDZ'nin bir uzantısı idi), Sırların SDS ve Müslümanların Aliya İzzetbegovic önderliğinde SDA.

"Bu seçimleri tam anlamıyla milliyetçi partiler kazandı.Franjo Tucman'ın partisi açıkça Hırvat milliyetçisi bir partiydi. Bosna-Hersek parlamentosunda Boşnak, Sırp ve Hırvat milliyetçi partiler hakimdi. Buna mukabil, Vojislav Seselj'in tam anlamıyla Sırp milliyetçesi olan Sırp Radikal Partisi, Miloşeviç'in Sosyalist Parti'sinin çok gerisinde kaldı."¹²⁶

1990 yılında Sırbistan'daki ilk serbest seçimlerden sonra aşırı Sırp milliyetçisi Slobodan Miloşeviç iktidara gelerek Yugoslavya'nın diğer Cumhuriyetlerine huzursuzluk getirdi.

¹²³ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 333.

¹²⁴ **ibid.**, s. 333-334.

¹²⁵ James Gow: **The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes**, C.Hurst and Co. , London, 2003 s. 47.

¹²⁶ Diana Johnstone, **Ahmakların Seferi, Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları**, Bağlam Yayıncılık , İstanbul, 2004., s. 31.

"Sloven ve Hırvat politikacılar, 1990 yılının büyük bölümünü, Yugoslavya'nın, barışçıl bir şekilde ve pazarlıklar sonucunda saptanan ilkeler doğrultusunda, bir federasyon devletinden konfederasyon devletine dönüştürülmesi için faaliyetlerde bulunarak geçirdiler;"¹²⁷ ama bu çabalar başarılı olamayınca Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlık için bir referandum düzenlediler; bu referandumda oyların yüzde doksan ikisi olumlu çıktı. Mayıs 1991'de Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmeye çalıştılar. Avrupa Birliği, Yugoslavya'nın dağılmasını istemediği için Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımayı reddetti.

O tarihte Amerika'nın Başbakanı James Baker, Belgrad'a geldi çünkü ABD de Yugoslavya'nın dağılmasını istememiştir. James Baker, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık fikrine karşı çıktı, aslında Hırvatistan ve Slovenya'yı tehdit etti. Baker'in ziyaretinden dört gün sonra Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlığını ilan edeceklerdi.

25 Haziran 1991'de Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, Sırbistan onlara karşı şiddet kullanmaya karar verdi. Aslına bakılırsa Slovenya ve Hırvatistan siyasi, barışçı bir yoldan Yugoslavya'dan ayrılabilirdi çünkü sınır sorunları yoktu. "Ama Miloşeviç, Sırp milliyetçiliğinin taleplerine dayanarak tüm Sırp'ların aynı devlet altında yaşamasını sağlayacak biçimde sınırların yeniden belirlenmesini hedeflediği için Sırbistan'da bu mümkün değildi."¹²⁸

Slovenya'daki savaş on gün sürecekti çünkü Slovenya'da fazla Sırp nüfusu yoktu. Bundan sonra Yugoslavya krizi uluslararası arenaya getirildi çünkü Slovenya'dan sonra JNA Ağustos ayında Hırvatistan'a saldırdı. Hırvatistan'a saldırırken Yugoslavya bunalımı uluslararası camiada yer alıp uluslararası müdahaleye yol açtı.

¹²⁷ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 336.

¹²⁸ Jacques Sémelin, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.222.

Auğustos 1991'de Hırvatistan'da savaş başlamıştır. Aynı anda Bosnalı Sırlar JNA korumasını isteyince JNA Hersek'e girip Hırvat köyü Ravno'yu yerle bir etti. Böylece Bosna felaketi başlamış oldu.

Vukovar şehri Sırların eline geçtikten sonra Avrupa Birliği, başta Almanya olmak üzere, Aralık 1991'de Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınmasına karar verdi.15 Ocak 1992'de AB Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıdı.Ocak ayında Hırvatistan'daki savaş bitti.Bir ay sonra UNPROFOR Hırvatistan'da Sırların olduğu yerlerde yerleşmeye başladı.

"27 Nisan 1992'de Sırbistan ve Karadağ'ın yeni "Yugoslavya Federal Cumhuriyeti"ni ilan etmeleriyle eski Yugoslavya Federasyonu resmen"¹²⁹ dağılmış oldu.

1990'dan sonra Bosna'nın iki seçeneği vardı; Sırların hakimiyeti altında Yugoslavya içerisinde kalmak ya da Sırların saldırganlığına uğramak ihtimalini göze alarak bağımsızlığını ilanı etmek.

Bosna-Hersek'te Kasım-Aralık ayında 1990'da serbest parlamentoseimleri yapılmıştır. Seçim sonuçları şöyleydi: Aliya İzzetbegoviç'in Demokratik Eylem Partisi (SDA) seçimde oyların %38'ini aldı; Radovan Karadziç'in Sırp Demokrat Partisi seçimde oyların %30'unu; Mate Boban'ın Hırvat Demokratik Birliği ise oyların %16'sını aldı. Bosna Hersek Parlamentosunda seçimlerin netecisinde SDA 240 sandalyeden 86'sını elde etti, SDP 72 sandalye ve HDB 42 sandalye kazandı. SDA, SDP ve HDB seçimlerden sonra hükümet oluşturmak üzere koalisyon yaptılar ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığına Aliya İzzetbegoviç seçildi. SDP'nin hkmete girmesi multi-etnik bir Bosna-Hersek için ölümcül olacaktı. İzzetbegoviç'in başında olduğu yönetim, "en büyük üç parti arasında biçimsel bir koalisyondan oluşturulan bir milli birlik hkmetiydi aslında ve hükümet görevleri bu partiler arasında

¹²⁹ şle Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s. 50.

paylaştırılmıştı. Ülkeyi sadece bir Müslüman-Hırvat ittifakı aracılığıyla yönetebilecekken, İzzetbegović'in bu şekilde hareket etmiş olması bir iyi niyet göstergesiydi. Ne var ki, bu hükümetin daha ilk safhasından beri, Sırp partisinin çok farklı bir gündeme sahip olduğu çok açıktı."¹³⁰

Bu arada, 1991 yılının Mart ayında Franjo Tucman ve Slobodan Milosevic, Sırbistan'ın Karadordevo şehrinde buluşup Bosna-Hersek'i Sırbistan ve Hırvatistan arasında bölüşmek için görüşmeye başladılar.¹³¹"Tucman'ın ilk baştaki taleplerinin (Nazi yıllarının *bütün* Bosna-Hersek'i içine alan "Büyük Hırvatistan'ın" aksine) büyük oranda Hırvatların yaşadığı bölgelerle sınırlı olmak gibi bir değeri vardı."¹³²

Bosna-Hersek'in paylaşılmasına ait görüşmeler iki cumhurbaşkanı arasında devam edecekti. Böylece 15 Nisan 1991'de Tikveş'te buluşup Bosna'ya karşı koordine edilmiş bir saldırganlıkta sözleştiler. "Geleceğe yönelik Sırp planlarına göre, Bosna-Hersek'in % 43'ü Müslüman olan nüfusundan geriye kalacaklara, bu cumhuriyetin eski sınırları içinde kalan toprakların %5'i verilecekti. Bu Saraybosna civarı ve Bosna'daki diğer birkaç araziye kapsıyordu."¹³³

Franjo Tucman ve Slobodan Milošević'in Bosna'ya ait görüşmelerinden haberdar olan Bosnalı Sırp milletvekilleri 15 Ekim 1991'de Bosna-Hersek Parlamentosu'nun gerçekleştirilen oturumunu boykot edip dışarı çıktılar; Bosna-Hersek Parlamentosu'nun oturumunda kalan Bosnalı Hırvat ve Boşnakların milletvekilleri Bosna-Hersek egemenliğini ilan ettiler. Bunun ardından, 9 Ocak 1992'de Bosnalı Sırp lar Bosna-Hersek'te ayrı bir Sırp Parlamentosu'nu kurdular.

¹³⁰ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 346.

¹³¹"Bosna-Hersek'te bağımsızlık öncesinde İzzetbegović yönetiminin Sırp lar ya da Hırvat lar uyguladığı özel bir baskı olmamasına karşın, Sırp lar ve Hırvat lar silaha sarılarak ülkenin toprak bütünlüğünü parçalama yoluna gitmişlerse, bunda Sırbistan ve Hırvatistan'ın desteğini arkalarında hissetmiş olmalarının rolü büyüktür."Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s. 104.

¹³² Diana Johnstone, **Ahmakların Seferi, Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 61.

¹³³ Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000., s. 133-134.

"1992'nin başlarına gelindiğinde Bosnalı Sırp ve Hırvat liderleri çok geçmeden zorla kabul ettirmeye çalışacakları bir çözüm yolunu ısrarla öne sürüyorlardı. Bosna-Hersek'in, ayrı ulusal ve dinsel topluluklar temeline dayanan ve federe devletlerin çok geniş bir özerkliğe sahip olduğu bir konfederasyon oluşturacak üç devlete bölünmesini öneriyorlardı. Böylelikle, kurulacak Sırp ve Hırvat mini devletlerinin Sırbistan ve Hırvatistan tarafından fiilen ilhaki için bir kılıf hazırlanmış olacaktı."¹³⁴

Bosna-Hersek'te tanıma konusunda 29.02.1992 ile 1.03.1992. tarihleri arasında referendum yapılmıştır. Bosna-Herkes nüfusunun yüzde 66'sı Bosna-Hersek'in bağımsızlığı için oy kullanmıştır. Hırvatlar ve Boşnaklar referandumda Bosna'nın bağımsızlığı için oy verirken Sırp referandumu boykot ettiler."2 Mart 1992 gününün, yani referendum sonuçlarının açıklandığı günün sabahı, Sırp paramiliter kuvvetlerine mensup askerler, Saraybosna'da meclis binası yakınında barikatlar ve pusu nişancılar için siperler oluşturuldu."¹³⁵3 Mart 1992'de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etti.

"Bosnalı Sırp Belgrad'ın desteğiyle, Bosna'nın bağımsızlık ilanını geri almasını talep ettiler."¹³⁶ İzzetbegoviç Sırp'ların talebini reddedince Saraybosna'da çatışmalar başladı.

5 Nisan 1992'de Boşnaklar ve Hırvatlar Büyük Mecliste Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan ettiler. Bosna-Hersek 6 Nisan 1992'de Avrupa Birliği ve 109 ülke tarafından tanınmıştır. Hırvatistan ve ABD de 7 Nisan 1992'de Bosna-Hersek'i tanımıştır.

¹³⁴ **ibid.**, s. 133-134.

¹³⁵ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 358.

¹³⁶ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 55.

Harita 7 : 1992'de Bosna-Hersek Cumhuriyeti

Kaynak: <http://www.camo.ch/kartabih2.h>

22 Mayıs 1992'de Bosna-Hersek BM üyeliğine kabul edilmiştir; neredeyse BM Bosna-Hersek bağımsızlığını kabul ettiği halde Bosna-Hersek toprak egemenliğini ve bütünlüğünü kısa zaman içerisinde yitirmiş olacaktı.

6 ile 7 Nisan 1992 gece yarısında Banja Luka'da Sırp Cumhuriyeti Sırp tarafından ilan edilmiştir ve Bosna-Hersek topraklarının üçte ikisini de talep edilmiştir. Bununla beraber Bosna-Hersek Cumhuriyeti *de facto* bölünüyordu. Nisan'ın ortasına dek, Yugoslavya ordusunun silahı sayesinde, Bosna-Hersek topraklarının yüzde yetmiş Sırp'ın kontrolü altında bulundu. Silahsız Hırvatlar ve Boşnaklar'ın savunmasız hale gelmesinden dolayı Bosnalı Sırp, Bosna-Hersek'in üçte ikisini elde edebildiler.

2.2. Bosna Savaşı ve Kronolojisi

*"1992 ve 1993 yılları, bir Avrupa ülkesinin yok edildiği yıllar olarak hafızlarda yer edecektir. Bu öyle bir ülkeydi ki, Avrupa'daki diğer ülkelerin sahip olmadığı bir siyasi ve kültürel tarihe sahipti."*¹³⁷

Bosna-Hersek Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettiği günden itibaren savaşmaktaydı. "AT'nin Luksemburg Toplantısı'nda Bosna-Hersek'in tanınması yolunda karar aldığı 6 Nisan günü ise Sırp Sırplar Saraybosna'ya ilk hava bombardımanını gerçekleştirdiler."¹³⁸ Bosnalı Sırp Sırplar Bosna-Hersek'te azınlık olmak istemeyip Bosna-Hersek topraklarını Sırbistan'la birleştirmek niyetiyle 1992 yılının ilkbaharında Bosna-Hersek'te II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa topraklarında en büyük savaşı başlattılar.

"Bu dehşet verici olaylara, yüzyıllardır çoğunlukla uyum içinde değilse bile barış içinde yaşamış olan Ortodoks Sırp Sırplar, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Slavların artık "bir arada yaşamadıkları" iddiasıyla getirilen açıklama, gerçekleşen bir kehanete dönüşüyordu. Çok sayıda ulus-dışı ve uluslararası aktör, bu şiddeti, uluslararası hukuk ve insan hakları ihlallerini durdurmanın bir yolunu bulamadı ya da bu yönde eyleme geçmek konusunda isteksiz davrandı."¹³⁹

Bosna Savaşıyla beraber büyük tahripler, yıkılışlar, savaş suçları, "etnik temizlik" amaçlı soykırımlar ve kitlesel tecavüzler meydana geldi. Bosna Savaşı Avrupa'nın göbeğinde meydana gelip 6 Ağustos 1992'de uluslararası camiaya dünya medyasında toplama kampları manzarası (Omarska, Ljubija, Trnopolje) izletilmiş oldu. Bu dehşet verici manzaralar televizyonda yayımlandıktan sonra dünyanın bilincine Bosna trajedisi girmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından beri öyle manzaralar görülmemiştir.

¹³⁷ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 21.

¹³⁸ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s. 56.

¹³⁹ Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000., s. 113. **İbid.**, s. 113.

"Etnik temizlik amaçlı soykırımlar ve kitlesel tecavüzler, yakılıp yıkılmış ya da kuşatılmış şehir ve köylerden kaçan yüzbinlerce sığınmacı ve bin yıldır iç içe süren hayatların ve uygarlıkların kültürel ve manevi miraslarının acımasızca yok edilmesi, medyayı meşgul etti ve dünyanın büyük bir bölümünün vicdanını sızlattı."¹⁴⁰

Bosna Savaşı başlayınca 12 Nisan 1992'de Bosnalı Hırvat lideri Mate Boban ve Bosnalı Sırpların lideri Radovan Karadzic Graz'te buluşup Bosna'nın bölünmesine ait bir anlaşmaya vardılar. "Ağustos 1992 tarihli Helsinki Gözlem raporu bu konuda şöyle diyordu:

"6 Mayıs 1992'de, Mate Boban ve Radovan Karadzic(.....) Avusturya'nın Graz kentinde görüştiler. Boban ve Karadzic birbirlerini Tudjman ve Milosevic'in sözcüleri olarak kabul ettiler ve kuvvetle muhtemel ki, bu buluşma Bosna-Hersek'in paylaşılması görüşmelerini sürdürmek üzere Sırbistan ve Hırvatistan Cumhurbaşkanları tarafından tertip edilmişti(...)

*3 Temmuz 1992'de, Mate Boban Bosna-Hersek'te Sırp kuvvetlerinin hakimiyetinde olmayan Boşnak topraklarının üçte birinden müteşekkil yarı-bağımsız bir Hırvat devletinin kurulduğunu ilan etti (...) Hırvatların hakimiyetindeki bu bölge aynı zamanda Müslüman ve Sırpların çoğunlukta oldukları kent ve kasabaları da kapsıyor(...) Bosna'da bir Hırvat devletinin kurulduğunun ilanı Tudjman tarafından Bosna cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç'e Hırvatistan'la bir konfederasyon kurma yoluna girmesi için yapılan baskıların hemen akabinde yapıldı. Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç'in direniş göstermesi üzerine, Boban ona şu ultimatomu verdi: ya konfederasyonu ilan edersin ya da Saraybosna yakınlarında kamp kurmuş olan Hırvat kuvvetler kentin kurtarılması için yardıma gelmezler. Boban Haziran ve Temmuzda Saraybosna hükümetinin gizlice satın aldığı silahların sevkiyatını durdurarak Boşnak hükümeti üzerindeki baskıyı arttırdı."...*¹⁴¹

¹⁴⁰ **ibid.**, s. 113.

¹⁴¹ Catherine Samary, **Parçalanan Yugoslavya ve Bosna'da Etnik Savaş**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1995., s. 89-90.

Graz'daki müzakereler, aslında 1939'daki Çvetkoviç-Maçek Antlaşmasını kopyalayarak Bosna-Hersek'i Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvat nüfuzu alanlarına göre bölüşmeyi öngörmüştür.

Savaşın ilk döneminde (1992/1993) Bosna Hersek Ordusu oluşmaya başladı. Silahsız Boşnaklar Avrupa'nın en güçlü 4. Ordusuna karşı savaşmak zorunda kaldılar. Bosna-Hersek yönetimi Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını istedi.

Bosnalı Hırvatlar 3 Temmuz 1992'de Hersek-Bosna devleti ilan ettiler. "Batı Hersek'teki HVO birliklerinin komutasını üstlenen HDB önderi Mate Boban, 1992 Temmuz başında, Müslüman çoğunluklu Mostar ve Travnik'i de kapsayan geniş bir bölgede "Hırvat Hersek-Bosna" cumhuriyetini ilan etti, belediye başkanları atadı. Bu adım politik güçlerinin, Bosna-Hersek'in çok milletli ve üniter yapısı temelindeki mutabakatı terk ettikleri anlamına geliyordu."¹⁴² Bosnalı Hırvatlar Hersek-Bosna'yı Hırvatistan ile bütünleştirmek istediler. Hersek-Bosna "Hırvatistan para biriminin yürürlüğe konduğu ve Hırvatistan bayrağının dalgalandığı bir tür Özerk Bölgesi'ydi."¹⁴³ Hersek-Bosna lideri Mate Boban Hırvatlar'ın devletini ilan edince Hırvatistan Cumhurbaşkanı ona destek vererek Hırvatistan'dan askerler gönderip Bosna-Hersek'e aslında saldırdı. Bundan sonra Hırvat-Boşnak ittifakı tehlikeye girdi ve sonunda 1993'te Hırvatlar ve Boşnaklar arasında savaş çıktı.

1992 yılı sonbaharında BiH Ordusu ve HVO arasında ilk çatışmalar başlamıştır. 1993 yılı ilkbaharında bu çatışmalar zirvesini görüp HVO'da savaşan Boşnaklar toplama kamplarına gönderilmiştir.

¹⁴² *ibid.*, s. 101.

¹⁴³ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 373.

1993 yılı Ocak ayında Lord Owen efsane bir planla Bosna'daki savaşa meydan okudu. Bu plan Sırlar ve Bosna Hükümeti tarafından reddedilmiştir ama Hırvatlarda ise büyük ilgi çektikten sonra plan kabullenmiş oldu.

"Mart 1993'te ABD'nin havadan insani yardım ulaştırılması operasyonu"¹⁴⁴ başladı. Nisan 1993'te NATO çerçevesinde Bosna-Hersek üzerindeki uçuşlar yasaklanmıştı. 16 Nisan 1993'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından "güvenli bölgeler" denilen alanlar oluşturulmuştur. "Birleşmiş Milletler 6 Mayıs günü Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesinin ittifakıyla alınan 824 sayılı kararla, Müslümanların elinde bulunan Saraybosna, Tuzla, Zepa, Gorazde, Bihaç ve Srebrenitza'yı, "güvenli bölge" ilan etti."¹⁴⁵ İlkbahar 1993'te general Ratko Mladiç Srebrenica'ya karşı savaş başlattı. ("Mladiç, Bosnalı Sırların komutanıydı. Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi onu, binlerce Bosnalı Müslüman ve Hırvat'ın öldürülmesinden, doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu bulmuş, savaş suçlusu ilan etmişti."¹⁴⁶)

1993 yılının Eylül ayının sonunda Uluslararası Camia çok uluslu Bosna'yı öldüren, Torvald Stoltenberg olarak adlandırılan bir barış planını Bosnalılara sundu. "Uluslararası müzakereciler artık bir yandan Hırvatistan ve Sırbistan'ın bütünlüğünü korurken, öbür yandan Bosna-Hersek 'in parçalanmasını örgütlenme konusunda gitgide daha açık tutum almış "¹⁴⁷durumdaydılar. İzzetbegoviç planı reddetti.

1993 yılı sona ererken, Bosna-Hersek'te çatışmalar ve Sırların Saraybosna kuşatması sürüyordu. "20 ay boyunca, benzersiz bir diplomatik çabayla, yoğun insani yardım ve uluslararası operasyonlara katkılarıyla(.....)hiçbir ülke ya da uluslararası örgüt, Bosna-Hersek sorununu çözmeyi ya da en azından çatışmaları durdurmayı

¹⁴⁴ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 62.

¹⁴⁵ **ibid.**, s. 62.

¹⁴⁶ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999., s. 25.

¹⁴⁷ Catherine Samary, **Parçalanmış Yugoslavya ve Bosna'da Etnik Savaş**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1995., s. 78.

başaramamıştı."¹⁴⁸"İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gerçekleştirilen büyük 'soykırım' amacına ulaşmış görünüyordu: Bosna-Hersek geri dönülmez biçimde parçalanmıştı."¹⁴⁹ Bosna-Hersek'te saldırganın cezalandırılması yerine, kurbanın feda edilmesi seçilmiştir. Hâlâ ne uluslararası askeri müdahale konuşuluyordu ne de Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosu kaldırılmıştı.

1994 yılına gelince Ocak ayının beşinci gününde Bosnalı Sırların bir havan topu Saraybosna Markale çarşısına düşüp 69 kişiyi öldürerek 200 kişiyi yaraladı. Bu dehşet verici olaydan sonra NATO, Bosnalı Sırlara bir ultimatum koyup Sırlar'ın ağır silahlarının çekilmesini istedi. Bosnalı Sırlar bu karara uymayınca NATO Sırlar'ın olduğu yerleri bombalamaya başlamıştır; Bosnalı Sırlar da cevapsız kalmadılar. NATO'ya saldırmaya başladılar. 28 Şubat 1994'de Sırlar NATO'nun iki uçağını düşürdüler. Şubat ayında ABD müzakerecileri Hırvat-Boşnak Savaşını durdurmaya çalıştı; aslında Sırların karşısında bir ortak cephe yaratmak istediler. "Bosna savaşına son vermeye yönelik AB girişimlerinden memnun olmayan ABD hükümeti Boşnak ile Hırvatlar arasında barışı sağlamak amacıyla tarafları bir araya"¹⁵⁰ getirmeye çalıştı. ABD hükümeti elinden geleni yaptı; hatta Zagreb'i bile tehdit ederek askerlerini Bosna'dan geri çekmek zorunda bıraktı.

"Sırlardan zarar gören ve Sırlara karşı birleşme ihtiyacı duyan Bosnalı Hırvatlar ile Boşnaklar arasında, 1 Mart 1994'de Washington anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Bosnalı Hırvatlar ile Boşnaklar arasında bir federasyon kurulacaktı. Ama bu antlaşma hiçbir zaman gerçekleştirilmedi. Ancak, bu anlaşmanın en önemli sonucu; Hırvat-Boşnak savaşını durdurmuş olmasıdır."¹⁵¹ Fransa, İngiltere, Rusya ve ABD Washington Antlaşmasıyla 21. yüzyılın eşeğinde getto sistemi uygulamak istediler. Bosna'da hiçbir zaman öyle bir sistem yoktu, hep çok kültürlü toplum vardı. Aslında

¹⁴⁸ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s. 64.

¹⁴⁹ **ibid.**, s. 65.

¹⁵⁰ Ömer L. Lütem, Birgül Demirtaş Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara, 2001., s. 190.

¹⁵¹ Alaadin Irklı, Ergin Ersoy, **Bosna-Hersek Gerçeği**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1995., s. 72.

Washington Antlaşması ile sadece Boşnak ve Hırvatlar için bir federasyon oluşturma niyetiyle hareket edince büyük hata yapılmıştır.

1995 yılında Bosna Savaşı zirvesini gördü. O yılın Temmuz ayında Doğu Bosna'daki Srebrenica adlı şehirde bütün dünyanın gözünün önünde bir kaçgün içinde on beşten altmış yaşına kadar 8000 Boşnak erkeği öldürülmüştür. Srebrenica düşüşü uluslararası camianın en utanç verici olayı idi. UNPROFOR Boşnakların katledilmemesi için hiçbir şey yapmamıştır.

28 Ağustos 1995'te "Bosnalı Sırp'ların bir havan topu, Saraybosna çarşısında en az otuz beş kişiyi öldürmüştü. Bu olay, savaşın başından bu yana Saraybosna'da sivillere dönük ikinci en kötü olaydı."¹⁵² 28 Ağustos tarihli havan topu saldırısı, NATO'nun müttefikleri Bosnalı Sırlara yönelik masif hava savaşını başlattı. "Washington için bu bombalama eyleminin önemi, Bosna halkıyla değil, daha çok ABD gücüyle ilgiliydi."¹⁵³

30 Ağustos gecesinde başlayan ve 14 Eylül'e dek süren operasyon Kararlı Kuvvet¹⁵⁴, NATO tarihinde en büyük askeri eylem oldu. "Altmış aşkın uçak İtalya'daki üslerden ve Adriyatik'te demirlemiş bulunan *Theodore Roosevelt* uçak gemisinden havalanarak Saraybosna çevresindeki Bosna Sırp mevzilerini vurdu."¹⁵⁵

31 Ağustos 1995'de NATO'nun savaş uçakları Sırp'ların Ordusunun olduğu yerleri bombalamaya başladı, ama General Mladiç pes etmek istemedi. NATO'nun bombardımanı iki hafta sürdü. Bombardıman sırasında Cenevre'de barış görüşmeleri sürdü. Bu görüşmeler sırasında Hırvatlar, Sırp'lar ve Boşnaklar bir anlaşmaya

¹⁵² Richard Holbrooke, **Bir Savaş Bitirmek**, çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 118.

¹⁵³ Tarık Ali, **Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi**, Om Yayınevi, İstanbul, 2001., s. 227.

¹⁵⁴ Bkz. Robert C. Owen, **Deliberate Force: A Case Study in Effective Air Campaigning**, Air University Press Maxwell Air Force Base, Alabama, January 2000., s. 455.

¹⁵⁵ Richard Holbrooke, **Bir Savaş Bitirmek**, çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 130.

vardılar. NATO operasyonu Miloşeviç'e ve Bosnalı Sırlar'a barış görüşmesini kabul ettirdi.

1995'te savaşta dengeler Boşnak ve Hırvatların lehine değişir değişmez Sırlar barış istemeye başladılar. 15 Ekim 1995'te Bosna'da son ateşkes kararı alınıp ve savaşkesin olarak sona erdi. 21 Kasım 1995'te Dayton Barış Antlaşması imzalanınca Bosna Savaşı durdu.

"Bu savaşın niçin bu kadar kanlı olduğunu açıklamak ya da dış dünyanın vicdanını rahatlatmak üzere sık sık ileri sürdüğü gibi, birbirlerini öldürmeleri ancak tümüne yabancı bir imparatorluk rejimi (*pax ottomanica*) ile onu izleyen Sırp kralliyet ve Titocu-komünist diktatörlükler tarafından engellenebilmiş olan Balkan etnik ve dinsel toplulukları arasındaki "kadim düşmanlıkların", çatışmanın temel nedeni *olmadığını* tekrar tekrar belirtmek gerekiyor."¹⁵⁶

Bosna Savaşı'nın tek bir amacı vardı: Boşnakların millet olarak yok edilmesi. Bunu başarmak için Bosna-Hersek'te Boşnakların maddi ve manevi kültürü o ana kadar görülmemiş bir vahşiliğin kurbanı oldu; kitle halinde tecavüzler ve öldürmeler meydana geldi.

Bosna Savaşı'nın doğasına gelince iki ana fikir yer alıyor; birincisine göre Bosna'daki Savaş Sırların saldırganlık ve genişleme arzusu yüzünden yaşandı. Bu teoriyi ABD desteklemektedir. Buna karşı olanlar Bosna'daki savaşın aslında bir iç savaş olduğunu; Hırvatistan ve Sırbistan'ın da bu savaşa karışmış olduğu halde hiçbir tarafın suçsuz olmadığını belirtmektedir. Bu teorinin en büyük yanlıları İngiltere ve Fransa'dır.

¹⁵⁶ Carl. L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Güven, Gül Çağalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000., s. 116-117.

Saraybosna Savaş Suçluları Enstitüsü akademisyenleri Bosna-Hersek'te Sırbistan ve Hırvatistan'ın saldırganlığını tespit ettiler. Hırvatistan 1992 yılının sonundan itibaren 18 Mart 1994'e dek Bosna-Hersek'e saldırıp durdu. Mevcut verilere göre Hırvatistan Cumhuriyeti Ordusu, Bosna-Hersek topraklarında savaştı. Sırbistan'a gelince Bosna Savaşı'nın en büyük suçlusuydu.¹⁵⁷

Bosna Savaşı'nın BM tarafından durdurulması gerekiyordu.¹⁵⁸ BM statüsüne göre Bosna-Hersek BM üyesi olunduktan sonra BM tarafından korunacaktı. 25 Eylül 1991 BM 713 sayılı kararıyla Yugoslavya'ya karşı silah ambargosu uygulamaya başladı. Ancak bu ambargo Bosna-Hersek Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettikten sonra nasıl geçerli olabilirdi sorusuna net bir cevap yoktur. Bosna Savaşı söz konusu olduğu zaman BM sadece bir sürü uygulanamayacak anlamsız kararlar verip kendi görevini yerine getirememiştir.

2.3. Bosna Savaşı'nı Durdurmaya Çalışan Barış Konferansları ve Planları

Bosna Savaşı çıkmadan bir sene önce Lizabon Kenferansında Bosna'nın bölünmesi konuşuldu. Bosna'da savaş patlak verdikten sonra uluslararası camia savaşı durdurmak için ne ilgi ne de iyi niyet gösterdi. 1993'te Bosna Savaşı sadece Bosnalıların değil Avrupa ülkelerinin sorunu da oldu; sekiz ay boyunca Almanya, Avusturya, İsviçre'ye mülteci akım yaşandı. Bosna'daki insanî kriz korkunç bir hale geldikten sonra ve Bosna-Hersek nüfusunun yarısından fazlası göçmen durumuna düştükten sonra Bosna'daki çatışmayı dindirmeye yönelik hazırlanan planlar¹⁵⁹ ortaya

¹⁵⁷ Bkz. Smail Çekiç: **Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Planiranje, Priprema, Izvođenje**, Institut za istraživanje zlocina protiv covjecnosti i medunarodnog prava, Sarajevo, 2004. (Dr. Smail Çekiç Hırvat Arşivlerinde kapsamlı bir araştırma yaptı.)

¹⁵⁸ "Her geçen yıl savaşınyasal bir kurum haline geldiği görülüyor. Hukuk, hem askerî hem insanî profesyoneller için esnek bir stratejik araç haline gelmiştir. Hal böyleyken, hukuk, şiddeti dizginlemektense onu daha meşru bir hale getirebilir". **A Just World Under Law**, Editor, *International Legal Theory*, VOLUME 12, Fall 2006, Baltimore, USA, ,s. 96.

¹⁵⁹ Bütün barış planları hatalı bir konsept üzerinde, Bosna'nın etnik-ulusal temelinde Bosna'nın bölünmesini öngörüyordu. Böyle bir tutum ile bu barış planları sadece Bosna tarihine *tecavüz ederek* Bosna soykırımına yol açtılar. 'Divide and quit ' Bosna'nın bütün barış planlarının ana teorisidi. 'Divide

çıkılmaya başladı; Vance-Owen Planı, Güvenli Bölgeler Planı, Owen Stoltenberg Planı uluslararası camia tarafından en büyük ilgiyi gören planlardır. Bosna-Hersek'teki sorunun siyasi boyutlarını göz önüne aldığımızda *status quo*'yu kaçınılmaz olarak meşrulaştıracak türde 'barış planları' üretmekten kaçınıldığını belirtmemiz gerekir.

1993 yılına dek ABD tarafından desteklenen Boşnaklar Bosna'nın bölünmesini öngören barış planlarını reddettiler; ama 1993'te kitlesel öldürme ve insanî felaketler yüzünden Boşnaklar Bosna'nın bölünmesini kabul etmek zorunda kalıp barış planlarını kabullenmeye başladılar.¹⁶⁰ Boşnaklar'ın bu tutumu Srebrenica Jenosidine uvertür olup Bosna'nın gettolaşmasını meşrulaştırmıştı.

Vance-Owen Planı İngiltere'nin eski Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ve Avrupa Birliği temsilcisi David Owen'in ortaya getirdiği bir barış planıdır. Vance-Owen Planı'na göre Bosna-Hersek topraklarının % 43'ü Bosnalı Sırlara,% 31'i Boşnaklara ve %26'sı Bosnalı Hırvatlara verilecekti.

"1991 nüfus sayımı aynı zamanda Bosna-Hersek'in-Hırvatlar, Sırlar ve Müslümanların her birine üçer bölge, bir de Saraybosna şeklinde- on özerk bölgeye ayrılmasına yönelik, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu için Cyrus Vance ve Lord David Owen tarafından Ocak 1993'te hazırlanan ve o dönemde cumhuriyetin yaklaşık yüzde 70'ini denetleyen Bosnalı Sırlar tarafından reddedilen önerinin de temelini oluşturuyordu."¹⁶¹ "Müslümanların kontrolündeki eyalet sayısı 4'e,

and quit' teorisi daha önce Hindistan'da (Hindu ve müslüman çatışması), Filistin'de (Yahudi ve Arap çatışması), Kıbrıs'ta (Yunan ve Türk çatışması) ve İrlanda'da (Katolik ve Protestan çatışması) uygulanmıştır.

¹⁶⁰ Not: Bosna-Hersek vatandaşları medya sansürü yüzünden barış planlarından ve Bosna'da olup bitenlerden tam haberdar değildiler.

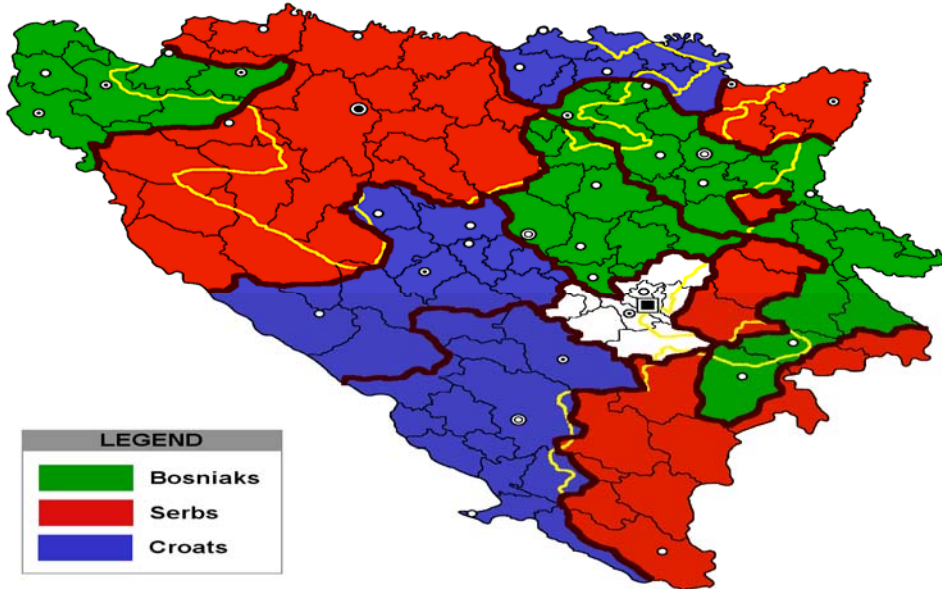
¹⁶¹ Carl L. Brown, **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağlı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000. , s. 131.

Hırvatlarınki ise 2'ye indirilince, Müslüman Boşnakların lideri İzzetbegoviç, 25 Mart 1993'te planı imzalamıştır."¹⁶²

Bosnalı Hırvatlar'ın önderi Mate Boban bu planı benimsedi. Mate Boban planı görünce *sevinçten kendine hakim olamadı*, çünkü bu plan Bosnalı Hırvatların istediklerini yerine getiriyordu. Bir tahmine göre bu planı gerçekleştirmek için Nisan 1993'te Hırvatlar Zagreb'ten yardım alarak Hırvat-Boşnak çatışmalarını başlattılar.

Bosnalı Sırlar ilke olarak planı kabul ettiler fakat 6 Mayıs 1993'te Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu planın kabullenilmesi için Sırlar'ın referanduma gitmesine karar verdi. 15 Mayıs 1993'te Sırp Parlamentosu'nda Bosnalı Sırlar büyük çoğunlukla Vance-Owen Planını reddetmişlerdir. Böylece bu plan tarihe geçti, Bosna'da savaş da devam etti

Harita 8 : Vance-Owen Barış Planı

Kaynak:http://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_of_Vance-Owen_peace_plan.png

¹⁶² Mustafa Selver, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım Ve Bosna**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003., s. 147.

Vance-Owen Barış Planı Bosna'nın parçalanmasına sebep olmakla suçlanmıştır¹⁶³; aslına bakılırsa bu plan toprak mücadelesini de teşvik ederek Bosna iç savaşına sebep oldu. Bu plan dünya medyasında büyük önyargıyla karşılaştı.

"9 Ocak 1993 tarihli İngiliz The Economist dergisi, Vance-Owen Planı'nın Müslümanlara yapılan haksızlığı onayladığını şöyle ifade ediyordu: "Vance-Owen Planı'na yönelik temel itirazlar hiç de küçümsenecek gibi değil. Plan, Sırlara daha önce sahip olduklarından daha fazla toprak veriyor ve birçok kimsenin bir daha, önceki yurtlarına dönmeyeceğini kabul ediyor. Böylece iki prensip ihlal edilmektedir: 'Toprağın fetihle kazanılacağı' ve 'nüfusun kuvvet zoruyla değiştirileceği'. Saldırıcılık ödüllendiriliyor ve etnik temizlik kabul ediliyor."¹⁶⁴

Vance-Owen Planı gerçekleştirilemediğinden uluslararası camia Bosnalılara yeni bir barış planı sunmak istedi. Cenevre'de 15-16 Haziran 1993 tarihlerinde taraflar arasında yapılan görüşmelerde, Owen tarafından önerilen ve Tucman ile Milosevic'in onay verdiği "Owen-Stoltenberg Planı'na göre, BiH'in etnik hatlar boyunca çoğunluk esasına göre, üç bölgeye ayrılması ve bu devletlerin birliği şeklinde bir yapı oluşturulması kararlaştırılmıştır."¹⁶⁵

Owen-Stoltenberg Planı, Lord Owen ve BM elçisi, Norveç eski Dışişleri Bakanı Thorwald Stoltenberg tarafından önerilmiştir. Ağustos 1993'te bu yeni barış planı açıklanmıştır. Plana göre Bosna-Hersek Cumhuriyeti topraklarının % 53'ü Bosnalı Sırlara, % 31' Boşnaklara ve %17'si Bosnalı Hırvatlara bırakılacaktı. Demek ki uluslararası camia tarafından tanınmış olan Bosna-Hersek Cumhuriyeti yine bölünmek istendi.

¹⁶³"Pek çok Amerikalı yorumcu bu plana "satılmışlık" olarak saldırmaktaydı. Bir Münih daha, diyorlar, bunun Bosna'nın parçalanmasına öncülük edeceğini haykırıyorlardı".Richard Holbrooke, **Bir Savaşın Bitirmek**, çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 75.

¹⁶⁴ Mehmet Suat İlhan, **Bosna-Hersek Vahşeti ve Dünya Kamuoyu**, Bizbize Yayın, Ankara, 2007., s. 259.

¹⁶⁵ Nesrin Kenar, **Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005., s. 181.

Bosnalı Sırp lar ve Hırvatlar planı benimsediler çünkü bu plan aslında Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tucman ve Yugoslavya Cumhurbaşkanı Miloşeviç'in isteklerini yansıtıyordu. Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti Parlamentosu planı reddettiler. "İzzetbegoviç'e göre bu plan Boşnaklar'ı askerî olarak savunmasız hale getiriyordu. Owen-Stoltenberg Planı "güç kullanımı yoluyla toprak kazanımının uluslararası toplum eliyle meşrulaştırılmasının simgesi olarak nitelendi."¹⁶⁶ Böylece Owen-Stoltenberg Planı tarihe geçti.

Srebrenica'da uygulanan vahşeti durdurmak niyetiyle 16 Nisan 1993'te UN Güvenlik Konseyi 819 sayılı karar ile Srebrenica'yı güvenli bölge olarak ilan ederek yeni bir barış planı ortaya attı.

"ABD ve Avrupalı diplomatlar, BiH'teki askeri çatışmayı Vance-Owen Planı ve Owen-Stoltenberg Planı ile çözüme teşebbüslerinin boşa çıkmasının ardından; 22 Mayıs 1993 tarihinde, ABD, Rusya Federasyonu, Fransa, İngiltere ve İspanya temsilcileri tarafından açıklanan "Ortak Hareket Planı" gereğince, 4 Haziran 1994'te "Güvenli Bölgeler Planı" önerilmiştir."¹⁶⁷ Güvenli Bölgeler Planına göre altı büyük Bosna-Hersek şehri "Güvenli Bölgeler" olarak ilan edilecekti. BM Güvenlik Konseyi 824 sayılı karar ile Saraybosna, Tuzla, Bihaç, Gorazde ve Zepa'yı güvenli bölge kapsamına dahil etmiştir.

"Güvenli Bölgeler Planı aslında bir barış planı değildir. Bosnalı Müslümanların bir yandan Sırp lar, diğer yandan Hırvatlar tarafından yöneltilen saldırıları ve etnik temizlik harekâtı nedeniyle maddi ve manevi olarak çok fazla zarara uğramaları nedeniyle, en azından yukarıda belirtilen altı büyük şehri Müslümanlar için yaşanabilir hale getirmek için BM koruması altına almayı amaçlayan bir plandır."¹⁶⁸

¹⁶⁶ *ibid.*, s. 63.

¹⁶⁷ *ibid.*, s. 183.

¹⁶⁸ *ibid.*, s. 183-184 .

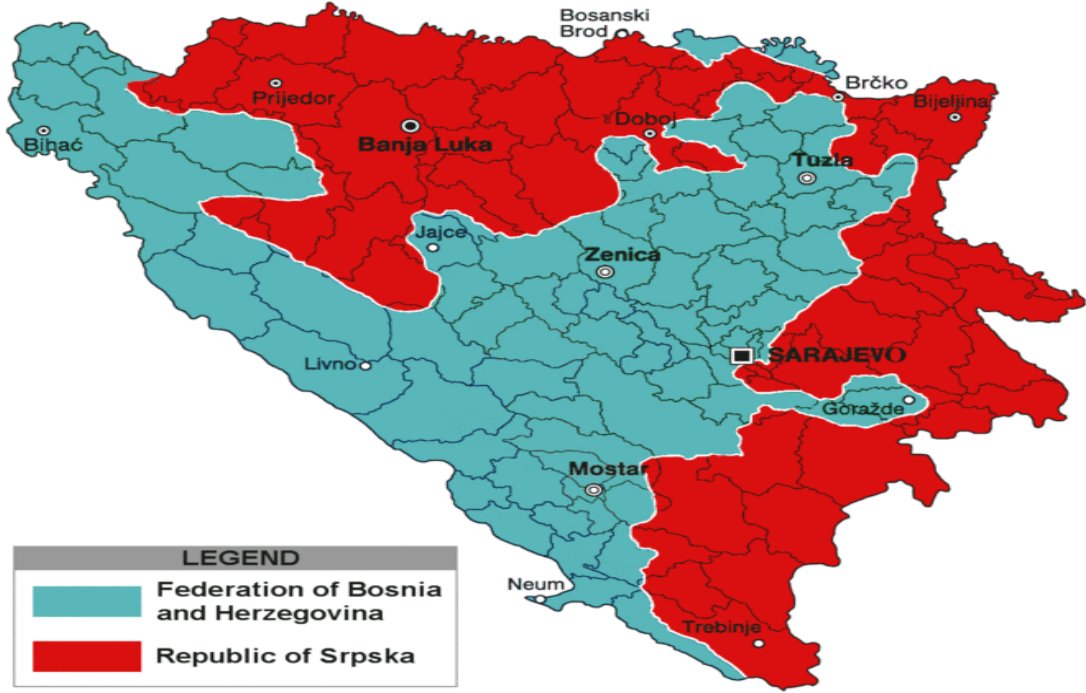
Bugün Güvenli Bölgeler BM'nin en tartışmalı kararlarından birisidir; Güvenli Bölgeler sivillerin acılarını azaltmaktansa, Bosna'daki en beter savaş alanları ve en tehlikeli yerleri meydana getirmiştir. Güvenli Bölgeler insan kesimevi olmuştur.

1-21 Kasım 1995 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletinin Ohio Eyaletinin Dayton kentinde Bosna Hersek'e ait barış konferansı düzenlendi. Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç, Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloşeviç ve Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tucman bir araya gelip "Richard Holbrooke kesintisiz sürdürdüğü mekik diplomasisinde taraflara ABD tasarısını kabul ettirmeye çalıştı."¹⁶⁹ 20 gün süren müzakerelerden sonra "Bosna Barışı" diye tanıtılan bir barış anlaşması Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlara kabul ettirilip dünyaya duyurulmuştu.

Dayton Antlaşmasına göre Bosna-Hersek iki entiteden (Boşnak-Hırvat Federasyonu (Federasyon da kendi içinde 10 Kantona ayrılmıştır) ve Sırp Cumhuriyeti) ve Brčko özerk bölgesinden oluşuyordu. Bosnalı Sırlar (Bosna nüfusunun yüzde 30'unu oluşturan Sırlar) Bosna Hersek topraklarının yüzde 49'una, Boşnak ve Hırvat ise yüzde 51'ine sahip oldular. Bosnalı Sırlar işgal ettikleri ve binlerce Boşnak'ı katlettikleri Srebrenica gibi BM'nin daha önce güvenli bölge ilan ettiği yerlere sahip çıktılar; sadece Gorazde kenti Boşnak- Hırvat Federasyonuna verildi.

¹⁶⁹ Osman Karatay , **Bosna-Hersek Barış Süreci**, Karam, Ankara, 2002., s. 11.

Harita 9: Dayton Bosnası

Kaynak: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Dayton.GIF>

Dayton Antlaşmasını sağlamak için Bosna-Hersek'e uluslararası asker birlikleri gönderilmiştir. "Anlaşmaya göre Bosna-Hersek'te 20 bini ABD'li 35 ülkeden 60 bin asker, NATO'ya bağlı, Barışı Uygulama Gücü (IFOR) adıyla bulunacaktır. Burada bir çarpıcı durum vardır. NATO, eski Rusya'ya (ya da SSCB) karşı kurulmuş bir askeri örgüttür. Şimdi, ilk kez, Rusya bu örgüte asker veriyor."¹⁷⁰"İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, Rus, Amerikan ve diğer Batı Avrupa kuvvetleri hiçbir zaman tek komuta altında hizmet görmüş değillerdi."¹⁷¹

¹⁷⁰ M.Tahir Hatiboğlu, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996., s. 117-118.

¹⁷¹ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 245.

22 Kasım 1995'te Dayton Barış Antlaşması ilan edilmiştir. ABD Cumhurbaşkanı Clinton "dört yıla yakın bir süreden, iki yüz elli bin kişinin ölümünden, iki milyon mülteçiden, dünyanın her yanındaki insanları ürperten zulümden sonra, Bosna halkı sonunda, savaşın dehşetinden barışın umuduna yönelme şansına kavuşmuş bulunuyor,"dedi.¹⁷²

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç kendi halkına şöyle seslendi: "Kendi halkıma da diyorum ki, bu belki adil bir barış olmayabilir, ama savaşın devamından daha fazlasını getirmektedir. Durum böyle, dünya da bu halde olduğuna göre, daha iyi bir barış zaten sağlanamazdı. Tanrı şahidimizdir ki, halkımızın ve ülkemizin karşılaştığı haksızlıkların azaltılması için elimizden gelen her şeyi yaptık."¹⁷³

Kimseyi tatmin etmeyen, adil barış sağlamayan Dayton Antlaşması yine de Bosna Hersek'teki savaşı ve insan katledilmesini durdurdu. "Dayton Anlaşması ile Bosna'da arzulan barış ve eski Bosna'nın yaratılması mümkün olamamıştır."¹⁷⁴ İsveçli Hukukçu Jesus Alcalá ile Araştırmacı Wilhelm Aprell, anlaşmayı tam inceledikten sonra, "Artık Avrupa'da etnik temeller üzerine devlet kurma ilkesi de 'de facto' olarak kabul edilmiştir demişlerdir."¹⁷⁵ 20 Aralık 1995'de Dayton Anlaşması yürürlüğe girer girmez Bosna'nın geleceği belirsiz olmaya başladı.

Bugün çoğu araştırmacıya göre Dayton Antlaşması sadece Sırp'ların¹⁷⁶ uğruna yazılmış oldu."Sırp'lar ise, NATO devreye girene kadar yaptırımsız diplomatik

¹⁷² *ibid.*, s. 379.

¹⁷³ *ibid.*, s. 381.

¹⁷⁴ Caner Sancaktar, **Uluslararası Balkan Kongresi, "Balkan Milletleri Arasında Etkileşim", 24-26 Nisan 2008**, Tasım Yayınları, İstanbul, 2009., s. 126.

¹⁷⁵ M.Tahir Hatiboğlu, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996., s. 119.

¹⁷⁶ "Bu eşitsiz dağılım bir yana, Boşnak nüfus, Sırp'lar tarafından üç yüz derece çevrelenmiştir. Wall Street Journal yazarı Albert Wholstetter, tehlikeyi şu sözleriyle çok güzel ifade ediyor: Hırvatlar Adriyatik Denizi, Sırp'lar Tuna Irmağı yoluyla kolaylıkla silah alabilecekken, Boşnakların silah alması iki devletten birinin izni oranında olacaktır. Bosnalı müslümanlar 43 aylık savaşta da böyle bir konumun olumsuzluğunu yaşamışlardır. Şimdi daha çok yaşayacaklardır. Böylece sıkıştırılmış ve tıktırılmış Boşnak topluluğunu islam ideolojisinin yayılmasında araç görmek insafsızlıktır. Müslümanlar bu

girişimlerle yetinen uluslararası toplumun bu ataletinden sonuna kadar yararlanarak, silahlı mücadelelerinin meyvesini Dayton'da kendilerine Bosna-Hersek içinde bir etnik cumhuriyet hediye edilerek almışlardır."¹⁷⁷

Dayton Antlaşması Richard Hoolbroke'un *efsane* bir anlaşmasıdır. ABD Bosna Sorununu halletmeye karar verdiği andan itibaren o andaki Bosna gerçeğine aldirmayarak acımasız bir anlaşma yaptı. O anda Bosna-Hersek Ordusu Bosna Savaşını yenmeye başladığı halde Hollbroke'un aklında başka şeyler vardı.

"Devrin Genel Kurmay Başkanı Rasim Delic, Aliya Belgeselinde şöyle diyor: 1994 yılından itibaren temas grubu bir Bosna Hersek planı hazırlamıştı. Bu plan Bosna'nın: %51, %49 esasına göre bölünmesini öngörüyordu.1995 yılında açıkça belli olmuştu. Ekim 95'te Boşnak Ordusunun ilerleyişini durdurmak için baba baskı yapıldı. Hatta Zagreb'de ABD Büyükelçiliğinde yaptığımız bir toplantıda Holbrooke ilerlememizin boşuna olduğunu, elimizden gelen her şeyi yapsak bile %51, %49 sınırına dönmek ve aldığımız topraklardan geri çekilmek zorunda kalacağımızı söyledi bana."¹⁷⁸

Bosna-Hersek Cumhuriyeti Dayton Antlaşması'ndan 3,5 yıl önce Birleşmiş Milletlerin tanıdığı bir devlet idi. Şimdi büyük güçler ABD başta olmak üzere Bosna Hersek'i parçalayarak onun devlet kimliğini yok ettiler. Bu dayatma zorla Bosna'nın hakkını gasbetmektir. Dayton Antlaşmasıyla¹⁷⁹ Bosna-Hersek'in üniter bütünlüğü

konumlarını, Hırvat ve Sırpın baskılarını düşünerek özgün çözümler üretmelidirler." M.Tahir Hatiboğlu, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996., s. 121.

¹⁷⁷ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s. 106.

¹⁷⁸ Mustafa Yahya Coşkun, **Bosna'dan Beyrut'a ;Batı Yalanı**, Sarıyıldız Basımevi, İstanbul,2007., s. 78

¹⁷⁹ Dayton Barış Antlaşmasının sonuçları: a) 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek'te gerçekleşen savaşta Boşnaklara ve masum Bosnalılara yapılan mezalim Dayton Antlaşmasıyla yasallaşmış oldu; Bosna Hersek'te işlenen suçlar da yasallaşmıştır;b) Dayton Anlaşması'yla Bosna-Hersek'teki çatışma çözülmemekle birlikte, en azından Bosna savaşını durdurdu; c) Bosna-Hersek'teki anlaşmazlıkların hiçbirine çözüm getirmeyen Dayton Antlaşması ile Bosnalı Sırpın ordusu 1995 yılının Ekim ayında Bosna Savaşında yenildiği halde Bosnalı Sırp Cumhuriyeti verilmişti;d) Uluslararası camiadan ve BM tarafından Bosna-Hersek Cumhuriyeti tanındığı halde Dayton Barış Antlaşmasıyla Bosna-Hersek Cumhuriyetinin varlığı iptal ediliyordu;e) Savaş sürecinde yapılan bölüşmeler Dayton Barış

uluslararası toplum tarafından yok edilmiştir. "Dayton Antlaşması ile yürürlüğe giren 1995 tarihli Anayasa ise, ülkenin adından "cumhuriyet" sözcüğünü de çıkarttı. Bunda, federe birimlerden birinin adında cumhuriyet sözcüğünün bulunması nedeniyle (Republika Sırp-Sırp Cumhuriyeti), olası bir karışıklığı önleme amacı etkili olmuş olabilir. Böylece, *Bosna-Hersek* adı, resmen benimsenmiş oldu."¹⁸⁰

Dayton'da müzakereler sürdüğü zaman Bosna-Hersek'te 250 bin ölü ve bir buçuk milyon mülteci vardı. Genelde bu rakamlara saygı göstermemek, yapılan bunca vahşeti yok saymak sadece yeni bir savaşa "bir kapıyı" açmak oldu. Bosna-Hersek eski Dışişleri Bakanı Muhammed Şakir Bey: "Üç buçuk yıldır devam eden savaş sonunda bize yüzbinlerce şehit verdiren, genç kızlarımıza tecavüz eden, halkımızı yurdundan eden bu canilerle ilerde futbol maçı oynamak istemiyorum" diyerek istifa etti.

Dayton Antlaşması bir sürü soru işareti getirmiştir. Hırvat General Martin Şpegely: "Karadziç mahvedildikten sonra Dayton'a kimin ihtiyacı vardı?" diye soruyor. Dayton Bosna'ya ihanet etti.

Prof. Dr. Şule Kut Dayton Antlaşması'nın en iyi yorumunu yapmıştır: "Sırp'lar ise, NATO devreye girene kadar yaptırımsız diplomatik girişimlerle yetinen uluslararası toplumun bu ataletinden sonuna kadar yararlanarak, silahlı mücadelelerinin meyvesini Dayton'da kendilerine Bosna-Hersek içinde bir etnik cumhuriyet hediye edilerek almışlardır."¹⁸¹

Antlaşmasıyla meşrulaştırılmış oldu; f) Dayton Bosna-Hersek topraklarında uygulanan soykırımın meşrulaştırılmasıdır. Dayton'dan sonra soykırım uygulayanlara "yeşil ışık" verilmiş oldu; g) Sonunda Dayton'un en büyük suçu jenosid meşrulaştırmasıdır. Srebrenica'daki kurbanlar soykırımı uygulayan ideolojinin hakimiyeti altında kaldılar.

¹⁸⁰ Oktay Uygun, **Bosna-Hersek: İç Savaşın Konsensüs Demokrasisine**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt: LVI, sayı: 1-4, İstanbul, 1999., s. 145.

¹⁸¹ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s. 106.

Dayton ve Bosna'daki askeri müdahale uluslararası bir protektorayla sonuçlandı. O yüzden Bosna-Hersek istikrarsızlığı hala sürüyor. Yeni Dünya Düzeni üç buçuk sene içinde bağımsız bir devleti protektoraya dönüştürmüştür.

2.4. Bosna Savaşı ve Krizine Uluslararası Camianın Yaklaşımları

Gün gelecek, o birkaç saat, Bosna'daki savaş ve barış açısından, ABD'nin sonuçtaki rolü açısından, Fransa'nın gerçek önemi açısından, hatta belki bunu yansıtacak dünya düzeni açısından çok şey ifade edecektir.

-BERNARD-HENRI LEVY , *Le Lys et la Cendre*

1991-1992'de Bosna Krizi'nin başlangıcında AT bu krizin kendi iç sorunu olduğunu savunarak bütün sorumluluğu ve inisiyatifi üzerine almıştır. "Ancak, barışçıl yollardan bu işi çözmek isteyen ve güç kullanımına sıcak bakmayan Avrupa, Sırpı caydırma konusunda başarısız olmuş ve üstlendiği sorumluluğu Birleşmiş Milletler'e (BM) bırakmıştır. Bu süreç içerisinde BM ve Avrupa Topluluğu'nun (AT) birlikte üstlendikleri barış girişimleri ve barışa yönelik çeşitli planları söz konusu olmuştur."¹⁸²

Uluslararası camia Bosna Savaşına büyük bir önem vermeyince Bosnalı Sırp Sırp olmayanlara ve özellikle Boşnaklara soykırım uyguladılar. Genel olarak NATO'nun müttefikleri Bosna Savaşına karşı farklı tutumlardaydı. AB Bosna'ya gelince dört sene boyunca onun egemenliğini korumak yerine hep onun bölünmesini teklif etmişti. Bosna-Hersek'e silah ambargosunun kaldırılması ve NATO'nun zamanında müdahalesi konusunda da İngiltere'nin engellemesine boyun eğen AB¹⁸³ Bosna trajedisini görmezlikten geldi.

¹⁸² Merve İrem Yapıcı, **Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri**, Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 2, No: 8 ss.1-24 2007. , s.1

¹⁸³ Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s.183.

1995'e kadar ABD Bosna Savaşına ilgisiz kalmıştır. "Ama 1995'te üç Amerikan diplomatının Bosna'da öldürülmesi ile olaylara dahil olmaya başlamış ve kapsamlı bir NATO hava saldırısı için girişimlerde bulunmuştur. "¹⁸⁴

2.4.1. Bosna Savaşı'na AB'nin Tutumu

Yugoslavya krizi, Soğuk Savaş sonrası dönemde AT'nin karşısında en önemli sorun olarak ortaya çıktı. AT'nin ortak dış politikası konusunda bu kriz gelecekteki AB'yi sarsıp çok etkiledi. Yugoslavya Krizi ve sonra Bosna Sorunu diğer bölgesel krizlerden çok farklıydı çünkü bu sefer karmakarışık bir kriz Avrupa kıtasında patlak verdi. Zaten ABD ve Dünya bu krizi Avrupa sorunu olarak görmekteydi; ABD, AT'yi Yugoslavya kriziyle tek başına bırakıp onun bu krizle ilgili kararlarını destekleyecekti.

AT ilk önce Yugoslavya varlığının devam etmesini destekliyordu çünkü AT ile Yugoslavya arasında işbirliği ve ekonomik yardım antlaşmaları uygulanmaktaydı; ikincisi ise Yugoslavya'nın ihracatının yüzde ellisinden fazlası AT'nin ülkeleriyle yapılıyordu. Slovenya ve Hırvatistan'da savaş patlak verdikten sonra AT bu ülkelerin bağımsızlığını destekleyip Yugoslavya'nın dağılmasını kabul etmiştir. 1992'de Bosna-Hersek'teki savaş meydana geldikten sonra AB'nin bu savaşı durdurmak için diplomasisinin gücü yetersiz kalmıştır."Aynı şekilde, Bosna-Hersek'teki çatışmalara uzun süre, gerisinde ciddi bir güç tehdidi olmayan diplomatik girişimlerle müdahale etmekle yetinen uluslararası toplumun Bosna-Hersek trajedisindeki rolü hakkında fazla bir şey söylemek gerekmiyor."¹⁸⁵

¹⁸⁴ *ibid.*, s. 1.

¹⁸⁵ *ibid.* , s. 105.

Prof. Şule Kut'un dediği gibi "AB'nin ortak dış politikasını hem de sorunların gelişimini belirleyicilikleri açısından üç ülke öne çıkmıştır. Bunlar Almanya, İngiltere ve Yunanistan'dır."¹⁸⁶

Almanya tek başına Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınmasına karar verdiği halde Bosna-Hersek'e gelince aynı politikayı izlemedi, aslında Almanya'nın Bosna-Hersek konusundaki politikası AB'nin ortak politikasına uygundu. Bosna krizi söz konusu olduğu zaman Almanyapek iyi niyet göstermedi. "Almanya'nın itmesiyle Avrupa Birliği'nin Slovenya ve Hırvatistan'ı erken tanımış olmasının Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı üzerindeki etkisi, uluslararası toplumun tavrının eski Yugoslavya'daki rolü hakkında bir fikir verebilir."¹⁸⁷ İlginç olan Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılıp kaldırılmaması yolunda tartışmalar başladığında, "Almanya'nın yeni Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel'in 'Almanya'nın tek başına kesinlikle hareket etmeyeceği' yolundaki kesin"¹⁸⁸ politikası Bosna Savaşı'nın sonuna kadar öyle kalacaktır.

"No Intervention" İngiltere'nin ve Avrupa devletlerinin çoğunun ana fikriydi. Dr. Brendan Simms'a göre İngiltere'nin Bosna-Hersek'e karşı uygulanan politikası utanç vericiydi.¹⁸⁹ İkincisi ise, İngiltere ve Fransa'nın Sırbistan'a desteği Berlin Kongresinde varlığını sürdürmektedir, o yüzden İngiltere Sırbistan'ın saldırganlığı ve etnik temizlemesinin kınanmasından uzak durdu.

Dr. Atilla Hoare'ın dediğine göre¹⁹⁰ İngiltere hükümeti Bosna Savaşı'nın doğasını yanlış anlamıştır ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloşeviç'in Yugoslavya'nın parçalanmasını istemediğine inanmıştır. İngiltere Sırbistanı Yugoslavya'nın en güçlü

¹⁸⁶ *ibid.*, s. 183.

¹⁸⁷ *ibid.*, s. 105.

¹⁸⁸ Hüseyin Bağcı, **Güvenlik Politikalar ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar 1991-1993**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1994., s. 57.

¹⁸⁹ Bkz. Brendan Simms, **Unfinest Hour: Britain and the Destruction Of Bosnia**, Penguin Books, London, 2000.

¹⁹⁰ Bkz. Atilla Hoare, **The History of Bosnia: From Middle Ages to the Present Day**, Saqi, London, 2007.

devleti olarak görüp ona dostça bakmıştır; Hırvatistan ve Bosna-Hersek'i ise ayrılıkçı devlet olarak gördüğü için onlara karşı dostça davranmadı. İngiltere Sırp güçlerinin savaşı kazanacağına inandığı için Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını istemedi. Savaş ters yöne gitmeye başladığı anda kendi politikasını değiştiremediler. O yüzden İngiltere'nin politikası Sırp'ların lehine değiştirilmez hale geldi.

1997 yılına kadar Miloşeviç ve Sırbistan'ın dostu olan; Bosna Müslümanlarına karşı düşmanca bir tavır gösteren İngiliz Muhafazakar Hükümeti'nin tutumu 1997 yılında Tony Blair'in İşçi Partisi tarafından değiştirildi. Tony Blair İngiliz hükümetinin Bosna'ya karşı tutumunu değiştirip Miloşeviç'e karşı çıkıp Bosna-Hersek bütünleşmesine destekçi oldu.

2.4.2. Bosna Savaşı'na ABD'nin Tutumu

Bosna Sorunu Avrupa topraklarında olduğu için ABD bu sorun ile ilgilenmek pek istememiştir. Ama Avrupa Bosna Sorununu çözmek için güç bulamayınca ABD devreye girecekti. Tarih bilgileri zaten bize tek bir şey gösteriyor; Birinci ve İkinci Dünya Savaşı da Avrupa toprağında patlak verdiği zaman Amerika kıyada duruyordu, ama sadece ABD müdahale edince bu savaşlar sonunu bulabildiler. Üçüncü örnek ise Soğuk Savaşın sona ermesinde Amerika'nın rolü büyüktü.

1947-1991 yılları arasında Avrupa güvenliği Sovyet-Amerikan rekabeti altında olmuştu. 1990'larda da küresel bir bağlamda, Sovyet Birliğinin dağılması, Irak'taki ilk koalisyon savaşı, NATO'nun Roma Zirvesi'nde geleceğine ait toplantısı, Maastricht Anlaşması, Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlığı ve sonunda Bosna Sorunu BM, NATO, AB ve ABD arasındaki ilişkileri yeniden düzenledi.

"CIA 1990 başlarına kadar Yugoslavya'nın kaderinin parçalanmak olduğunu çok iyi biliyordu."¹⁹¹ 1991'de ABD'nin (Bush'un yönetimi) yönetimi iki büyük hata yaptı. Yugoslavya'nın parçalanmasını ciddiye almayıp, kuvvet kullanılması gerekliliğini önemsediler çünkü Bosna'yı Kuveyt¹⁹² ile mukayese ederek ABD için stratejik açıdan, petrol kaynaklarına sahip olmayan Bosna'nın o kadar önemi yoktu. Askerî liderler ise Bosna Savaşını Vietnam Savaşına benzeterek askerî müdahale istemediler. Ama bir şeyi unuttular, dünya savaşlarının ikisi de Asya'da değil Avrupa'da başlamıştır; Bosnalıları ise Vietnamlılar ile benzetmek real bir şey değildi.¹⁹³ Clinton yönetimi bunu düzeltmeye çalışacaktı ama eski hatalar bumeranggibi onlara geri dönecekti.

1993 yılının sonunda ABD Bosna'da aktif rol oynamaya başladı. Amerikan gazetecisi Roy Gutman'ın Bosnalı Sırlar'ın kurduğu toplama kamplarına ait bildirimleri Amerika kamuoyunu çok etkilediği için Amerikanlar ABD hükümetini müdahale etmeye zorladılar.

¹⁹¹Roy Gutman, **Bosna'da Soykırım Günlüğü**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1994, s. 1

¹⁹²George Bush haklı savaşı ve Kuveyt işgalini şöyle anlattı: 'Ağustos 1990'da Irak işgali sadece Kuveyt egemenliğini ihlal etmedi, ama (o devam ederek) 'Dünya beklerken Saddam Hüseyin sistematik olarak tecavüz etti, yağma etti ve kendi halkını tehdit etmeyen küçük bir halkı yağmaladı. O tarif edilmez zulümleri gören Kuveyt halkının tarafını tuttu....büyük güçler Kuveyt içine taşındı, 've barış sağlamak için elinden gelenleri yaptı'. Cumhurbaşkanı, Irak halkı ile hiçbir argümanımız yok diye ısrar etti...hedefimiz Irak fethi değil, Kuveyt'in kurtuluşudur; 'onun bundan emin olduğunu ifade ederek ' sadece zafer kazanmayacağız, aslında zaferimiz yüzünden,bundan sonra, hiçbir ulus birleşik dünya'ya karşı yine savaş açmayacak.Hiçbir millete komşusunu vahşice saldırmak için izin verilmeyecektir.Davis, G. Scott, **Religion and Justice in the War over Bosnia**, Routledge, New York, 1996, s. 101.; Not: Kuveyt'teki askeri müdahale Birleşmiş Milletler kararı ve Amerika Birleşik Kongresi'nin onayı ile gerçekleştirildi. Amerikan askeri müdahalesi realpolitik temelleri üzerine onaylanmıştır.

¹⁹³Açık sınırları ile yabancılara serbest giriş sağlayan Yugoslavya, Balkan tarihi ve medeniyetini tüm yönleriyle incelemek isteyen Batının yüzlerce öğrenci ve akademisyeni için tercih edilen hedef oldu. Yugoslavya ve Bosna toplumunun ve tarihinin en iyi örnek çalışmaları Batılı uzmanlar tarafından hazırlanıp İngilizce olarak yayınlanmıştır. Eski Yugoslavya'nın birçok önde gelen bilim adamları ve siyasi liderleri Amerikan üniversitelerinde okudu ve ders verdi. Vietnam Savaşı sırasında ABD'nin 600 000 askeri Vietnam'da bulunuyordu. ABD'de ise güney-doğu Asya uzmanı sayısı, 1990'larda güney-doğu Avrupa tarihi ve kültürü ile aşına olan bilgili âlemlerin sayısına yaklaşmaya bile başlayamadı. Robert J. Donia, John V. A. Fine, **Bosnia and Hercegovina: A Tradition Betrayed**, C. Hurst and Company, London, 1994, s.2-3.

Clinton yönetiminin ilk iki yıl boyunca Bosna'ya karşı gösterdiği tutum Avrupalıları rahatsız etmekteydi. Birincisi, onların her barış teklifine olumsuz yaklaşımı, diğeri ise yaptırımlar kaldırması ve Sırp'ların askerî mevzilerini vurma tutumunu savunması idi.¹⁹⁴ ABD'ye göre barış planları genelde Bosnalı Sırp'ları ödüllendiriyordu ve Bosna-Hersek bütünlüğünü tehdit ediyordu. Dört sene boyunca Amerikalılar Bosna Sorununa uzaktan bakıp durdular; Avrupalılar ise Amerikalıların '*lift and strike*' planını desteklemek istemediler. Ama bu durum 1995 değiştirilecekti.

1995 yazında Bosna'da farklı olan şey neydi? sorusuna şöyle bir cevap verilebilir: o yaz UNPROFOR'un çöküşü ve rehine krizi, ABD'nin rehine kurtarma misyonu, ABD'nin müttefiklerin güvenini kaybetmesi ama en önemlisi birkaç ay sonra ABD'de cumhurbaşkanı seçimlerinin olmasıydı.

"ABD yetkilileri, ancak Srebrenica trajedisinden sonra, yani 1995 yılının trajik yazından, ABD'nin NATO içindeki üstünlüğünü göstermek ve Clinton'ın konumunu güçlendirmek için, Bosna-Hersek'e ABD askerlerinin gönderilmesinin riskli olmadığını ABD Kongresi'ne kanıtlamaya çalışmışlardır."¹⁹⁵

ABD Bosna'da hava saldırısını başlattığı anda Avrupa müttefikleri onlara katıldılar çünkü Avrupa bile Srebrenica'dan gelen fotoğrafları kaldıramadı. Genel olarak ABD ve AB yanlış politikaları nedeniyle Bosna Sorunu barışla çözülememiştir; AB Bosna Sorununda bir etkinlik göstermemiştir, aslında genel olarak bir sürü yanlış kararıyla bu sorunu olumsuz etkilemiştir. 1991 yılında Avrupa Birliği başkanlığını "üstlenmiş olan Lüksemburg'un Dışişleri Bakanı Jacques Poos'un unutulmaz sözleriyle"¹⁹⁶ Bosna'ya karşı AB politikasını özetledi "Avrupa çağının şafağı söktü",¹⁹⁷ demişti Poos.

¹⁹⁴ Michael A. Innes, **Bosnian Security after Dayton**, Routledge, New York, 2006, s. 10.

¹⁹⁵ Ömer L. Lütem, Birgül Demirtaş Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara, 2001., s. 282-283.

¹⁹⁶ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 49.

¹⁹⁷ *ibid.*, s. 49.

Adaleti yerine getirmek konusunda başarısızlığa uğrayan AB ve ABD ve uluslararası camia itibarını yitirmiştir. Net bir şekilde tanımlanmış devlet sınırlarına sahip olan bağımsız bir devlet Bosna-Hersek uluslararası toplumdan yardım istemek ve almak hakkına sahipti. Bosnalıların yardımına yetişmeyen ABD ve AB başarısızlığı, onların kayıtsızlık, konfüzyon veya ahlakî kararlılık eksikliğini yansıtıyordu.¹⁹⁸

2.4.3. Bosna Savaşı'na BM'nin Tutumu

Birleşmiş Milletler'in karmaşık ve tartışmalı bir özelliği vardı, onun seçim ve toplum tanımı şöyle ifade edilebilir: Birleşmiş Milletler "halklar" veya Dünya devletlerini temsil mi ediyor? Onun karakteri açık bir ifade ile onun elli yıllık tarihi boyunca BM Dünya halklarını temsil eden ve devlet sınırlarını saran evrensel hak ve ilkeleri bulunduğunu iddia etti. Başka bir deyişle, Birleşmiş Milletler, zaman ve mekan içinde mevcut, transandantal olan ahlakî ilkeleri seti ve devlet egemenliğinin varlığını temsil ediyor.¹⁹⁹

Michael N. Barnett'e göre BM'nin Ruanda ve Bosna'daki soykırımı ilgisizlik politikası net bir şekilde BM rolü ve organizasyonunu anlatıyor. Genel bakış açısından diyor ki BM'nin ilgisizliği aslında üye devletlerinin ilgisizliğinin göstergesidir. Michael N. Barnett diyor ki üye devletleri ve BM yetkilileri soykırım kurbanlarının ihtiyaçlarına değil kendi çıkarlarına üstünlük verdiler.²⁰⁰

BM'nin müdahalede bulunduğu Bosna-Hersek'e yönelik kararları çok farklı olumlu ve olumsuz tepkileri, hem Bosna'da hem de uluslararası camiada, uyandırdı. BM'nin en tartışmalı kararlarından birincisi ise 25 Eylül 1991'de Güvenlik Konseyi'nin Yugoslavya'ya silah ambargosu koymasıyla Bosnalı Hırvatlar ve Boşnakların ellerini bağlayıp onları kurban olarak (o zaman Sırp'ların ellerinde Yugoslavya

¹⁹⁸ Scott G. Davis, **Religion and Justice in the War over Bosnia**, Routledge, New York, 1996, s. 11.

¹⁹⁹ Thomas Cushman, Stjepan G.Meštrović, **This Time We Knew:Western Responses to Genocide inBosnia**, New York University Press, New York, 1996, s. 134.

²⁰⁰ **ibid.**,s. 130.

ordusununtüm silahları bulunmaktaydı) Bosnalı Sırlara sundu. Bu karar yüzünden üç sene boyunca, BM tarafından savunmasız hale getirilen Hırvatlar ve özellikle Boşnaklar²⁰¹ üzerine yoğun katliam gerçekleştirilecek.

Güvenlik Konseyi'nin 819 sayılı kararında Güvenli Bölge olarak ilan edilmiş olan Saraybosna, Tuzla, Zepa, Gorazde, Bihaç ve Srebrenica bölgeleri en büyük insanî faciayı yaşayacaktı. BM'nin koruması altına alınan bu bölgeler aslında savunmasız hale getirilmiştir ve kurban olarak saldırganlara sunulmuşlardır. Bundan sonra BM hem Bosna-Hersek'te hem uluslararası arenada güvenilirliğini tamamen kaybetmiştir.

²⁰¹ Bosna-Hersek Savaşı'nın en büyük kurbanları sayılan Boşnaklar üç sene boyunca binlerce kurban verdiler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1992-1995 Bosna Savaşı'nın Bosna-Hersek Toplumuna Yansımaları

3.1. Bosna Savaşı'nın Bosna-Hersek Ekonomisine Etkileri

Bosna-Hersek'in teknolojik gelişmesi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ağırlıklı olarak yer aldı. Bu dönemde gelişmiş sanayi altyapısı oluşturulmuştur ve ülkenin ekonomisi sosyalizm siyasi sistemine bağlı olduğu için genelde ortak maaliyet ve kendi kendini yönetme biçimine dayanmaktaydı.

Bosna-Hersek savaş öncesi Eski Yugoslavya'nın ekonomik bakımdan en önemli cumhuriyetlerinden birisiydi çünkü Eski Yugoslavya'nın toplam ihracatının %40'ı Bosna-Hersek tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bunun yanı sıra "Yugoslavya yönetimi, Varşova Paktı askeri tehdidine karşı ağır sanayisini korumak için Bosna-Hersek topraklarına taşınmıştır."²⁰² O yüzden Yugoslavya'nın on büyük kamu işletmesinden altısı Bosna-Hersek'te faaliyetlerini yürütmekteydi. Aynı sebeplerden savunma sanayi üretiminin %55'i Bosna-Hersek topraklarında gerçekleştirilmekteydi.

1991 yılında Bosna-Hersek Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 10,6 milyar ABD doları oldu. Ekonomik olarak 1 300 000 aktif iş gücü bu GSMH üretilmiştir. Toplam işgücünün yüzde 7'sinin üniversite diplomaları vardı; yüzde 19'unun ise lise diploması vardı. İşçilerin yüzde 7'si yüksek nitelikli ve yüzde 30'u nitelikliydi. Sanayi ve madenciliğin gayri safi milli hasılaya katkısı yüzde 43, tarım ve balıkçılığın, yüzde 10 civarında mühendisliğin yüzde 8, ulaştırma ve haberleşmenin yüzde 8, ticaretin yüzde 17 ve geri kalanların (turizm, el sanatları ve benzeri) yüzde 11 idi. Bosna-Hersek endüstri ve madencilik sektöründe, metal sanayi (yüzde 8,5) ilk sırada yer almaktaydı; bundan sonra taşıma mühendislik (yüzde 7.5), kömür üretimi (yüzde 7), tekstil sanayi (yüzde 6.5) ve giyim sanayi (yüzde 6) gelmekteydi. Savaş

²⁰²Mustafa Selver, **Balkanlar Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003., s. 25.

öncesi Bosna Hersek ekonomisi; sanayi, enerji üretimi ve tarımsal potansiyeli ile yarı gelişmiş idi, ancak daha fazla büyüme için iyi bir potansiyeli vardı. Savaş yeni başlamış ekonomik liberalleşmeyi ve serbest piyasa ekonomisine geçişi durdurdu ve büyük maddî ve insanî zarara neden oldu.

1992 ila 1996 yılları arasında Bosna-Hersek ekonomisinin zararının tahminî maliyeti 115 milyar dolar civarında yer almaktadır. 1996 yılının GSMH'si, 1991 yılının GSMH'sinin çeyreği bile değildi. Sanayi üretimi 1991 yılına göre yüzde 90 düştü ve istihdam %65 düştü, Bosna-Hersek nüfusunun yaklaşık olarak %60'ı yoksulluk sınırının altında koşullarda yaşayarak yardım ve korunmaya muhtaç kaldı.²⁰³

Bosna-Hersek teknik gelişme bakış açısından diğer Avrupa ülkelerinin gerisinde kalıyordu. Savaş, insan sermayesi ve endüstriyel gelişmede kaçınılmaz bir delik bıraktı; bazı tahminlere göre bunun bilançosu 10 milyar ABD doları idi.²⁰⁴ Dünya Bankası tahminlerine göre Bosna-Hersek'in tahrip olmuş endüstrisinin altyapısının yeniden inşasının maliyeti yaklaşık 15- 20 milyar ABD doları arasında olmuştur.²⁰⁵ Teknoloji ve onun geliştirilmesinin ekonomiye, sosyal değişim ve gelişmelere direkt bir etkisi olacaktır.

3.2. Bosna-Hersek Mültecileri ve İnsanî Kayıplar

Bosna Savaşı başlamadan önce Bosna-Hersek 4.4 milyon nüfusa sahipti. Bosna-Hersek topraklarının sadece yüzde 20'sinde bir halkın çoğunluğu vardı. Bosna Savaşı'nın ana hedeflerinden birisi Büyük Sırbistan Projesinin gerçekleştirilmesi olduğu için 1994'de UNHCR'nin tahminlerine göre Kuzey ve Doğu Bosna'dan

²⁰³ Rusmir Mahmutćehajić, **The Denial of Bosnia**, The Pennsylvania State University Press, 2000., s. 105.

²⁰⁴ Bkz. Meho Basic, **Ekonomija BiH**, Ekonomski fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2005.

²⁰⁵ Elizabet M. Cousens and Charles K. Cater, **Toward Peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accords**, International Peace Academy Occasional Paper Series, Lynne Rienner Publisher, 2001, s. 87.

750.000 Sırp olmayan kişi yerinden edilmiştir. Aşağıdaki tablo nüfus değişimlerinin bazılarını göstermektedir.²⁰⁶

BÖLGE	ULUS	SAVAŞ ÖNCESİ	TEMMUZ 1994
BATI BOSNA	SIRP	304,017	450,000
	HIRVAT	40,638	10,000 (KARIŞIK)
	BOŞNAK	261,003	
BATI HERSEK	SIRP	43.595	5000
	HIRVAT	245.586	300.000
	BOŞNAK	111.128	40000
SARAYBOSNA	SIRP	157.526	455.000 KARIŞIK
	HIRVAT	35.865	
	BOŞNAK	259,085	
ENKLAVLAR(SRE BRENİCA,GORAZ DE, ZEPA) ²⁰⁷	SIRP	20.000	115.000 KARIŞIK
	BOŞNAK	80.000	
ZENİCA	SIRP	79.335	20.000
	HIRVAT	169.657	122.000
	BOŞNAK	328.644	428.000
TUZLA	SIRP	82.235	23.000
	HIRVAT	38.789	36.000
	BOŞNAK	315.000	600.000
KUZEY BOSNA	SIRP	624.849	719.000
	HIRVAT	180.593	30.000
	BOŞNAK	355.000	40.000
BİHAC BÖLGESİ	SIRP	29.398	1.609
	HIRVAT	6.470	7000
	BOŞNAK	302.310	300.000

Dayton Antlaşması'na göre mülteciler serbestçe eve dönme hakkına sahiptir. Bosna Savaşı, BiH'in 4,4 milyon vatandaşından 2,3 milyonu mülteci durumuna düşürdü.

²⁰⁶James Gow, **The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy Of War Crimes**, C. Hurst and Co., London, 2003., s.6;"Bu çok büyük değişiklikler savaş sebebi değildi, silahlı çatışmaların sonucuydu. Bir savaşı karakterize eden fena halde insanlık dışı eylemlerdir. Yeni Sırp devletinin planının bir parçası olan bu nüfus değişiklikleri insanlık ve savaş suçlarını açıklanmaktaydı." James Gow, **The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy Of War Crimes**,C. Hurst and Co., London, 2003., s. 7.

²⁰⁷"Enklavlar rakamları yaz 1995'te önemli ölçüde değişmiş oldu.40-45.000 insan Sırp silahlı kuvvetleri tarafından toplu katliamda öldürüldü." James Gow, **The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy Of War Crimes**,C. Hurst and Co., London, 2003., s. 7.

Bunlardan bir milyondan fazlası memleketinin dışında mülteci oldular (Sırbistan ve Hırvatistan'a sığınmış olanlar dahil olmak üzere). Savaş sonuna kadar Sırp Cumhuriyeti topraklarında Sırp olmayanlar hiç kalmadı. O topraklarda 1992 yılına kadar 500.000 Boşnak yaşamıştır. BiH Federasyonunda, Müslüman kontrollü alanlarda dahil olmak üzere kalan Sırpların sayısı büyük ölçüde düşmüştür. 31 Temmuz 2001 tarihine kadar, beş buçuk sene içerisinde 231 000 mülteci eve döndü.²⁰⁸ Bugün, Boşnakların % 90'ı ulusal anlamda homojen alanlarda oturmaktadır.

BiH vatandaşlarının bazılarının kalıcı olarak eve dönmeye niyeti de yoktur. 1998 yılına kadar 1,3 milyon savaş mültecilerinden 500.000'i yurt dışında kalıcı çözümler bulup Bosna-Hersek'e dönmediler. Başka bir deyişle, bunlar kalıcı olarak göç ettiler; onlar genellikle yaz aylarında evine ziyarete gelip gidiyorlar. Bu yarım milyon göçmenin çoğu savaş öncesi Bosna aydınları ve orta sınıfın mensuplarıdır.²⁰⁹ Aynı zamanda 225.000 Sırp kalıcı olarak Sırbistan'da, 85.000 Hırvat ise Hırvatistan'da yerleşti. Bosna-Hersek İnsan Hakları ve Mülteciler Bakanlığı'nın istatistik verilerine göre Bosna-Hersek mültecilerinin çoğu Avustralya, Avusturya, Belçika ve Lüksemburg, Danimarka, Hollanda, İtalya, Kanada, Norveç, Almanya, ABD, Slovenya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve İrlanda'da yaşamaktadır.

Ocak 2011'de UNHCR²¹⁰ resmi verilerine göre Bosna-Hersek sınırları içerisinde 113.000 mülteci vardır.

3.3. Bosna-Hersek'te İşlenen Savaş Suçları ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

²⁰⁸Sumantra Bose, *Bosnia after Dayton, Nationalist Partition and International Intervention*, Oxford University Press, New York, 2002, s. 33-34.

²⁰⁹*ibid* . , s. 36.

²¹⁰<http://www.unhcr.org/cgi-bin/txis/vtx/page?page=49e48d766&submit=GO>

Eski Yugoslavya cumhuriyetlerinde, 1991 yılından itibaren işlenen savaş suçları²¹¹ ve yapılan etnik temizlik hakkındaki raporlar BM "Güvenlik Konseyi'nin 1993 yılında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesini (ICTY) kurmasıyla sonuçlandı."²¹² ICTY'nin statüsü Dayton Antlaşması ile de tanınmıştır; ICTY'nin merkezi Lahey'dedir.

1993'te kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi²¹³ ve 1994'te kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, İkinci Dünya Savaşından sonra ilk kurulan uluslararası ceza mahkemeleridir.

Uluslararası hukukun savaş suçlarının cezalandırılması öngördüğü konulardan biridir. Uluslararası hukukta Birinci Dünya Savaşı sonrasında ilk defa savaş suçlarının cezalandırılması gerektiği düşüncesine rastlanmaktadır.²¹⁴ İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise ilk defa insanlık ve barışa karşı işlenen suçların yargılanması niyetiyle Nürnberg²¹⁵ ve Tokyo (Uzakdoğu Milletlerarası Ceza Mahkemesi²¹⁶)

²¹¹"Geniş anlamda ele alındığında, savaş suçlarına ilişkin başlıca üç tür suç kavramıyla karşılaşılmaktadır: ' Barışa karşı suçlar', 'insanlığa karşı suçlar' ve dar anlamda 'savaş suçları'. Savaş suçları kavramı, savaşan devlet görevlilerinin düşman devletin işgal edilmiş ulusun veya işgal edilmiş ülkenin mal ve vatandaşlarına karşı giriştiği savaş hukukunun ağır ihlallerinin tümünü ifade eder." Dr. Ezeli Azarkan, **Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri**, Beta Basım A.Ş., İstanbul,2003., s. 52

²¹² Chris Brown, Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Yayınodası, İstanbul,2008, s.202

²¹³"Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası ceza hukuku alanında bir prototip olarak özel bir önem taşımaktadır. İlk olarak, galip devletlerin mahkemesi olarak nitelenen ve bu yönüyle 'uluslararası' niteliği tartışmalı olan Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinden farklı olarak, tarihin ilk uluslararası ceza mahkemesi olarak değerlendirilmelidir. İkinci olarak, uluslararası hukukun öngördüğü klasik yöntemle, yani bir uluslararası antlaşma ile değil, Güvenlik Konseyinin bir kararıyla kurulmuştur. Bu iki özellik, yani galip devletlerin dayattığı bir mahkeme ya da eşitler arasında oluşturulan bir organ olmaması, uluslararası mahkemeyi gerçek bir ceza mahkemesi olarak algılamaya izin vermektedir." Doç. Dr. Gökçen Alpkaya,**Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 7

²¹⁴"1919 Versailles Antlaşması savaş suçlarının yargılanması öngürülmüştür.Bu antlaşmanın, savaş suçlarının yargılanması ve cezalandırılmasını düzenleyen 227 ile 250inci maddeleri arası, belirli ve olaya özgü bir ceza mahkemesi kurulmasını ve bu mahkemede, dönemin Alman İmparatorunun yargılanmasını öngörmekteydi." Tefik Odman, **Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yasal Dayanağı**, 1998, AÜHFD, Cilt:45, Sayı:1-4, s.133

²¹⁵"26 Haziran-8 Ağustos 1945 tarihleri arasında ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB, mahkemelerde uygulanacak temel ilkeleri belirlemek amacıyla Londra'da toplandı. Müttefik güçler arasında bu konuda farklı düşünceler bulunmakla birlikte, 8 Ağustos 1945 tarihinde yaygın savaş suçu işleyen başlıca suçların yargılanması ve cezalandırılması konusunda ABD, İngiltere, SSCB ve Fransa

Askeri Mahkemeleri kurulmuştur. ICTY, genelde, Nürnberg Mahkemesi ile kıyaslandığı halde ikisi arasında şu büyük farklar vardır:Nürnberg mahkemesi dört temel müttefik güç tarafından kurulmuştur; bu nedenle Nürnberg Mahkemesi uluslararası yerine çok uluslu bir mahkeme idi. Onun kuruluşunu üstlenen dört devletin her biri savaş suçları işleyen sanıklar üzerinde yargı yetkisine sahip olduğu için Nürnberg Mahkemesinin yasal yetkisi de vardı.Nürnberg sürecinin böylece bağımsız ulusal yargı mahkemesini temsil ettiği söylenebilir.²¹⁷ ICTY ise BM Güvenlik Konseyi kararıyla kurulduğu için bütün uluslararası camiyayı temsil etmektedir. Başka bir deyişle ICTY'nin adil, hızlı çalışması için sorumluluk *bütün Dünya'da*; durum böyle olduğu için ICTY bir sürü zorluklarla karşılaşmaktadır.

"9 Mayıs 1996'da, Uluslararası Mahkeme ile NATO arasında bir İlkeler Anlaşması imzalandı. Metni açıklanmayan anlaşma, Mahkemeye destek verilmesine ve sanıkların tutuklanıp Mahkemeye gönderilmesine ilişkin düzenlemeler içeriyordu. Ama, bu anlaşma da fiili durumu değiştirmede."²¹⁸ ICTY'nin çalışmasının ilk dört sene içerisinde, Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek²¹⁹ devletlerinin savaş suçları

anlaşmaya vardı...Savaş suçlarından sorumlu başlıca savaş suçularının hukuksal çerçevesinin çizildiği belge, 'Nuremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi Şartı'dır. Bu niteliğiyle mahkeme, ilk geçici uluslararası ceza mahkemedir." Dr. Ezeli Azarkan, **Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri**, Beta Basım A.Ş., İstanbul,2003., s. 62

²¹⁶"26 Nisan 1946 tarihinde, Müttefik Devletler Uzak Doğu Başkomutanı ABD Generali Douglas McArthur tarafından çıkarılan emrin müttefik devletler olan ABD, Kanada, Çin, Fransa, İngiltere, Hollanda, Hindistan, Avustralya, Filipinler, Yeni Zelanda ve Sovyetler Birliği tarafından imzalanması ile Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi kurulmuştur. Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri devletler hukukunda devletin ve bireylerin sorumluluğu konusunda çok önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü o zamana kadar devletler hukuku kurallarına ihlali halinde ulusal yargı makamlarının bu konuda yetkili olduğu kabul edilirken artık bu durum radikal bir şekilde değişmiştir." Prof. Dr. İlyas Doğan, **Devletler Hukuku: Genel İlkeler Soykırımından Sorumluluk Tehcir**, Seçkin, Ankara, 2008., s. 336-337

²¹⁷ Christopher Greenwood, **The Development of International Humanitarian Law by theinternational Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia**, s.4, http://www.mpil.de/shared/data/pdf/pdfmpunyb/greenwood_2.pdf

²¹⁸ Doç. Dr. Gökçen Alpkaya,**Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 36.

²¹⁹"Uluslararası Mahkemenin, eski Yugoslavy'daki ağır insani hukuk ihlallerini kovuşturmakla görevli bir *ad hoc* mahkeme olması nedeniyle, yargılama yetkisinin ilk bakışta sadece *ilgili* devletler bakımından bazı yükümlülükler içerdiği düşünülebilir. Bu bakımdan, Uluslararası Mahkeme ile işbirliği yapması gereken devletlerin, eski Yugoslavya ülkesinde kurulmuş olan yeni devletlerden ibaret olduğu sanılabilir. Ama, Uluslararası Mahkemenin en çarpıcı özelliklerinden biri, BM üyesi olan *bütün* devletlerin Mahkeme karşısında bazı yükümlülükler taşımasıdır. Etkin bir kovuşturma için zorunlu yetkilerle donatılan Uluslararası Mahkeme, bu yetkileri bakımından, bütün devletler karşısında

işleyen sanıkları teslim etmek istemeyip veya ICTY'ile işbirliği yapmak istememesi nedeniyle mahkeme görevini başarılı yürütemedi.

"1997 yazında ise, uluslararası topluluğun Mahkemeye yardımcı olan kararlılığını yenilediğini gösteren tarihsel bir 'dönüm noktası' olarak değerlendirilen bir gelişme gerçekleşti: 27 Haziran'da Vukovar sanıklarından Slavko Dokmanovic, UNTATES'in işbirliğiyle Savcı tarafından yakalanırken, 10 Temmuz'da da Stabilization Force (SFOR) Milovan Kovacevic'i yakaladı. Aynı dönemde, yönetim değişikliğinin ardından *Republika Srpska*'nın Uluslararası Mahkeme ile işbirliğine yönelik adımlar atması ve SFOR komutanının da Dayton Anlaşması altındaki yetkilerini kullanmakta istekli olduğunu göstermesi, Uluslararası Mahkemenin meşruiyetine ciddi biçimde gölge düşüren etkisizliği sona erdiren ilk adımlar olarak algılandı."²²⁰

Lahey'de Bosna-Hersek'in her üç halkının mensupları²²¹ karşı davalar açılmıştır. ICTY tarafından açılmış olan davalar arasında en büyük yankıyı hem uluslararası camiada hem Bosna'da Slobodan Milošević, Radovan Karadzic ve Ratko Mladić davaları uyandırmış ve bunlar en tartışmalı davalar olmuştur. Radovan Karadzic ve Ratko Mladić Bosna'daki Sırp politikasının²²² en önemli temsilcileriydi.

1 Nisan 2001'de Balkan kasabı lakaplı Slobodan Milosevic, eski Yugoslavya'da savaş başladıktan on sene sonra tutuklandı. 28 Haziranda Scheveningen'e nakledilip mahkemelik olacaktı. Slobodan Milošević savaş suçu ve insanlığa karşı

ulusalüstü bir otorite olarak belirlemektedir." Doç. Dr. Gökçen Alpkaya, **Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 57-58.

²²⁰ Doç. Dr. Gökçen Alpkaya, **Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 36-37.

²²¹ 15 Ocak 1997'de Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Bosna'da savaş sırasında görevde bulunan 27 Hırvatistanlı Hırvat subay Bosna'da olanlar hakkında ifade vermek üzere Lahey'e davet edildi.

²²² "Lahey Mahkemesi önüne getirilen davalar Bosna'daki Sırp politikasını 'soyup' kitle suçlarını (sürgün, toplama kampları, tecavüz, öldürme ve maddi yıkım) iyice belgeledi." Biserko, Sonja, **Bosna i Hercegovina, Jezgro velikosrpskog projekta**, "Zagorac", Beograd 2006., s. 14

suçişlemekten dolayı yargılanacaktı; Slobodan Miloşeviç 'a karşı açılan dava bitmeden Lahey'deki hücrelerinde 11 Mart 2006'da öldü.

"Uluslararası adalet bağlamında, Miloşeviç'in mahkemeye çıkarılabilmesi için ABD'nin yardımı gerekiyordu: ABD, Sırbistan'ın büyük bir ekonomik yardım paketini alabilmesi karşılığında Miloşeviç'in "²²³ iade edilmesini bir ön koşul olarak öne sürdü ve Amerikan istihbarat teknolojisi Miloşeviç'i izleyerek tutuklanmasını sağladı.

Üç buçuk sene süren Bosna Savaşında binlerce Boşnak'ın ölümünden sorumlu tutulan Bosnalı Sırp'ların eski lideri Radovan Karadžić²²⁴ 21 Temmuz 2008'de tutuklandı. İnsanlığa karşı suç işlemek dahil; 11 ayrı savaş suçundan yargılanan Karadžić savunmasını kendisi yapmaktadır.

26 Mayıs 2011'de Bosnalı Sırp Ordusu'nun Başkomutanı olan Ratko Mladić tutuklandı. Boşnaklara ve Hırvatlara karşı işlediği savaş suçları, Srebrenica Soykırımı, beş adet insanlık suçu ve dört adet savaş yasa ve geleneklerini ihlal suçuyla yargılanacaktır.²²⁵

Uluslararası adaletin kendi temsilcisi olan İCTY Bosnalılar için büyük önem taşıdığı halde bir yandan onların adalet ve ahlakı için güçlü bir konuma sahiptir diğer yandan 'uluslararası caminin' suçu taşıyan bir kurumudur. Bosnalılar'a göre Lahey

²²³ Chris Brown, Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Yayınodası, İstanbul, 2008, s.205.

²²⁴ Radovan Karadžić 43 ay süren Saraybosna kuşatması sırasında ölen 11 bin Saraybosnalı nedeniyle soykırım suçu işlemekle suçlanmaktadır. Srebrenica Soykırımı için de yargılanmaktadır. Bosna'da savaş suçları işleyen kişiler arasında arananlar listesinin başında bulunuyordu. Mayıs 1992'de Sırp Cumhuriyeti Meclisinin toplantısında Bosnalı Sırp'ların 'altı stratejik hedefi' açıklandı. Lahey Mahkemesi'nin önüne çıkan Robert Donie'nin ifadesine göre, Karadžić'tüm altı hedef'i şöyle tanımladı: birincisi diğer iki toplumdaki ayrılması; ikincisi amaç SemberijaveKrajinaarasındakikoridorudur; üçüncü Drina nehri sınır olarak kaldırılması, aslında Bosna-Hersek'i Sırbistan'dan ayıran mevcut sınırın kaldırılması; dördüncü hedefi Una ve Drina nehri üzerinde bir sınır oluşturmaktır; beşincisi Saraybosna'nın Sırp ve Müslüman şeklinde bölünmesi; altıncısı Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin denize çıkışıdır. Biserko, Sonja, **Bosna i Hercegovina- Jezgro velikosrpskog projekta**, "Zagorac", Beograd 2006., s. 14..

²²⁵ Bkz. Mladić Davası: http://www.icty.org/x/cases/mladic/cis/en/cis_mladic_en.pdf

mahkemesi sadece biraz adalet getirebilir, ancak diğer kurumlar adaleti hiç getiremezler.²²⁶

Genel bir değerlendirme yapılırsa 1993'ten bu yana İCTY büyük başarı gösteremedi. Bosna'da savaş kurbanları tarafından hissedilen derin anlamda bir adaletsizlik mahkemenin başarısız olduğu şeklinde popüler algılamalar meydana getirmektedir.²²⁷ Diğer taraftan Dr. Lara Nettelfield'e²²⁸ göre uluslararası hukuk daima yaygın siyasi şiddet ile ilgili zayıf bir araç olduğu halde yabancı mahkemeler demokratik siyasi kimlikler ve kültür oluşturulmasına yardımcı olabilmektedir. Bosna'ya gelince bu iddia tutmuyor çünkü İCTY Bosna'ya adaleti zamanda getirmediği için Bosnalılar hâlâ bölünmüş bir toplum içerisinde yaşamaktadır.

3.4. Bosna Katliamı²²⁹

1990 ve 1991 yıllarında Yugoslavya'daki değişimler meydana geldiğinde uluslararası camiayı SSCB'nin dağılması ve Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e saldırması meşgul ediyordu. Aynı dönemde Sırp ve Hırvat milliyetçiliği zirvesine ulaşmış Bosna'da ilk kurbanlarını almaya başladı. Kısa süre içerisinde Bosna'da kitlesel katliam²³⁰ gündeme geldi.

²²⁶Marko Valenta, Sabrina P. Ramet, **The Bosnian Diaspora: İntegration in Transnational Communities**, Ashgate Publishing Co., Burlington, 2006, s. 226.

²²⁷Bkz. Lara J. Nettelfield, **Courting Democracy in Bosnia an Herzegovina: The Hague Tribunal's İmpact in Postwar State**, Cambridge University Press, New York, 2010,

²²⁸ Bkz. Lara J. Nettelfield, **Courting Democracy in Bosnia an Herzegovina: The Hague Tribunal's İmpact in Postwar State**, Cambridge University Press, New York, 2010

²²⁹Jacques Sémelin Michael Foucault eserinde *Surveiller et Punir. Naissance de la prison (Hapishanenin Doğuşu)* kısmen esinlenerek katletme eylemini şöyle tasvir ediyor: ...katletme eyleminin bir iktidarın, düşman adettiklerinin bedenini damgalayarak, yok ederek, ona acı vererek üstünlüğünü ortaya koymak için sahip olduğu en gösterişli pratik'tir. (Sémelin, Jacques, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19)

²³⁰Bosna katliamının tarihsel arka planında Sırp ulusal mitolojisinin ana unsuru Kosova Savaşı yer almaktadır. Kosova Savaşının bugünlerde Sırp ulusu üzerine büyük etkisi vardır. Kosova Savaşından kısa süre sonra üretilen efsane ve mitler (Sırp ulusal mitolojisinin merkezi vaadi ikinci Sırp İmparatorluğunun yaratılmasıdır.) 1980 yılında Sırp milliyetçileri tarafından yeniden canlandırılmış oldu. Mitler ve efsaneler diğer yirminci yüzyıl soykırım kampanyalarında önemli bir rol oynamıştır. Bkz. Branimir Anzulovic, **Heavenly Serbia: From Myth to Genocide**, C. Hurst & Co., London, 1999, s. 1-

1992'de Bosna-Hersek'te başlayan savaşın tek bir amacı vardı, Büyük Sırbistan fikrini gerçekleştirmek. Büyük Sırbistan projesini²³¹ gerçekleştirmek için Sırlar tarafından Bosna-Hersek topraklarında etnik temizlik²³² uygulanmaya başlandı. "Sırların Büyük Sırbistan projesi Nazi etnik arıtma politikası modelinin üzerine oturtulmuştur."²³³ Büyük Sırbistan projesine hedef olan Boşnaklar üç sene boyunca kendi tarihinde en büyük ve tahayyül edilemez bir soykırımı yaşadılar. Bugünlerde soykırım²³⁴ çok tartışmalı bir terim olmakla beraber Bosna katliamını (jenosidi) sembolize eden Srebrenica Jenosidi uluslararası camia tarafından kabul edilmektedir.

1992 yılının başından 1995 yılının sonuna kadar Bosna-Hersek toprağının 77'sinde katliam uygulandı. Bosna'daki katliamın gerçekleştirilmesi için dört unsur lazımdı: ideoloji, yönetici sınıfın eliti, siyasal kurumlar ve failer. Bunların her dördü önce Sırların, sonra Hırvatların yaptıklarında mevcuttu.

Sırlarla Hırvatlar derin antagonizmaya rağmen Bosna söz konusu olunca hemfikir oldular. Slobodan Milošević ve Franjo Tuđman'ınraison d'être olarak kullandığı

3.; Bkz. Jacques Sémelin, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasal Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

²³¹"Büyük Sırbistan" projesinin amacı Yugoslavya'da yaşayan tüm Sırları bir araya getirmektir.

²³² Lahey'de etnik temizliğin Bosna Savaşı'nın sonucu değil, hedefi olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bkz. **Biblioteka SVEDOČANSTVA, Izbeglice – žrtve etničkog inženjeringa**, priredio: Boris Delić, "Zagorac", Beograd 2004., s. 6

²³³ Roy Gutman, **Bosna'da Soykırım Günlüğü**, Pınar Yayınları, 1994, s.240.

*1939'da Almanya'nın Polony'yu işgalinden on gün önce Adolf Hitler, üst düzey komutanlarını toplayarak onlara planını açıkladı. Plana göre ilk olarak askerî zaferin kazanılması gerekiyordu. Bu plan, Nazi usulü "etnik temizlik" diye adlandırılır. Roy Gutman, **Bosna'da Soykırım Günlüğü**, Pınar Yayınları, 1994, s.240

²³⁴ "1948 Birleşmiş Milletler (BM) Soykırım Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre soykırım: bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel grubun tamamen ya da kısmen ortadan kaldırılması niyetiyle yapılan bir dizi faaliyetten oluşmaktadır. Soykırım kavramını şekillendiren hukukçu Rafael Lemkin'e göre ise; soykırım, sadece bir ulusun birdenbire ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Değişik faaliyetlerden oluşan koordine edilmiş bir planla ulusal grupların hayatlarının temel unsurlarını ortadan kaldırmayı da içermektedir. Bu temel unsurlar: dil, kültürel kurumlar, özgürlük, ulusal duygular, mülk edinme özgürlüğü, sağlık, onur ve hayat hakkıdır." **Uluslararası Suçlar: Bosna Hersek Örneği: Sempozyum Bildirileri**, ASAM, İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008., s. 14.; Uluslararası Soykırım Kongresi'ne göre soykırımın tanımı şöyledir : "*Bir ulusun, bir ırkın veya bir dini grubun tamamını ya da bir kısmını, yok etmek amacıyla öldürmek veya zarar vermek yahut da grubun çoğalmasında engel olmaktır.*" M.Tahir Hatiboğlu, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996., s. 102

ideolojiye göre Bosna-Hersek ‘Tito’nun icadı’ ya da ‘sahte devlet’tir, aslında Sırpların ya da Hırvatlarıdır. Öyle olunca Bosna-Hersek’in Sırp ve Hırvatlar arasında paylaşılıp yeni sınırların oluşturulması lazımdı. Sırp projesine göre yeni devlet sınırlarını kurmak istemeyen toplulukların etnik temizliğe tabi tutulup kasten öldürülmesi gerekiyordu.²³⁵

Sırp ideolojisinin temsilcisi milliyetçi Sırp yazar Dobrica Cosic ve Sırp Bilimler ve Sanatlar Akademisi üyeleri bir memorandum yazdılar, Dobrica Cosic’in ideolojisi Slobodan Milosevic’in siyasi programına uyarak destekçi olacaktır. Sırpların ya da Çetnik akımın ve Stevena Moljevic’in²³⁶ ana fikri homojen bir Sırbistan’ın oluşması yok, Sırpların var olduğu topraklarda 20.yüzyılın sonunda bu ideoloji Müslümanları kendi amaçlarının gerçekleşmesi için bir engel olarak görüyordu, bunu şimdi Hristiyan Avrupa’ya ve yeni dünya düzenine en iyi şekilde sunmak lazımdı. 1990’larda soykırımı kaldırmak için Avrupa’nın gücü yoktu, ama Avrupa’nın homofobileri vardı.²³⁷Böyle bir anda soykırım yerine İslam terörü konuşulmaya başlandı. Boşnaklara negatif İslam prizmasına bakmaya başlandıktan sonra, soykırım rahatça uygulanabilirdi. Büyük Sırbistan Projesinin jenosid ideolojisi²³⁸ Sırp Ortodoks Kilisesi²³⁹ ve Sırp Edebiyatında²⁴⁰ manevi destek buldu.

²³⁵ James Gow: **The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes**, C.Hurst and Co. , London, 2003 s. 4.

²³⁶ Bkz. S. Moljević, "**Homogena Srbija**" Zbornik dokumenata I podataka o narodnooslobodilackom ratu naroda Jugoslavije, XIV, Cilt I; **Dokumenti cetnickog pokreta Drazve Mihailovica 1941-1942**, Vojnoistorijski Institut, Beograd, 1981.

²³⁷ 1993’te Bosna’nın sınırları tamamen kapanmış olduğu halde Mücahedini hiç kimse çağırılmayınca Bosna’ya nasıl girdi, sadece Fransa ve Amerikan gizli istihbaratı biliyor. 1993’te Hırvatistan’ın izni olmayınca Bosna’ya ne gıda, ne ilaç girebilirdi ama Afganistanlı savaşçılar girdiler. İkinci örnek İran: Uluslararası camia Boşnaklara uygulanan silah ambargosunun kaldırılması yerine Bosna’ya İran silahlarının girmesine izin veriyordu. İran ve Mücahedini, Batının kabusu, Batıların yardımlarıyla Bosna’nın hem gerçeği hem kabusu oldu. " Şubat 1995’te Zenica’da İranlı ve Afgan savaşçıların varlığına ait raporlar Bosna hükümetinin oturumunda bir tartışma başlatıldı. Bazılarına göre İran ve Afgan savaşçıların Bosna-Hersek Ordusunda yeri yoktu, Bosna-Hersek Ordusu laik ve çok uluslu kalmasını korumak gerekiyordu. Diğerlerine göre ise İranlı ve Afgan savaşçıların varlığını tolere etmek lazımdı çünkü İslam ülkelerinden Bosna’ya büyük maddi(para) yardım geliyordu." Radha Kumar, **Divide and fall?: Bosnia in the annals of partition**, Verso, London, 1997, s.87

²³⁹ "Yugoslavya’da Ortodoks Kilesisi Sırp Milliyetçiliğinin yeniden doğuşunu açıkça desteklemiştir"²³⁹ Sémelin, Jacques, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.,s. 115.; Sırp Ortodoks Kilisesi’nin Bosna’daki soykırımın

1992'de ilk toplama kamplarının kurulması Avrupa'ya ve Dünya'ya İkinci Dünya Savaşını anımsattı, yeni Auschwitz gündeme geldi.²⁴¹ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'nın göbeğinde, Yahudilere soykırım yapıldıktan sonra ikinci soykırıma, Müslümanlara yapılan soykırıma izin verilmemeliydi.

Bosna jenosidin tek bir amacı vardı: Bosna-Hersek topraklarında etnik temiz bölgeler oluşturmak ki Sırlar ve Hırvatlar böylece kendi çıkarlarını gerçekleştirebileceklerdi.

Bosnada'ki jenosid ilk önce Büyük Sırbistan'ın *hayali* toprağında Slobodan Milošević başta olmak üzere Sırbistan'ın yönetici elitleri tarafından gerçekleştirildi. İkincisi Büyük Hırvatistan *hayali* toprağında Franjo Tucman ve onun yönetici elitleri tarafından gerçekleştirildi. Görüldüğü gibi Bosna-Hersek'te iki lider ve onların ideolojisi jenosid uyguladı ama amaç aynıydı. Bosnalı Hırvatlar ve Bosnalı Sırlar bunların yardımcıları oldular. Republika Srpska ve Herceg-Bosna medya ve ordusunun yanı sıra Bosna'daki jenosidin Boşnaklar dışında binlerce Bosnalı katıldı.²⁴²

gerçekleştirilmesinde, kitlesel katliamı haklı çıkarmada ve Sırların ulus devletinin jenosid siyaset temeli üzerine oluşturulmasında mühim rolü vardı. Sırp Ortodoks Kilisesi 'İsa Katilleri' terimiyle olup bitenleri haklı bir sebebe bağlamak istedi. Sırp ulusal mitolojisine göre 600 sene önce Kosova Savaşında hayatını kaybeden Prens Lazar İsa peygamberin reenkarnasyonu. Prens Lazar Kosova'da Müslümanlara (Türkler) karşı savaştı. Prens Lazarı öldüren Müslümanlar (Türkler) aslında İsa'nın katilleriydi. İsa katilleriyle yaşamak isteyen Sırlar aslında kendi ulusunun ve İsa'nın hainleriydi. Böylece Kosova Savaşını kaybeden Sırlar 600 sene sonra Bosna ve Boşnakları öldürerek intikam almak istediler. Aynı metodolojigeçmiştekullanılmıştır, İspanya'daki Yahudiler ve Müslümanlara karşı zirvesini Holokost ile görmüştür. Bkz. **The Jews as killers of Christ in the Latin tradition, from Augustine to the Friars,** "Traditio 29(1983):1-28; Michael Anthony Sells, **The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia,** Berkely University of California Press, 1996.; Anzulovic, Branimir, **Heavenly Serbia: From Myth to Genocide,** C. Hurst & Co., London, 1999.

²⁴⁰ Petar II Petrovic Njegos, 1847 yılında Gorski vijenac diye bir poem yazdı. Bu poem Kosova mitinin unutulmamasını sağlayacaktı. bkz. <http://www.njegos.org/petrovics/mwreath.htm>

²⁴¹ *Burada çok insan öldürülüyor; lütfen yetişin! Müslümanlar yük vagonlarına tıka-basa doldurulmuşlar. Dün gece 25 vagon dolusu kadın, yaşlı ve çocuk vardı. Korkunç bir manzaraydı! Hava deliklerinden sadece elleri gözü küyordu. Yaklaşmamıza izin vermediler. Sanki Yahudiler Auschwitz'e gönderiliyor! İnsanlık adına lütfen gelin!* Bu ifadeler telefonun öbür ucunda konuşan Bosna-Hersek'in ikinci büyük şehri Banja Lukalı Müslüman bir politikacıya ait. Tarih, 9 Temmuz 1992. Roy Gutman, **Bosna'da Soykırım Günlüğü,** Pınar Yayınları, İstanbul, 1994, s. 39.

²⁴² Bu bir sosyal psikoloji fenomenidir. Bosna'daki jenosid Boşnaklar dışındaki yerli halk yardım etmeseydi uygulanamayacaktı. O yüzden Sırların ve Hırvatların jenosidin *haklı bir sebep* olduğuna ikna edilmesi lazımdı. Antropolog Cornelia Sorabji Bosna'da "yürekten inananlar"dan oluşan

Bosna-Hersek'te olup bitenlerde başlangıçtan itibaren uluslararası camia haberdardı. Çünkü Sırp'lar birkaç ay içerisinde Bosna-Hersek topraklarının %75'inin arındırma ve yok etme politikasıyla, Boşnakların yazılı kültür ve anıtlarını yok ederek jenosidin tam anlamında bir yöntem uyguladılar. Hristiyan²⁴³ temel üzerine kurulan bir Avrupa toplumu niye Müslüman bir kitleye sahip çıkmadı anlaşılabilir, ama kabullenilemez. Çünkü 1990'larda Avrupa topraklarında liberal demokrasi komünist ideolojinin ve totaliter rejimin yerini alıyordu. O yüzden Bosna-Hersek'te bir paradoks vardı; liberal demokrasi parolası altında insanî taşınma ve jenosid politikasıyla etnik-ulusal bir devlet kurulması istenmişti. Bu zaten yeni bir olgu değildi²⁴⁴, eskiden de vardı. Ama Bosna jenosidi 21.yy'ın eşliğinde, Avrupa'da demokrasi ve kültür en üst düzeyde olduğu zaman yaşanmıştı.

İkinci olarak İkinci Dünya Savaşı ve arındırma politikası sonuçlarından ve Hitler'in yaptıklarından hiç ders almayan Avrupalılar, Miloşeviç'i vaktinde durdurmadığı için demokrasinin yozlaşmasına izin vermiş ve Miloşeviç'i cesaretlendirmişlerdir.

"Bosna-Hersek'te işlenen korkunç soykırımı ve onur kırımı olayını yerinde incelemek üzere BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından bölgeye gönderilen Polonya eski başbakanlarından TADEUSZ MAZOWIECKI'nin 30 Kasım 1992

"gönüllü" bir katliam örgütünün varlığından bahseder. Yazar belediye başkanları ve yerel askerî görevlilerin hiçbir ceza ile karşı karşıya kalmaksızın kendi bölgelerinde kendi özel birliklerinin ve "bağımsız çalışanların" – yani tetikçilerin- kişisel sadistçe yöntem ve buluşlarını kullanmalarını teşvik edip örgütleyebildiğini," dile getirmiştir. Jacques Sémelin, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 245; Bu konu üzerine yazılmış kitapların bazıları: R. Gutman, N. Cigar, **Genocide in Bosnia : The Policy of "Ethnic Cleansing"** (Texas, 1995), S. Cekić, **Genocid U Bosni I Hercegovini od 1991. do 1995. godine, Zbornik radova (Bosna-Hersek'teki Jenosid 1991'den 1995'e kadar**, Sarajevo, 1998; Jenosid ideolojisi anlamak için bkz. Sémelin, Jacques, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁴³ Hristiyan savını savunmak güçtür çünkü Avrupa sadece Katolik prensipleri üzerine kurulmamıştır; onun tarihi geleneklerinde hem Bizans hem Rus-Ortodoks unsurları vardır. İkincisi Hristiyan ahlakî bakış açısından İsa'nın kendisi diyor ki 'komşunuzu kendiniz gibi sevmelisiniz'(Matta, 22:37). Jeostratejik bakış açısından Hristiyan Avrupa yolunda Bosna-Hersek'teki müslüman Boşnaklar vardı.

²⁴⁴ Daha geniş bir çerçeveden bakarak diyebilirim ki, sosyolojinin ötesinde bu çalışma alanına daha sistematik biçimde girmesi gerek sosyal bilimlerdir; çünkü sivil toplulukların yok edilmesi 20. Yüzyılda kitlesel bir olgu haline almıştır, başlarında bulunduğumuz 21. Yüzyıl da ona benzeyecek gibi görünüyor." Jacques Sémelin **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 16.

tarihli İnternational Herald Tribune gazetesine yazdığı yazıdan aldığımız iki cümle herhangi bir açıklamayı gerektiremeyecek kadar açık ve ilerideki kuşaklara aktırılması gereken bir ibret dersidir. "BM İnsan Hakları Komisyonu'nun bir özel raportörü olarak, Bosna-Hersek'teki kitle halindeki insan hakkı ihlallerini dehşet duyguları içinde gördüm. Uluslararası memurlar ve BM askerlerine karşı kan dökümü sürmektedir(.....)Toplanan deliller, bu korkunç terörün sorumlusu hakkında herhangi bir kuşkuya yer vermiyecek kadar açıktır. Sorumlusu, Sırbistan makamları tarafından desteklenen, Bosna-Hersek'teki Sırp politik ve askeri liderleridir."²⁴⁵

Bosna Soykırımı vaktinde cezalandırılmamıştı, aslına bakılırsa soykırım uygulayanlar ödüllendirilmiş oldu. Uluslararası camia suç işleyenlere *devlet* bile verdi: Sırp Cumhuriyeti. Soykırımcılar ceza almadığı için soykırımın en büyük inkarcısı oldular. Bosna'da insanlar din, ulus adına öldürülmüştür. Bosna-Hersek'te soykırım Bosnalı Sırp lar ve Sırbistan siyaseti tarafından işlenmiştir. Batı'nın ileri gelen politikacıları soykırım kurbanları Bosnalı Müslümanları olduğu için soykırımı destekçi oldular.

Maalesef Batı'nın çoğu aydını Bosna savaşına gelince hem pasiflik hem de bir şey yapmamaya eğilim gösterdiler; araştırmacı Tomas Kuschman şöyle soruyor: *Bosna'dan sonra Avrupa ideali nasıl mümkün olabilir ki? Yirminci yüzyılın sonunda Bosna'daki soykırımdan sonra, Avrupa ideali nasıl mümkün olabilir ki?* İkinci Dünya Savaşından sonra Adorno aynı soru sormuştur; *Auşvic'ten sonra şiir nasıl mümkün olabilir ki?*

Bosna'da sadece *genocide* (soykırım,jenosit) değil, *ethnocide*(etnik kıyımı), *elitocide* (seçkin kıyımı), *gendercide*(cins kıyımı)ve *femicide* (kadın kıyımı) yer aldı; Boşnak kadınlarına karşı da benzer mezillemeler uygulandı; bazı kaynaklara göre 20 000 ile

²⁴⁵Ortadoğu Ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı: Balkanlar, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993., s.177.

50 000 bin kadın tecavüze uğramıştı. "Kadının anne olarak yok olması kitlesel tecavüzün asıl amacıdır."²⁴⁶

Prof. Dr. Smail Cekiç'in yaptığı araştırmalara göre Bosna-Hersek'te jenosid sadece 1995'te ve Srebrenica'da değil, 1992-1995 yılları arasındaki dönemde yapılıyordu ama 1995'te zirvesini gördü.

Bosna'daki soykırımın bir özelliği vardır; Bosna'da soykırımın uygulandığını herkes biliyordu ve televizyondan izleyip duruyordu; bu soykırım gizli gizli yapılmıyordu. Richard Holbrooke 17 Eylül 1992 tarihli *Newsweek* gazetesinde şöyle bir şey yazdı: "Şu anda savaşan tarafların dini inançları tersine dönse, Müslüman kuvvetleri orada iki milyon çaresiz Hıristiyan ve/veya Yahudi'yi yok etmeye çalışıyor olsa, acaba Batı şu anda ne yapıyor olurdu?"²⁴⁷

Bosna-Hersek'teki katliamın en büyük sorumluluğunu Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević, Bosnalı Sırp Ordusu Genelkurmay Başkanı Ratko Mladić ve Bosnalı Sırp siyasetçi Radovan Karadžić taşımaktadır. Bosna Sırp Lideri Radovan Karadžić ve Ratko Mladić şu anda Lahey'de bulunmaktadır. İki de Bosna'da soykırım olduğunu inkar ettiler.²⁴⁸

3.4.1.Srebrenica

"*Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*"²⁴⁹

1992'de Omarska'da, Batı Bosna'da dikenli tellerin arkasında ciddi bir şekilde erkeklerin derinde gözüken kemik fotoğrafları Dünya'yı hayrete düşürdü. 1993'te

²⁴⁶ Michael Anthony Sells, **The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia**, Berkly University of California Press, 1996., s. 22.

²⁴⁷ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 62.

²⁴⁸ Bosna-Hersek'te bugüne kadar 300 toplu mezar bulunmuştur.

²⁴⁹ Buraya giren herkes umudu geride braksın. Dante'nin *Cehennem'* inden

güvenli bölge ilan edilmiş olan Srebrenica'da sefil koşulları gösteren fotoğraflar da yine Dünya'yı şok etti.²⁵⁰

16 Nisan 1993'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından "güvenli bölge" ilan edilmiş olan Srebrenica (BM tarafından korunacaktı, halk silahlarını teslim ettikten sonra vahim ve korumasız bir durumda kaldı) sakinleri ve mültecileri BM 'koruyucuları' ile beraber yaşadığı için kendilerini korunmuş hissetmeye başladılar. General Ratko Mladić Srebrenica'ya karşı savaşı açtı ve Srebrenica'yı dile getirdi: "Türklerle işbirliği yapmalarının hesabını sormak için Bosna'nın bu Kuzey Doğu bölgesindeki Müslümanları yok etme isteğini açıkça dile getirdi; böylelikle Sırpların Osmanlı vesayeti altında çektiği acılara da gönderme yapmış olur."²⁵¹ Srebrenica sakinlerinin ıstırabı iki sene sürmüştür.

1995 yılında Doğu Bosna'da izole durumda yaşayan üç Müslüman bölgesi vardı: Srebrenica, Zepa ve Gorazde.²⁵² Güvenlik Konseyi tarafından 1993 kararlarıyla "Birleşmiş Milletler Güvenli Bölgesi" olarak seçilmiş bu yerlerin güvenlikle ilgisi yoktu. Bölgelerin her birine az sayıda BM barış gücü görevlisi gönderilmiş, ama onlar da mahsur durumda kalmış, üç kenti kuşatılmışlık durumundan kurtaramamışlardı.²⁵³

6 Temmuz 1995'te Bosnalı Sırpların Ordusu'nun Generalı Mladić, Srebrenica'yı tank ve top ateşiyle ağır bir bombardımana tuttu. Bunun üzerine BM Hollandalı Birlik Komutanı NATO'dan hava desteği talep etti. Zagreb'te bulunan General Janvier NATO'nun saldırısına gerek olmadığını söyleyip talebini reddetti. 11 Temmuz

²⁵⁰Selma Leydesdorff, **Surviving The Bosnian Genocide: The Women Of Srebrenica Speak**, Indiana University Press, Bloomington, USA, 2011, s.112.

²⁵¹**ibid.**,s.248.

²⁵²"Mladic her üç kenti haritadan silip, Doğu Bosna'yı baştan başa Sırp toprağı yapmaya karar verdi." Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 95.

²⁵³ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkis Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 95.

1995'te Srebrenica düştükten sonra²⁵⁴ 20.000-25.000 Boşnak²⁵⁵ Potocari'ye²⁵⁶ kovulmuştur.

11 Temmuz'da Srebrenica'yı "ele geçiren Mladiç aslında Sırplarla Türkler arasındaki savaşlar silsilesine dahil edilebilecek tarihî bir başarı kazanmış olduğunu düşünür görünmektedir: Yeni bir Sırp bayramının eşiğinde bu kenti Sırlara armağan ediyoruz. Dahijaların isyanından sonra artık bu topraklarda Türklerden intikam almanın vakti geldi."²⁵⁷Hollandalı komutan Thom Karremans²⁵⁸ ve general Mladiç kadeh kaldırarak Mladiç'in Srebrenica'yı fethetmesini kutladılar.

Srebrenica'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından "güvenli bölge" olarak ilan edilmesine rağmen 13-19 Temmuz 1995 tarihleri arasında çoğu sivil 8 bini aşkın Boşnak erkeği katledilmiştir.

"Bir hafta boyunca, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşından bu yana gördüğü en büyük kitlesel cinayetler dizisi yer aldı ve dış dünya bu trajediyi durdurmak için hiçbir şey yapmadı. Mladiç kuvvetleri binlerce Müslümanı öldürdüler."²⁵⁹

²⁵⁴Srebrenica düşüşünden bir gün sonra BM Güvenlik Konseyinin bir oturumunda İtalya, Fransa, Nijerya, Rusya, İngiltere ve Çin hava saldırısı için *yeşil ışık* verseydi sekiz bin erkek kurtulmuş olacaktı. Sadece Lehistan, Bosna lehine oy kullandı.

²⁵⁵"Bunların ortadan kaldırılması iki temel unsuru içeriyordu, fiziksel eliminasyon ve kitlesel kovulma ya da kaçmaya teşvik." James Gow: **The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes**, C.Hurst and Co. , London, 2003 s. 4.

²⁵⁶ "Potocari tarihi kasten terör sahnelenen bir tarihtir, ama terör uluslararası mahkemede yargılanamaz, bu hukuken savunulamaz." Selma Leydesdorff, **Surviving The Bosnian Genocide: The Women Of Srebrenica Speak**, Indiana University Press, Bloomington, USA, 2011., s.107

²⁵⁷Sémelin, Jacques, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.249 ("Dahija Ayaklanması" 1804 yılında Türkler tarafından acımasızca bastırılan bir Sırp ayaklanmasıdır.)

²⁵⁸Lahey'deki BM Mahkemesi Srebrenica'nın düşüşünü ve bölgede bulunan Hollandalı Mavi Berelilerin bu olayda oynadığı rol araştırdı.

²⁵⁹ Richard Holbrooke, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s.95.

Srebrenica kurbanlarının çoğu silahsızdı. "Çoğu ya pusu kurularak, ya da idamlarda öldürülmüşlerdi. Bu savaş boyunca yaşanan olayların hiçbiri, yoğunluk açısından, Srebreniça ile boy ölçüşemez. Kentin adı, çağdaş savaşların dehşetini simgeler biçimde sözcüklere girecektir. Tıpkı Lidice, Oradour, Babi Yar ve Katyn Forest gibi."²⁶⁰

Bosnalı Sırp güçleri Srebrenica'ya girdikten sonra binlerce Müslüman erkek otobüslere bindirildiler."Boşnak esirlerini infaz yerlerine taşıyan otobüslerin benzinini BM askerleri temin etmiştir. Tüm bu olaylar Srebrenitsa'da BM adına görev yapan Hollanda Birliği'nin olaylara müdahale etmemesi sonucunda gerçekleşebilmiştir."²⁶¹ Srebrenitsa'da görevli olan Hollanda askerleri ve komutanları eve döndükten sonra Hollanda hükümeti görevlerini yerine getirdikleri için onları Üstün Hizmet Madalyası ile ödüllendirdi.

"Boşnaklara yönelik şiddete kayıtsız kalan sadece Srebrenitsa'daki Hollanda birliği olmamıştır. Genel anlamda Batı Dünyası Bosna-Hersek'teki gelişmelere karşı büyük bir duyarsızlık sergilemiştir."²⁶²

26 Şubat 2007'de Srebrenica Katliami Lahey Adalet Divanı tarafından "soykırım" olarak kabul edilmiştir. Avrupa Parlamentosu 11 Temmuz'u Anıt Günü olarak anımsatıyor. Bugün Avrupa Birliği'nin 27 üyesi olan devlette Srebrenica Soykırımı anımsatılıyor. Srebrenica Soykırımı için Bosna-Hersek tarafından sorumlu tutulan Sırbistan, Srebrenica'da soykırımın olduğunu inkar ediyor; Sırplar'ın siyasî ve sosyal çevresi tarafından soykırım inkar ediliyor.

Savaştan sonra Srebrenica'daki Potoçari Anıt Merkezinde her sene Temmuz ayında yeni kurbanlar toprağa verilmektedir. Bosna-Hersek Yerinden Edilen ve Kaybolan

²⁶⁰ *Ibid* . , s. 97.

²⁶¹ **Uluslararası Suçlar: Bosna- Hersek Örneği: Sempozyum Bildirileri**, ASAM , İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008., s. 24-25.

²⁶² *Ibid* . , s. 24-25.

Kişileri Araştırma Komisyonu Başkanı Amor Maşoviç ve ekibi senelerce gerekli araştırmalar yaptıktan sonra Boşnak toplu mezarlarını gün yüzüne çıkarıyorlar. Srebrenica Katliamının 16. yıldönümünde 613 Boşnak toprağa verilmiştir.

26 Mayıs 2011'de, Srebrenica Soykırımından on altı sene sonra Srebrenica kasabı olarak adlandırılan Bosnalı Sırp General Ratko Mladiç, Sırbistan'da yakalanıp Lahey'e gönderildi. Yargılanacak olan Mladiç, Lahey'deki eski Yugoslavya için kurulan Savaş Suçları Mehkemesi'ne hakim karşısına çıkıp suçlamaları reddederek Srebrenica Soykırımı'nı da inkâr etti. Mladiç'in kanınca o kimseyi öldürmedi sadece ülkesini savundu. General Ratko Mladiç²⁶³ soykırım ve insanlığa karşı işlediği suçlardan yargılanacaktır.

Srebrenica'da, Bosna-Hersek topraklarından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük soykırım yaşanmıştır. "Sırp'ların etnik arındırma politikasına başvurmalarının ana nedeni Bosna-Hersek'teki yerleşim düzenini ve ülkenin sınırlarını değiştirme arzusuydü.²⁶⁴ Sırp Cumhuriyeti Hükümetinin araştırmalarına göre Srebrenica'daki soykırımda 25 bin civarında Sırp vatandaşı yer aldı.

3.5 Bosna Kültürosidi

Bosna Kültürosidi²⁶⁵ Bosna-Hersek yıkım planının sadece bir parçası oldu. Savaşın sonra Saraybosna'da kültürosid uygulanmasına ait sayısız plan bulundu.²⁶⁶ Bosna

²⁶³Mladiç'in tutuklanması dünya medyasında büyük yankı uyandırdı. Mladiç niye şu anda tutuklandı? Sırbistan neden 16 yıl bekledi ? Sırbistan AB üyesi olmak istediği için dünyaca senelerce aranan savaş suçlusı Mladiç'i mecburen yakalayıp tutukladı. Mladiç'in yakalanması Sırbistan'ın AB'ye üyeliği için kilit şartlardan biriydi. Mladiç'in yakalanmasından pek memnun olmayan Boşnaklar büyük tepki gösterdiler çünkü adalet 16 sene gecikmiştir. Boşnaklar'ın heyecan ve büyük bir sevinç duymamakla beraber, çoğu Mladiç'in yakalandığını duyunca aynı yorumu yaptı; "*Adalet yerini buldu. Ancak 16 sene sonra adalet yerini mi buluyor?*" Sırp'lar ise *Hepimiz Mladiç'iz* sloganlarıyla Sırbistan ve Bosna-Hersek'te protestolar gerçekleştirdi.

²⁶⁴**Güvenlik Politikalar ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar 1991-1993**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1994., s. 109.

²⁶⁵Batı siyasetçilere göre Bosnalılar birbirini öldüren barbarlardır; bu iddia doğru olsaydı tahrip olmuş olan kültür var olamazdı. Ama Bosna'da uygulanan kültürosid 500 yıllık çokkültürlülüğün varlığını gösteriyordu.

Kültürosidi ve Jenosidi 1992-1995 yılları arasındaki dönemde paralel olarak yapılmıştır.

"Bosna-Hersek'te gerçekleşen savaş, yalnızca Boşnakların fiziksel varlığını tehdit etmekle kalmamış, Boşnak kimlik ve kültürünü de hedef almıştır."²⁶⁷ Bosna Savaşında her üç milletin kültür mirası büyük zarar gördü. "Tahrip edilen toplam 1.652 dinsel objenin 1.284'nün, tahrip edilen kültürel ve tarihi eserlerin ise yaklaşık 100'de 63'ünün Boşnaklara ait olması, bunun en açık göstergesidir."²⁶⁸

17 Mayıs 1992'de güneydoğu Avrupa'da en büyük Yahudi ve İslam el yazma koleksiyonuna sahip olan Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi bombalanmıştır.

Dünyada yalnızca bir avuç uzman araştırmacı tarafından bilinen bu Bosna yazılarına ilişkin, kesin bir yargıya varmak hâlâ çok zordur; bu eserlerin birkaçı tercüme edilmiş, çoğu ise yalnızca özgün elyazmalarında kalmıştır; 1992-3 yıllarında Bosnalı Müslümanların kültürel mirasının esaslı ve kasıtlı olarak imha edilmesinden sonra, bu eserlerin hâlâ varlığını sürdürebilmiş olduğunu farz edecek olursak elbette. 1992 yılında Saraybosna'ya düzenlenen bombardımanın başlamasından önce, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde 7.500 adet, Doğu Enstitüsü'nde 5.000 adet, Tarih Arşivleri'nde 1.762 adet ve Ulusal Kütüphane'deyse 478 adet elyazması bulunmaktaydı. Yalnızca bu rakamlardan bile, Osmanlı Bosnası'nın kültürel bir çöl olmadığı sonucuna varılabilir; Bosnalı yazarların Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde vermiş olduğu birçok eser de, İstanbul, Viyana, Kahire ve diğer yerlerdeki koleksiyonlarda yaşamaktadır hâlâ.²⁶⁹

²⁶⁶ Bkz. Sonja Biserko, **Bosna i Hercegovina, Jezgro velikosrpskog projekta**, "Zagorac", Beograd 2006.

²⁶⁷ **Uluslararası Suçlar: Bosna Hersek Örneği: Sempozyum Bildirileri**, ASAM , İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008., s. 16.

²⁶⁸ **İbid** . , s.24.

²⁶⁹ Noel Malcolm, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999., s. 174.

25 Ağustos 1992'de Ulusal Kütüphane bombalanmıştır. Birkaç gün içinde yaklaşık üç milyon kitaplık Ulusal Kütüphane yerle bir oldu. Yakın modern tarihte bu, en büyük kitap yakıp yok edilmesi olmuştur. Bununla beraber Bosna'nın kültür tarihi da kısmen yok olmuştur.

"Mostar'daki taş köprü Osmanlı Altın Çağ mimarisinin en meşhur eserlerinden biriydi. Bazıları için Mostar, dünyadaki en güzel köprülerden biri değilse bile, sadece Mostar'ın değil tüm Balkanlar'ın en büyük ve en güzel tarihi eseri idi."²⁷⁰ Mostar Köprüsü Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine, Mimar Sinan'ın öğrencisi, Mimar Hayrettin Kalfa tarafından 1567 yılında yapılmıştır. Mostar Köprüsü 9 Kasım 1993 yılında HVO tarafından yıkılmıştır. Böylece beş yüz yıllık çokkültürlük sembolü yok olmuştur. Savaştan sonra, Türkiye tahrip edilen Mostar Köprüsünün onarımına talip oldu. 2004'te Mostar Köprüsü eski güzelliğine kavuşmuştur.

²⁷⁰ Božidar Jezernik, **Vahşi Avrupa (Batı'dan Balkan İmajı)**, Küre Yayınlar, İstanbul, 2006., s. 245.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dayton Sonrası (Uluslararası Himaye Altında) Bosna-Hersek Devleti ve Sorunları

4.1. Uluslararası Himaye Terimi ve Bosna Hersek

Himaye terimi, genel olarak 'koruma'²⁷¹ anlamında kullanılmaktadır. Himaye veya Protektora, uluslararası ilişkilerde bir sözleşme ya da tek taraflı bir karar uyarınca, (güçlü) bir devletin (zayıf) ötekini koruma ve denetimi altına aldığı hukuksal rejim.²⁷² Genelde, "himaye altına giren devletler yarı müstakil devlet olarak da tanımlanabilmektedir."²⁷³

Bağımsız olan ve uluslararası toplum tarafından tanınmış olan Bosna-Hersek devleti 1995 yılında Dayton Antlaşmasıyla²⁷⁴ geçici bir süre içerisinde uluslararası

²⁷¹"Bir kimseyi koruyup gözetleme".Prof. Dr. Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları , Ankara, 2006., s. 270.; Protektora kelimesi şöyle ifade edilebilir: Milletlerarası hukukta bir devletin ya da devletler çoğunluğunun bir başka devlet üzerindeki koruyucu egemenliği olan protektorat kelimesi, sadece koruma ve bağımlılık ilişkisini değil aynı zamanda bağımlı devleti de ifade eder. Koruyucu güç himaye edilen(Protektor) devletin üye devletlerinden farklı olarak bir milletlerarası hukuk nesnesi olarak kalır ve onun üstünde koruyucu devletin belirli bir ölçütte denetimi ve etkisi vardır. Bu sistem genellikle bir sözleşmeye dayanır ama tek yönlü olarak da kurulabilir. Mısır üzerinde Büyük Britanya koruyucu gücü buna örnektir. Sözleşme ile kurulan himaye örneği ise; Fransa'nın Tunus üzerindeki 1881-1883 sözleşmeleri ve Cezayir üzerindeki 1912 sözleşmesidir." "Himaye sözcüğü en geniş biçimde, tarihten örneklerle Ansiklopedi Britanika'da açıklanmıştır. Ansiklopedik sözlükte şöyle deniyor: "Protectorate (Himaye); birinin diğeri üzerinde kontrol uyguladığı iki ülke arasındaki ilişkiyi açıklayan uluslararası hukukta kullanılan bir terimdir. Bir ülkenin diğeri kontrolünün her derecesi için kullanılır. Almanların 1939 Martında Çekoslovakya'da yaptıkları gibi ilhak etmeyi maskeleyen durumuna kadar her seviye için düşüncesizce kullanılmıştır. Bu olaylar şiddetle ilhak etmekten farklı bir şey gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Fakat her iki ilişkide de himaye edilen ülkede eski şekil ve geleneklere bağlılık sergileniyor; itibari bir özgürlük veriliyor ve gerçek himaye edende kalıyordu." Dr. Kadir Kasalak dediği gibi' *Özetlemek gerekirse himaye, koruma, koruyuculuk görevi, saygınlık anlamlarıyla birlikte, hukukî olarak bir devletin başka bir devleti sözleşme olsun ya da olmasın koruyuculuğu altına alması şeklindedir. Siyasî anlamda özellikle sömürgeci devletlerin sömürgeci niyetlerini kamufle etmek için buldukları bir sistemdir.*'Kasalak, Kadir, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.29-30

²⁷²<http://tr.wikipedia.org/wiki/Himaye>.

²⁷³ Kasalak, Kadir, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.29.

²⁷⁴ Dayton Antlaşması Bosna-Hersek'in egemenliğinin azalmasını içerdiği için fazla sorgulanmadı.

himayealtınakoyulup Devletler Hukukuna göre bağımsızlığı kısıntılı devlet²⁷⁵ olarak varlığını sürdürmeye başladı.

Dayton Antlaşmasının uygulanmasından üç sene sonra, karar alma devri uluslararası kurumlardan Bosna-Hersek kurumlarına devredilmedi. Böylece Bosna-Hersek'in uluslararası yönetime kısa vadeli bağımlılığı belirsiz, uzun vadeli bir duruma geldi.²⁷⁶

Bosna-Hersek devleti uluslararası tasarımlı bir devlet ve uluslararası tasarımdır.²⁷⁷ İnsani müdahale doktrini içerisinde Dayton Bosnası ABD'nin başkanı Clinton ve ABD Savunma Bakanlığı tarafından üretilmiştir; bunlar pratikte, uluslararası angajman çerçevesinde Bosna-Hersek devletini kurdular.

Bosna devletinin de jure hukuki egemenliği ve de facto zemin üzerinde faaliyet gösteren üç fiili-ampirik egemenliği arasındaki utanç verici uçurumu küçümsemek gerekir. Ancak hukuki anlamda, egemenlik, bir ülkenin bağımsızlık ve sınırlarının uluslararası tanınma elde edildiği hayati önem taşımaktadır.²⁷⁸

Bosna-Hersek Yeni Dünya Düzenin ve uluslararası toplumun bir *denemesidir*ne kadar olursa olsun uluslararası toplumun açıkça formüle edilen bir hedefi var Bosna-Hersek'te. Onlar Bosna-Hersek'in siyasi, sosyal ve ekonomik hayatına dokunmak ve

²⁷⁵"Himaye eden devlet, hami devlet himaye edilen devleti, mahmi devleti bir antlaşma sonucunda korur.(...)Devletler Hukuku himaye ile ilgili genel prensip ve kurallar koymamıştır. Himayede mahmi devlet milletlerarası bütün münasebetlerinin idaresini hâmi devlete verdiği gibi bazı iç işlerinde de yetkiler tanır. Buna karşılık hâmi devlet mahmi devletin ülke bütünlüğünü korur." Altuğ, Yılmaz, Nomer, Ergin, **Devletler Hukuku**, Harp Akademileri Basımevi, Ayazağa-İstanbul, 1977., s. 35

²⁷⁶David Chandler, **Bosnia: Faking Democracy After Dayton**, Pluto Press, London, 1999, s. 35

²⁷⁷Sumantra Bose, **Bosnia after Dayton, Nationalist Partition and International Intervention**, Oxford University Press, New York, 2002, 60

²⁷⁸**ibid.**, s. 25

değiştirmek istiyor; Bosnalılar'ın, halk olarak insan hakları ve hukukun üstünlüğü açısından modern, demokratik ve kapitalistler haline gelmesini istiyor.²⁷⁹

Özetlemek gerekirse Bosna-Hersek *de jure* uluslararası toplumunun himayesi altında değil; Bosna-Hersek *de jure* egemen bir ülkedir. Ama, Yüksek Temsilci *de facto* Bosna-Hersek'i yönetmektedir.

Bosna-Hersek'teki durum küreselleşen ilişkilerin en somut ve 21. yüzyılın sömürge sisteminin en sofistike olan bir örneğidir. Küresel bir iç politika bağlamında "Uluslararası Yönetim için Pilot Projesi" haline getirilmiş olan Bosna gelecekteki çatışma çözme ve şiddetin önlenmesi için önemli bir deneyimdir.²⁸⁰

4.2. Dayton Sonrası Bosna-Hersek Devleti İdarî Yapısı ve Sorunları

Dayton Barış Antlaşmasına göre Bosna-Hersek Devleti iki ayrı birim(entite)den (Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti)²⁸¹ ve küçük bir özerk bölgeden (Brčko Distrikt) oluşmaktadır; Bosna-Hersek topraklarının yüzde ellisine sahip olan

²⁷⁹Marko Valenta; Sabrina P. Ramet, **The Bosnian Diaspora: İntegration in Transnational Communities**, Ashgate Publishing Co., Burlington, 2006, s. 257

²⁸⁰ Martina Fischer, **Bosnia's Challenge: Economic Reform, Political Transformation and War-to-Peace Transition, (Daytone_Conclusion.pdf)**, www.bergof-center.org, s.441.

²⁸¹ Bosna-Hersek Devletini oluşturan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nin başında birer başkan ve başkan yardımcısı bulunmaktadır. Bosna-Hersek Federasyonu Başkan ve başkan yardımcısı altı ayda bir görev değiştirmektedir, Sırp Cumhuriyeti'nin Başkanı'nın görevi ise iki yıl sürmektedir. Sırp Cumhuriyeti'nde iki yılda bir yapılan halkoylaması ile 83 temsilci Sırp Ulusal Meclisine seçiliyor. Bosna-Hersek Federasyonu Hükümeti 16 bakan ile bakanların yardımcılarında oluşmaktadır. Sırp Cumhuriyeti Hükümeti de 16 bakan ile bakanların yardımcılarında oluşmaktadır. Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nde anayasa mahkemesi ve yüksek mahkeme bulunmaktadır. Ayrıca FBİH bulunan on kantonun mahkemeleri bulunmaktadır; üstelik bölgesel mahkemeler vardır. Sırp Cumhuriyeti'nde ise beş bölgesel ve yirmi *şehir mahkemesi* bulunmaktadır. Web: <http://www.vladars.net>; <http://www.fbihvlada.gov.ba>

Bosna-Hersek Federasyonu 10 kantona²⁸² ayrılmıştır. Bosna-Hersek Federasyonunda çoğunluk Hırvat ve Boşnak'tır.

Sırp Cumhuriyeti'nde ise Sırlar çoğunluktadır. Brcko Distrikt ise hem Bosna-Hersek Federasyonu hem de Sırp Cumhuriyetine eşit olarak bağlanmıştır.

Bosna-Hersek Anayasasına göre, siyasal iktidar, üç iktidar merkezi arasında bölünmüştür. Bu merkezlerden biri, yetkilerini bütün ülke üzerinde ve bütün yurttaşlar bakımından kullanabilen federal yönetimidir. Bu yönetim biriminin, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarını görecekte temel organları (Federal Parlamento, Başkanlık, Bakanlar Kurulu; Anayasa Mahkemesi) Anayasa'da belirtilmiştir.²⁸³ Demek ki Bosna-Hersek Devleti'nin beş ortak kurumu vardır.

Bosna-Hersek Devletinin başında Başkanlık Konseyi bulunmaktadır. Başkanlık Konseyi üyeleri dört yılda bir Boşnak, Sırp ve Hırvatlar tarafından halk oylaması ile seçiliyor. Üçlü başkanlık sistemine göre sekiz ayda bir Başkanlık Konseyi başına başka bir üye geliyor.²⁸⁴

Bosna-Hersek Parlamentosu iki meclisten oluşmaktadır; "Meclislerden biri, 42 üyeli *Temsilciler Meclisi*, bütün ülke halkını temsil eder. Anayasa, bu meclis üyelerinin 2/3ünün federasyon bölgesinden, 1/3ünün Sırp Cumhuriyeti bölgesinden seçilmesini öngörmüştür. Diğer meclis, ülkenin üç kurucu halkının beşer üye ile eşit olarak temsil edildiği 15 üyeli *Halklar Meclisi*dir. İki meclisin yasama prosedüründeki

²⁸²Bosna-Hersek Federasyonu'nun kantonları: Una-Sana Kantonu (B), Posavina Kantonu (H), Tuzla Kantonu (B), Zenica-Doboj Kantonu (B), Bosna-Podrinje Kantonu (B), Merkez-Bosna Kantonu (K), Hersek-Neretva Kantonu (K), Batı-Hersek Kantonu (H), Saraybosna Kantonu (B), Livno Kantonu (H). Bu on kanton coğrafi konuma ya da ekonomik kalkınmaya göre değil nüfus yapısına göre ayrılmıştır (Boşnak çoğu (B), Hırvat çoğu (H) ve karışık (K). Demek ki BiH Federasyonu'nun içerisinde de yine bir bölünme olmuştur.

²⁸³Oktay Uygun, **Bosna-Hersek: İç Savaşın Konsensüs Demokrasisine**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt: LVI, sayı: 1-4, İstanbul, 1999., s. 161.

²⁸⁴<http://www.predsjednistvobih.ba/> (Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı resmi web sitesi)

yetkileri eşittir."²⁸⁵ Temsilceler Meclisi ve Halklar Meclisi'nin bir başkanı ve iki başkan yardımcısı bulunmaktadır. Bunlar dönüşümlü olarak Sırp, Hırvat ve Boşnaklar arasından seçilmektedir. (Parlamento oturumları Bosna-Hersek başkenti Saraybosna'da gerçekleştirilmektedir). "Halk Meclisi'nden karar çıkması için her kimlikten en az üç üye evet diyecektir. Etnik ayrımcılığı pekiştiren bu yönetim tarzından olumlu sonuç alınabilir mi? Bu soruya olumlu yanıt vermek kolay değil. İşlemesi oldukça zor."²⁸⁶ Bakanlar Kurulu ise Bosna-Hersek devletinin yürütme organıdır.²⁸⁷

Anayasa Mahkemesi Bosna-Hersek'in en yetkili yargı organıdır ve dokuz üyeden oluşmaktadır.²⁸⁸ Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesi'nin dört üyesi Bosna-Hersek Federasyonu'nun temsilcileri tarafından seçiliyor, iki üyesi Sırp Cumhuriyeti'nin Ulusal Meclisi tarafından seçilmektedir ve üç üyesi ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkanı tarafından seçilmektedir. Dayton Antlaşması'na göre Anayasa Mahkemesi Bosna-Hersek bütünlüğüne ait kanunları ve yasaların yerine getirilmesini denetlemektedir.²⁸⁹

Bosna-Hersek'teki uluslararası camianın temsilcisi Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilciliği'dir. BM Yüksek Temsilciliği (Office of High Representative in Bosnia and Herzegovina – OHR), 14 Aralık 1995'te Bosna-Hersek'te Barış Sağlayan Genel Çerçeve Anlaşması hükümlerine uygun olarak oluşturulan bir makamdır.²⁹⁰ Yüksek Temsilciliğin²⁹¹ yetkileri sınırsızdır; gerekli kanunların çıkartılmasından siyasi partilerin kapatılmasına dek her alana karışabilmektedir. Bugüne kadar Yüksek

²⁸⁵ Oktay Uygun, **Bosna-Hersek: İç Savaşın Konsensüs Demokrasine**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt: LVI, sayı: 1-4, İstanbul, 1999., s. 154.

²⁸⁶ M. Tahir Hatiboğlu, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996., s. 119.

²⁸⁷ <http://www.vijeceministara.gov.ba/> (Bosna-Hersek Bakanlar Kurulu resmi web sitesi)

²⁸⁸ <http://www.ccbh.ba/bos/> (Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesi resmi web sitesi)

²⁸⁹ Dayton Peace Agreement, The General Framework Agreement; Annex 4, Art. VI bkz. http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372

²⁹⁰ *ibid.*, s. 111.

²⁹¹ Yüksek Temsilciliğin Ofisi Bosna-Hersek başkenti Saraybosna'dadır; Yüksek Temsilci Barış Uygulama Konseyi tarafından belirlenmektedir. Yüksek Temsilcinin Banja Luka ve Mostar'da birer şubesi var.

Temsilciği Dayton hükümlerine aykırı davranan birkaç Sırp ve Hırvat siyasetçiyi görevlerinden uzaklaştırma yetkisini kullanmıştır.

Belirlenen kişi BM Yüksek Temsilcisi, Şubat 2002'den itibaren AB Genel İşler Konseyi'nin kararıyla aynı zamanında AB Bosna-Hersek Özel Temsilcisi sıfatını da taşımaya başlamıştır.²⁹² 2002'de Barış Uygulama Konseyi Yüksek Temsilcilik Ofisi'nden bir prensipler kurulu oluşturulmasını istemişti (Board of Principals). Bu kurulun en önemli ödevi Bosna-Hersek'te uluslararası topluluk tarafından uygulanmak istenilen çabaların koordine edilmesidir. Prensipler Kurulunun daimi temsilcileri²⁹³ istenilen çabaların koordine etmektedir.²⁹⁴ Bunlar ayda bir Saraybosna'da buluşmaktadır.1995 yılından itibaren 7 yüksek temsilci Bosna-Hersek'te görevlendirildi. İlk Yüksek temsilci olarak atanan Carl Bildt iki sene Bosna-Hersek'te görevde kaldı.

Amerika Birleşik Devletleri"aracılığıyla gerçekleşen ve 1995'te Bosna savaşını sona erdiren Dayton Antlaşması, kâğıt üzerinde hâlâ çokuluslu olmasına rağmen, üç bileşen halkı arasında bölünmüş bir ülke yarattı."²⁹⁵ Bugün, Dayton Antlaşması'ndan 17 sene sonra Bosna-Hersek siyasi teoride oturmamış devlet (*non-functional devlet*) olarak nitelendiriliyor, çünkü bağımsız, birleşik bir Bosna-Hersek devletinden bahsetmek imkansız görünüyor. Bugünkü Bosna-Hersek hem istikrarsız hem de bölünmüş bir topluma sahiptir. Bu istikrarsızlık sebeplerinin çoğu devlet iç

²⁹² **ibid** . , s. 111.

²⁹³Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR), Avrupa İstikrarı Koruma Gücü (EUFOR), NATO Saraybosna Ofisi (NATO HQ Sarajevo), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği(UNHCR), Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPM) ve Avrupa Komisyonu'dur. Ayrıca Dünya Bankası, IMF ve BM Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası finans kuruluşları da Prensipler Kurulu'nun düzenli katılımcılardır. http://www.ohr.int/boardofprincip/default.asp?content_id=27551. Prensipler Kurulunun daimi temsilcileri: ABD ve diğer birçok önemli ülkelerin hükümetleri tarafından desteklenmektedir. Bose, Sumantra, **Bosnia after Dayton: Nationalist Partition and International Intervention**, Oxford University Press, New York 2000, s. 3

²⁹⁴"On binlerce asker vesivil personel, uluslararası örgütlerin oluşturduğu bir konsorsiyum tarafından istihdam ediliyor." Bose, Sumantra, **Bosnia after Dayton: Nationalist Partition and International Intervention**, Oxford University Press, New York 2000, s. 3

²⁹⁵ Andrew Baruch Wachtel, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009., s. 136.

yapısından, siyasetçilerden, ulusal siyasi liderlerden ve partilerden kaynaklanmaktadır. Ama en önemli sorunlar mevcut anayasasından ve devlet yapısından kaynaklanmaktadır. Anayasa reformu Bosna sorunlarından birisidir; şu anda Bosna-Hersek Anayasası²⁹⁶ hiç fonksiyonel değildir.

"Anayasanın, içerik bakımından pek çok ilginç ve kendine özgü özelliği bulunmakla birlikte, hazırlanışı bakımından da dikkat çekici yönleri vardır. Söz konusu Anayasa, bir iç hukuk işlemi sonucunda oluşmamıştır. Uluslararası bir antlaşma niteliğinde olan Anayasa, Bosna-Hersek halkının veya parlamentosunun ürünü değildir. Hükümleri Amerika Birleşik Devletleri'nin uzmanlığı ve inisiyatifi ile konulmuş ve uluslararası bir andlaşmanın eki olarak yürürlüğe girmiştir."²⁹⁷

Bosna-Hersek devleti iki siyasi birimden oluştuğu için ikinin de anayasası vardır. Demek ki Bosna-Hersek'te üç anayasa var olmaktadır. Yıllar boyunca ne Sırp Cumhuriyeti'nin ne de Bosna-Hersek Federasyonu'nun anayasası Dayton Anayasasıyla bütünleşmiştir. Yapılması gereken entite anayasaların²⁹⁸ Bosna-Hersek-Anayasasıyla uyum sağlamasıdır. Şu anda devlet kanunları değil, entite kanunları üzerine ısrar edilmesi hem OHR hem de bazı yerli politikacıların mantığa aykırı bir davranıştır.

Dayton Anayasasına göre Bosna-Hersek'in tüm vatandaşları Bosna-Hersek topraklarında eşittir; teorik olarak hem Sırp Cumhuriyeti'nde oturan sakinler hem de Bosna-Hersek Federasyonu'nda oturanlar için aynı kanunun uygulanması lazım;

²⁹⁶"Bosna-Hersek Anayasası İngilizce versiyonu (Ek 4) Barış Antlaşması'nın anlaşılabilir ve imzalanan bir metnidir." Omer İbrahimagic, **Supremacija Bosne i Hercegovine nad entitetima**, Vijeće Kongresa Bosnjackih Intelktualaca, Sarajevo, 1999, s. 13

²⁹⁷Oktay Uygun, **Bosna-Hersek: İç Savaşın Konsensüs Demokrasisine**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt: LVI, sayı: 1-4, İstanbul, 1999., s. 145.

²⁹⁸ Entiteler Bosna-Hersek Anayasasına tabidir. Ancak entiteleri bunu yapmaya ve uygulamaya zorlayacak hiçbir mekanizma yoktur. Uluslararası toplum Bosna'dan çekildikten sonra ne olacak sorusuna genelde şöyle bir cevap veriliyor: Bosna-Hersek entitelere bölünecek, BiH Federasyonunu Hırvatistan, Sırp Cumhuriyeti'ni ise Sırbistan kendi topraklarına katmak isteyecektir. Bkz. Omer İbrahimagic, **Supremacija Bosne i Hercegovine nad entitetima**, Vijeće Kongresa Bosnjackih Intelktualaca, Sarajevo, 1999.

teoretik olarak bu doğru ama pratikte öyle değildir. Sırp Cumhuriyeti'nde oturan Boşnaklar ve Hırvatlar kanuna göre azınlıktır ve eşit değildir; Federasyonu'nda yaşayan Sırp'ların durumu da aynıdır. Demek ki hem Sırp'ların hem Hırvat'ların hem Boşnak'ların insanî hakları kendi vatanlarında ihlal edilmektedir. Hukukî bakış açısından Bosna-Hersek devlettir, entiteler ise bu devletin parçalarıdır; demek devletin anayasası entitelerin anayasasının üstündedir. Böyle bir eşitlik sadece teoride kalmıştır.

Eski Bosnalı Hırvat siyasetçi Stjepan Kljujić'e göre Belçika anayasası Bosna gerçekleri için en ideal çözümdür. Dünya Bosna'da bir şeyleri değiştirmek isteseydi Belçika anayasasına benzer bir anayasayı yürürlüğe koyacaktı. Belçika sistemi zaten kültür ve toprak özerkliğinin bir kombinasyonudur. Kültürel özerklik etnik gruplara göre yapılmıştır. Federal birimler ise bölgeye göre belirtilmiştir ve tek bir gruba ait değildir. Aynı anda federal hükümet her grubun çıkarlarına bakmalıdır.²⁹⁹

İsviçre'ye gelince, 1948 Anayasası ABD anayasası rol model olarak kullanıldıktan sonra, İsviçre'ye klasik bir federal sistemi getirdi. Amerika anayasasının temel fikrine göre her federe üyesi diğer federe üyelerine göre eşit durumdadır ve bunlar devlet istikrarı için çok önemlidir.

Niye o zaman Bosnalı Hırvatlar karışık bir federasyon yapısında eşitsiz duruma getirilmiş olmuştur ve Sırp Cumhuriyeti bir devlet konumuna getirilmiştir sorusuna net bir cevap yok.

²⁹⁹ Bkz. " **Lessons from the Belgian Constitution for Multiethnic Societies**", s. 123-134; Dzamal Sokolovic, Florian Bieber, **Reconstructing multiethnic societies: the case of Bosnia-Herzegovina**, Aldershot: Ashgate, 2001.

Dayton temel yasalarının analizinde *consociationalism/oydaşmacı demokrasi*³⁰⁰ teorisi için tipik bir sürü siyasal çözüm bulabilmekteyiz. Böyle bir düzenlemede sadece politik elitler kendi çıkarlarını görebilirler.

Dayton anayasası düzenlemeleriyle Avrupa'daki en karışık siyasal sistem getirilmiştir. Bosna-Hersek'in 14 anayasası var,14 hükümet ve iki yüzden fazla da bakanlık mevcut.nBu kadar büyük ve bürokratik bir sistem Bosna-Hersek ve vatandaşlarının aleyhine işlemektedir. Bunun yanı sıra Dayton Anayasası çok karışık bir seçim sistemini de getirdi.³⁰¹

Bosna-Hersek Avrupa siyasetinin en karışık Gordion Düğümüdür; yakın zamanda bu sorun çözülemezse Bosna-Hersek'in parçalanması mümkündür.

Dayton çok karışık bir devlet sistemi getirmiştir; teoresiyenlere göre bu sistem Amerikalıların kendi tecrübelerine hiç uygun değildi. Bosna-Hersek'i konfederal zeminde oluşturmak iyi bir fikir değildi, çünkü Amerika kendisi de konfederal yerine federal bir sistem uyguluyordu ve bugün zaten federal sistem yüzünden süper güç

³⁰⁰"Oydaşmacı demokrasi dörtözelliliği açısından tanımlanabilir. İlk ve en önemli unsur, toplumun bütün kesimlerinin siyasi liderlerinden oluşturulan büyük bir koalisyon hükümeti. Bu, parlamenter sistemde büyük bir koalisyon kabinesi, önemli danışman fonksiyonları ile bir 'büyük' konseyiye da komitesinin bir koalisyon veya bir başkanlık sistemi, bir başkan ve diğer üst düzey ofis görevlilerinden oluşan bir koalisyonun bir formu olabilir. Oydaşmacı demokrasinin diğer üç temel unsurları şunlardır: (1) azınlığın hayati çıkarlarına ek bir koruma olarak hizmet veren karşılıklı veto veya 'çoğunluk birliği' kararı; (2) siyasi temsilin temel standardı olarak ölçülülük, sivil hizmet randevuları ve kamu fonlarının tahsisi; (3) kendi iç işlerini çalıştırmak için her bölümün yüksek derecede özerkliği." Arend Lijphart, **Democracy in Plural Societies, A Comparative Exploration**, Yale University Press, New Haven and London, 1977, s.25.; "Consociational (oydaşmacı) veya grup tabanlı güç paylaşma sisteminin dört klasik özelliğinden ikisi Bosnalı Devlet yasama organında açıkça görülmektedir. Grup üyeliğini dikkate alır bir şekilde Halklar Meclisinde sıkı bir parite formülü uygulanan 'koltuk tahsisatı' ve ulusal kesimleri temsilcileri için veto hakkı vardır. Bosnalı başlıca yürütme organı, Başbakanlık, bu iki özelliğin yanı sıra *oydaşmacı*'nın belirleyici üçüncü unsurunu içerir: kesimlerinin temsilcileri arasındaki büyük koalisyon tarafından merkezî karar verme uygulanması." Bose, Sumantra, **Bosnia after Dayton, Nationalist Partition and International Intervention**, Oxford University Press, New York, 2002, s. 63.

³⁰¹ Sırp Cumhuriyetinde yaşayan Boşnaklar ve Hırvatlar Bosna-Hersek Parlamentosunda kendi temsilcilerini seçemezler, Sırp lar ise BiH Federasyonunda aynı durumdadır.

olmuştur. Şimdi niye Bosna'da konfederal (iki entite) bir sistem uygulanmaktadır sorusuna bir cevap yoktur.

Bugün Sırp Cumhuriyeti Bosna'nın en büyük sorunudur; Bosna'nın başka bir sorunu Bosna-Hersek Federasyonu'nun kantonlarıdır. Her entitenin siyasi ve ekonomik yapısı birbirinden farklıdır.

Dr. Atilla Hoare'a göre kanton sisteminin kaldırılması lazım çünkü bu sistem Bosna-Hersek'in ilerlemesine engel olmaktadır, bu nedenle kanton sisteminin kaldırılması ve Sırp Cumhuriyetinin tamamen yok edilmesi gerekmektedir. Bosna-Hersek sadece üniter devlet olarak fonksiyonel olabilir, ama bunu hem Boşnaklar, hem Sırlar hem Hırvatlar istemeliler. Aksi takdirde Bosna-Hersek yok olacaktır.

Bosna-Hersek Dayton Antlaşmasıyla bölünmüş oldu ve zaman geçtikçe durum daha da kötüleşiyor. Hiçbir kimse Dayton'un Bosna'ya barış getirdiğini inkar etmiyor ama Dayton'dan sonra Bosna sorunu sadece derinleştirildi. Dr. Atilla Hoare'ın dediği gibi Dayton Antlaşması var olunca Bosna-Hersek'te ilerleme de mümkün olmayacaktır.

Bugün Dayton'dan sadece Bosnalı Sırlar pes etmiyor çünkü Dayton onlara cumhuriyet getirdi. Zaman zaman Sırp Cumhuriyeti Başkanı Milorad Dodik hem uluslararası camiayı hem de Boşnakları referandumla ayrılmakla tehdit ediyor.

"Her ne kadar Dayton her an ihlal edilebilir ve sorunlu bir anlaşma olsa bile, ABD'nin eseri Dayton'dan bu yana Bosna'da kan akmadığı bir gerçektir. Bosna'nın geleceği sorusu ise, bugün de asıl sorun olarak durmaktadır."³⁰²

Dayton ve Bosna'daki askeri müdahale uluslararası bir protektora ile sonuçlandı. O yüzden Bosna-Hersek istikrarsızlığı hâlâ sürüyor. Liberal enternasyonalizm ve Soğuk

³⁰² Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005., s. 182.

Savaş Sonrası küresel düzen (düzensizlik), Dayton sonrası Bosna'da yansıtılmaktadır. Bosna Sorununun asıl kaynağı ise Bosna devletinin yapay doğasıdır. Bugünkü en önemli soru ise, Dünya Bosna-Hersek'te nasıl bir devlet kurmak istiyor sorusudur. Çünkü Dayton birkaç bakış açısından yorumlanabilir. Dayton sonrası uluslararası camia Bosna-Hersek'te merkezî olmayan bir federal devlet inşaa ediyor.³⁰³

4.3. Dayton'un Yeniden Yapılandırılması

1995'te Dayton Antlaşması Bosna'da üç buçuk sene süren, ülkeye yıkım ve ölüm getiren savaşı sonlandırdı. Bu antlaşmayı hazırlayan yetkililer, ABD başta olmak üzere, Bosna-Hersek'i birleşik bir devlet haline getirmek istediği halde Bosna-Hersek'i etnik bölümlere ayırarak Sırp Cumhuriyeti ve BiH Federasyonuna böldüler.

Bosna Savaşının sona ermesinden bu yana geçen on altı yıl içinde Bosna-Hersek'in bütünleştirilmesini hedefleyen Dayton Antlaşması, çoğu araştırmacılar ve Bosna-Hersek vatandaşlarına göre amacında başarısız kaldı. Aslında Dayton'dan birkaç sene sonra bile onun yeniden yapılandırılması konuşulmaya başlandı.³⁰⁴ Bunun ana sebebi Bosnalı Hırvatların (HDZ) ve Bosnalı Sırpların milliyetçi partilerinin siyasi yönü değiştirilmeyen fikirleridir; HDZ Hersek-Bosna'nın yeniden kurulması, SDS ise bağımsız Sırp Cumhuriyetini istemektedir. Böyle siyasi gelişmeler ne kadar Bosna'nın bütünlüğünü tehdit edebilirseaslında o kadar da önemli değildir çünkü Dayton Bosnası, büyük dünya güçlerini temsil eden uluslararası toplumun kurumlar ağı (NATO, Bosna-Hersek'teki BM Misyonu, OSCE) tarafından yönetilmektedir. Devlet düzeyinde ise, Bosnalı temsilciler OHR, Dünya Bankası ve İMF himayesinin altında siyasi önerileri tartışabilmektedir, ama aslında Bosnalıların OHR'nin kararlarına etkisi azdır ya da hiç yoktur.³⁰⁵ O yüzden Bosna'nın bölünmesini isteyen

³⁰³ Sırp Cumhuriyeti merkezî mi ya da merkez olmayan bir entite mi? Çünkü BiH Federasyon gibi kantonlara bölünmedi.

³⁰⁴ Tony Borden, Daniel Serwer , "Is it time to rewrite Dayton?", NATO Review, Vol. 48 (Winter 2000 – 2001, s. 22-27; web: <http://www.nato.int/docu/rev-pdf/eng/0003-en.pdf>

³⁰⁵ David Chandler, **Bosnia: Faking Democracy After Dayton**, Pluto Press, London, 1999, s. 64.

Bosnalı Hırvatlar ve Bosnalı Sırlar bunu sadece Dünya'nın izniyle yapabilirler. Şu anda öyle bir gelişme mümkün değildir.

Şu andaki Bosna Sorunu Dayton Bosnası'nın idarî yapısından kaynaklandığı için Dayton'un yeniden yapılandırılması istenmektedir. Dayton Antlaşması şu anda hem Avrupa'da hem Dünya'da en karışık devlet sistemini getirdi. Bosna-Hersek Avrupa'nın yoksul bir ülkesi olduğu halde onun karmakarışık devlet sistemi ülke gelirinin 50-60'ını harcamaktadır. O yüzden yeni Dayton'dan hem entitelerin hem de kantonların kaldırılması isteniyor.

4.4. Dayton Sonrası Bosna-Hersek'te Bölünmüş Toplum

Dayton Barış Antlaşmasıyla sadece Bosna-Hersek devleti değil, Bosna-Hersek'teki toplum da bölünmüş oldu. Bunun en iyi örneği milli eğitim sistemidir; Bosna-Hersek'te devlet düzeyinde devlet kanunlarına göre düzenlenmiş ortak milli eğitim sistemi yoktur. Herhangi modern bir devlette lise diplomasının arkasından devlet, ondan sonra entite ve diploma verilen okulun yetkisi gelir.³⁰⁶ Bosna-Hersek'te ise entitelerin yetkisinin devletin etkisine üstünlüğü vardır. *De jure* egemen olan Bosna-Hersek Devleti *de facto* egemen olan entitelere üstünlüğü yoktur. Durum böyleyken Sırp Cumhuriyetinde bulunan okullar ve üniversiteler Sırbistan okullarının ders programlarına göre ders okutmaktadır. Aynı duruma Hırvatların okullarında da rastlanmaktadır. Bosna-Hersek'te ortak okul programları yoktur.

Bosna-Hersek'teki eğitim siyasi partiler tarafından uygulanmaktadır: Bosna-Hersek'teki Hırvat eğitimi Zagreb'teki HDZ tarafından uygulanmaktadır; Sırp eğitimi Belgrad'taki SDS tarafından uygulanmaktadır; Boşnak eğitimi ise Saraybosna'daki SDA tarafından uygulanmaktadır.³⁰⁷

³⁰⁶ Omer İbrahimagic, **Supremacija Bosne i Hercegovine nad entitetima**, Vijeće Kongresa Bosnjackih Intelktualaca, sarajevo, 1999, s. 19.

³⁰⁷ Bkz. Eldar Sarajlić, **Daytonski univerzum: epistemologija i kolektivno ludilo u BiH**, s.94, STATUS 05 / 2004

Eğitim sisteminde böyle bir durum doğal olarak kendi sonuçlarını direkt bölünmüş toplumuna yansıtılmaktadır. 1990’larda milliyetçi akımlar temsil eden HDZ ve SDS Şu anda Bosnalı Hırvatların ve Sırpaların aldığı eğitimi direkt kontrol ederek Bosna Savaşını baŐlatan ideolojiyi yeni nesillere okutmaktadır. Böyle uygulanan bir eğitim sistemi yeni nesillere var olmayan Bosna kültürü ve geleneklerini³⁰⁸ öğretirken hem o topraklarda asırlar boyunca yaşayan multi etnik kültürü hem de Bosna’nın özünü öldürmektedir.

Ulusal okullar ve niversiteler Dayton sonrası Bosna’nın bir sosyal fenomenidir. Bu fenomen Bosna Savaşının direkt sonucudur.  bölünmüş toplum kendi milliyetçi ideolojisi üzerine üç bağımsız eğitim sistemi kurmaktadır. Böyle bir gidiŐat Bosna toplumunun geleceği için çok tehlikeli olabilir. Bu karmakarışık durum nasıl çözülebilir sorusuna Dzemal Sokolovic Şöyle bir cevap veriyor: Bosna-Hersek’te uluslararası bir eğitim himayesi kurulması lazım. Bosna-Hersek üzerinde uluslararası bir eğitim himayesi insanoğlunun siyasi tarihinde tamamen yeni bir Şey olup buna göre bir siyasi başarı da olacaktır.³⁰⁹

Bosna Savaşından sonra Bosna-Hersek toplumu büyük değişiklik yaŐadı. Asırlar boyunca yan yana yaşayan komŐular savaş yıllarında birbirine karşı bulundular. Dışarıdan gelen milliyetçi kıŐkırtmalar nedeniyle Bosna-Hersek toplumu bölünmüştür. Savaşın bitmesiyle, toplum nasıl restore edilebilir? Daha doğrusu bölünmüş toplumun restore edilebilmesi için hangi nkoŐulları sağlamak lazım?

Bir toplumun huzur ve refah içinde geliŐtirilebilmesi için ilk önce adaletin hkimiyetin sağlamak lazımdır öncülünden baŐlarsak Bosna-Hersek toplumunun da adil hukuka ve yasalara ihtiyaı vardır. Dolayısıyla hukukun stnlğ Bosna’nın bölünmüş toplumunun yeniden yapılandırılması için en etkili temel olabilir. Bunun

³⁰⁸ Bkz. Eric Hobsbawm, Terence Ranger, **The Invention of Tradition** , Cambridge University Press, UK, 1983.

³⁰⁹ Bkz. Dzemal Sokolovic, Florian Bieber, **Reconstructing multiethnic societies: the case of Bosnia-Herzegovina**; Aldershot: Ashgate, 2001., s. 102-107.

yanı sıra Bosna'nın sosyal yapılandırılması için Bosna toplumunun ahlaki restore edilmesi önkoşuldur.

Siyaset kendisi bir bilimdir; hem sosyal bilimler çerçevesinde bir disiplin, hem de epistemolojik olarak belli bir sosyal gerçekliğin özel bir bilgidir. Bilim siyasetten ideoloji yapmaktadır, siyaset ise kendi varlığını meşru etmek için bilim kullanmaktadır. Bu form Bosna-Hersek'te çok açık bir şekilde görünmektedir.³¹⁰

4.5. Bosna-Hersek'in Savaş Sonrası Ekonomik Durumu

Dayton Barış Antlaşmasının savaşı durdurmak en önemli amacı olduğu için Bosna-Hersek ekonomik birliği yeni entite sınırlarıyla doğalsız bir hale getirilmiştir. Bosna-Hersek ana gelişimi şu hat üzerine gitti: Bosanski Samac-Doboj-Zenica-Sarajevo-Mostar-Capljina; böylece Bosna-Hersek güney ve kuzeydeki komşularıyla bağlanıyordu.

İkinci hat ise şu çizgi üzerine gidiyordu: Bosanska Gradiska-Banja Luka-Jajce-Travnik-Sarajevo; kuzey çizgisi Bihac-Banja-Luka-Prijedor-Doboj-Tuzla-Travnik ana çizgiyle bağlanmıştır. Yeni sınırlar bu ana hatları kesince Bosna-Hersek ekonomisini de kestiler. Yeni idari merkezler Banja Luka, Sarajevo-Zenica, Tuzla ve Mostar eski alt yapısını kaybedince gelişme de olmamıştır. İkincisi Hırvatistan ve Sırbistan'a bağlı olan bölgeler onların ekonomisine bağlandılar.

Dayton sonrası Bosna-Hersek ekonomisi çerçevesinde bir sürü mantıksız çözüm üretildi. Ana ekonomik yapıtların birleştirilmesi yerine, şu anda Bosna'da üç farklı ekonomik merkez vardır (Hırvatların, Sırpların ve Boşnakların). Bosna-Hersek serbest piyasa ekonomisi mühim önem taşıyor hem toplum için hem de ülkenin ekonomik gelişimi için.

³¹⁰Eldar Sarajlić, **Daytonski univerzum: epistemologija i kolektivno ludilo u BiH** s.93 ,STATUS, 05 / 2004.

Dünya Bankası tarafından koordine edilen Bosna-Hersek ekonomik yeniden yapılanma planı 3-4 yıllık bir dönemde 5,3 milyar ABD doları mali destek öngörmektedir. Bu miktarın, 1996 yılından 1997 yılına kadar en az 1,5 milyar doları kullanıldı. Plan yavaş yavaş ve birçok zorlukla yürütülmektedir; zorlukların çoğu içerden geliyor. Bu plan, Bosna-Hersek ekonomisinin bir piyasa ekonomisine doğru geçişi, özelleştirme, orta ve küçük ölçekli sanayi ve sık sık kamu denetimi ile yasal olarak uygun devlet yapılarının temellerinin üzerine şartlanmıştır.³¹¹

Hırvat ve Sırların ortak olmayan siyasi ve ekonomi projeleri ve hedefleri Bosna-Hersek gelişmesini engellemektedir. Bosna-Hersek'in yeniden yapılandırılması, sivil toplumun gelişim ve restorasyonu, demokrasinin gelişmesi, ekonomik kalkınma olmayınca imkansız kalıyor.

Bosna-Hersek'teki savaş sonrası dönemdeki ekonomik gelişmeler şu tablolardan görülmektedir:

Tablo 1: Makroekonomik Performans

	2006	2007	2008	2009	2010(b)
GSYİH (milyon\$)	12.337	15.227	18.501	16.940	16.609
Büyüme Oranı (%)	6.1	6.1	5.7	-3.1	0.8
Enflasyon (%)	7.3	4.9	7.4	-0.4	2.1
Dış Borçlar (GSYİH %)	22.60				
Döviz Rezervleri (MilyarDolar)	3.68	3.42	3.219	3.176	
İhracat (Milyon \$)	3.381	4.243	5.194	4.080	4.814
İthalat (Milyon \$)	7.679	9.947	12.291	8.829	9.315

³¹¹RusmirMahmutćehajić, **The Denial of Bosnia**, The Pennsylvania State University Press, 2000., s.106-107.

Cari Denge (Milyon \$)	2.234	2.718	2.841	2.275	2.310
-----------------------------------	-------	-------	-------	-------	-------

Kaynak: EIU- The Economist Intelligence Unit, Bosnia and Hercegovina Country Report, Jan 2011,
Ticaret Müşavirliği
b: Economist Intelligence Unit tahmini³¹²

Tablo 2: Sektörlere Göre Mayıs 1994- 2010 Tarihleri Arasında Bosna Hersek'e yapılan Kayıtlı Doğrudan Yatırımlar (500.000 Euro Üzerindeki Yatırımlar) (000 Euro)

Sektör	Yatırım Miktarı					
	Mayıs 1994-31.12.2007	%	Mayıs 1994-31.12.2008	%	Mayıs 1994-31.12.2009	%
Üretim	1,603,396	48.4	1,673,805	46.4	1,806,247	46.9
Bankacılık	383,445	11.6	420,601	11.7	447,422	11.6
Hizmet	128,222	3.9	135,644	3.7	141,341	3.7
Ticaret	206,255	6.2	311,731	8.6	366,128	9.5
Ulaştırma	766,138	23.1	768,220	21.3	785,224	20.4
Turizm	31,253	0.9	34,395	1	40,290	1.1
Diğer(500.000 Euro'ya kadar)	194,178	5.9	263,850	7.3	263,434	6.8
Toplam	3,312,888	100.0	3,608,247	100.0	3,850,086	100.0

Kaynak: Ticaret Müşavirliği³¹³

Tablo 3: 2009 Yılında En Çok Yatırım Yapan Ülkeler

Sıra No	Ülke	Milyon Euro	%
1	Türkiye	94.9	31.0%
2	Avusturya	46.1	15.1%
3	Hırvatistan	38.0	12.4%

³¹² Bosna-Hersek Ülke Bülteni, DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), Ağustos 2011, s.2

³¹³ Ibid., s.2

4	Sırbistan	31.9	10.4%
5	Slovenya	30.7	10.0%
6	İtalya	9.8	3.2%
7	Polonya	8.2	2.7%
8	Kıbrıs Rum Kesimi	8.0	2.6%
9	Karadağ	6.0	2.0%

Kaynak: Ticaret Müşavirliği³¹⁴

Tablo 4: 2010 yılında en çok yatırım yapan ülkeler:

Sıra Ülke	Miktar	(EURO)
1	Avusturya	97.289.130
2	Sırbistan	50.609.850
3	Hırvatistan	38.865.158
4	Suudi Arabistan	37.341.691
5	Slovenya	20.561.508
6	Türkiye	20.166.886
7	Rusya	15.624.211
8	İsveç	11.350.680
9	Macaristan	11.248.421
10	İsviçre	8.627.703

Kaynak: www.musavirlikler.gov.tr³¹⁵

Tablo 5: Bosna Hersek Ticaret Verileri (milyon dolar)

Milyon \$	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2006	3.381	7.679	-4.298	11.060
2007	4.243	9.947	-5.704	14.190
2008	5.194	12.291	-7.097	17.485
2009	4.080	8.829	-4.749	12.909
2010	4.814	9.315	-4.501	14.129

Kaynak: T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı³¹⁶

³¹⁴İbid., s.2

³¹⁵İbid., s.3

³¹⁶İbid., s.3

Tablo 6: Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ürünler³¹⁷

İhracatında Başlıca Ürünler (%) :	Maden cevheri (%18,9) , Mineral ürünler (%15,6) , Makine ve Mekanik Aletler (%11,2), Odun ve Odun Mamülleri (%7,1), Diğer (%42,2)
İthalatında Başlıca Ülkeler (%) :	Mineral Ürünler (%16,2), Makine (%14,9), Gıda (%11,2), Metal Cevheri (%8,7), Diğer(%49)

Tablo 7: Bosna-Hersek İhracat-İthalatında Başlıca Ülkeler³¹⁸

İhracatında Başlıca Ülkeler (%) :	Hırvatistan (%19,1), Slovenya (%18,6), İtalya (%16,9),Almanya (%13,4), Avusturya (%10,3), Türkiye (%0,6)
İthalatında Başlıca Ülkeler (%) :	Hırvatistan (%22,2), Almanya (%14), Slovenya (%13,5), İtalya (%11,9), Avusturya (%6,6), Türkiye (%6,5) , Macaristan (%5,7)

Bosna-Hersek'teki ekonomik sorunların yanı sıra işsizlik oranı da en büyük sorunlardan biridir.

Tablo 8: Bosna Hersek'in İşsizlik Oranı

Yıllar	2006	2007	2008	2009
Resmi rakamlara göre işsizlik oranı (%)	44,1	42,67	41	41,8
İşsizlik Anketine göre işsizlik oranı (%) *	31,1	29	23,4	24,1

Kaynak: Bosna Hersek İstatistik Ajansı

³¹⁷ibid., s.3.

³¹⁸ibid., s.4.

Mevcut ekonomik verilere göre BiH savaş öncesi GSYİH seviyesine 2015 yılında ulaşabilecektir. Prof. Dr. Kadrija Hodžić'in araştırmalarına göre BiH'in ekonomisinin büyüme oranı %5 olursa Bosna-Hersek AB'nin GSYİH'sına 61 sene sonra ulaşmış olacaktır.³¹⁹ Dayton Antlaşmasından 15 sene boyunca kayıt dışı ekonomi ve yüksek işsizlik oranı Bosna-Hersek'in gerçeğidir. Yine de kitlesel toplumsal protestolar olmadı, çünkü muhtemelen Bosna diasporası her sene 3.2 milyar KM Bosna bankalarına 'enjekte' etmektedir.³²⁰ Dünya Bankası Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre Bosna diasporasının ülkeye her yıl gönderdiği yaklaşık iki milyar ABD doları Bosna-Hersek GSYİH'sının yüzde 20'sini oluşturmaktadır.

4.6. ABD, Yeni Dünya Düzeni ve Bosna-Hersek

1990'larda Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona erip Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan yeni bir dönem başladı. Yeni Dünya Düzeni hem uluslararası ilişkilerde hem uluslararası politikalarda bir dönüm noktası oldu.

Soğuk Savaş'ı kazanıp rakipsiz kalan ABD, Batı Bloğunu oluşturan ülkelerle beraber uluslararası arenada süper-güç haline geldikten sonra bütün Dünya'yı kendi demokrasisine³²¹ göre demokratikleştirmesi "veya kendi değerlerinin bütün dünyaya uygulanması düşüncesinde"³²² ısrar etti. 1990'da Irak, Kuveyt'i işgal ettikten sonra o zamanki ABD cumhurbaşkanı George W. Bush kendi siyasi konuşmalarında Yeni Dünya Düzeni terimini kullanmaya başladı. Bu terim aslında George W. Bush

³¹⁹Kadrija Hodzic, "Makroekonomsko konvergiranje BiH Evropskoj uniji: neizvjesnost i dugotrajnost procesa", Forum Bosna, Sarajevo, br. 43., 2008.

³²⁰Adnan Rondić, **15 years after Dayton: What will become of Bosnia and Herzegovina?**, Heinrich Böll Stiftung, European Union, s. 3, http://www.boell.eu/downloads/Rondic_15YearsAfterDayton.pdf

³²¹"Amerika'nın kendi değerlerine göre en iyi şekilde kendi ülkesinde demokrasiyi kusursuz hale getirip, böylece insanlığın geri kalanı için bir ışıldak olarak hizmet edebileceği görüşüdür. İkincisi ise, Amerika'nın değerlerinin, ülkeye, bunları bütün dünyaya yayma yükümlülüğü getirdiği görüşüdür." Kissinger, Henry, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 10.

³²²Henry Kissinger, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 9.

tarafından ilk defa ilan edilmemişti, aslında I. Dünya Savaşı sırasında Woodrow Willson³²³ ve II. Dünya Savaşı sırasında Franklin D. Roosevelt ilk olarak bu terimi konuşmaya başladılar.

Henry Kissinger'e göre "XXI. yüzyılın uluslararası sistemi, görünüşte bir karşıtlıklar sistemi olacaktır: Bir tarafta bölünmeler, diğer tarafta ise, giderek artan küreselleşme. Devletler arasındaki ilişkiler düzeyinde ise, yeni düzen, Soğuk Savaş'ın katı kalıplarından çok XVIII. ve XIX. yüzyıl Avrupa devlet sistemine benzeyecektir. Yeni düzen, en az altı büyük güçten- Birleşik Devletler, Avrupa, Çin, Japonya, Rusya ve olasılıkla Hindistan- ve küçük ve orta büyüklükteki birçok devletten oluşacaktır. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler ilk kez gerçekten küreselleşmiş olmaktadır."³²⁴ Bu bağlamda Avrupa'daki topraklarda Avrupa'nın gücünü sağlayan aslında ABD'dir. Zaten 1990'larda Avrupa topraklarında çıkan Yugoslavya Krizi ve Bosna Sorunu sadece ABD müdahale ettikten sonra halledilmiştir. Durum öyleyken 1995'te Bosna Savaşını sona erdiren Dayton Antlaşması ABD tarafından tasarlanmış ve uygulanmasına ABD garanti olmuştur. ABD'nin diplomasisi realpolitik temelleri üzerine yürütüldüğü halde 1995'te Bosna-Hersek'te askeri müdahaleye girip Avrupa topraklarında barışın koruyucusu oldu. O anda ve şimdi ABD'nin Bosna-Hersek topraklarında hiç çıkarı olmadığı halde geniş bir perspektiften bakılırsa ABD Bosna-Hersek'te aslında Avrupa'daki kendi pozisyonu ve gücünü korumaktadır.

"Bosna-Hersek'te bulunmakta ABD'nin çıkarı nedir? Uluslararası ilişkiler deneyiminin sahip olduğu kriterler dikkate alındığında, ABD gibi bir süper gücün,

³²³"Meşhur Ondört Nokta'sında Woodrow Wilson, bundan böyle uluslararası sistemin güç dengesine değil, etnik self determinasyon prensibine, devletlerin güvenliklerinin askeri anlaşmalara değil, ortak güvenlik sistemine ve diplomasisinin de uzmanlar tarafından gizlice yürütülmeyip, 'açıkça varılan antlaşma' esaslarına dayandırılmasını Avrupalılardan istemiştir. Açıkça görülüyor ki Wilson, Paris'e, savaşı sona erdirmeye şartlarını tartışmak veya var olan uluslararası düzeni yeniden kurmak için değil, hemen hemen üç yüzyıldan beri uygulanan bütün uluslararası ilişkiler sistemini değiştirmek için gelmişti." Kissinger, Henry, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 11-12.

³²⁴ Kissinger, Henry, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009., s. 15-16.

Bosna-Hersek'te mevcut olması için çok az önemli etken bulunduğu anlaşılabılır. Buna rağmen ABD doğrudan doğruya askeri, gittikçe artan bir şekilde siyasi olarak, son zamanlarda ekonomik olarak da Bosna-Hersek'teki varlığını sürdürmektedir. Şu bir gerçektir ki, Bosna-Hersek sahip olduğu coğrafi konumu yüzünden, çekici hale gelmektedir. Her şeyden önce, Bosna-Hersek coğrafi olarak Ortadoğu, Kafkasya ve Rusya'daki enerji kaynaklarına yakındır."³²⁵

Bosna-Hersek perspektifinden bakılırsa ABD ona barış getirmesiyle beraber savaştan daha beter bir duruma onu düşürdü çünkü hem ülkeyi böldü hem de bölgede istikrarsızlığın devamına neden oldu.

Genel bir değerlendirme yapılırsa Bosna-Hersek'te hem Avrupa'nın hem Amerika'nın diplomasisi başarısız kaldı. Amerika aslında Clinton yönetiminin Bosna deneyiminden, kuvvet ve diplomasi arasındaki ilişki hakkında önemli ders aldı.³²⁶ Bunun yanı sıra Bosna-Hersek gelecekteki ABD'nin jeostratejik bakış açısından büyük önem taşımaktadır; ABD insani müdahale doktrini çerçevesinde Bosna-Hersek'i kendisinin doğuya genişlemesi için başlangıç noktası olarak kullanmaktadır.

³²⁵ Ömer L. Lütem, Birgül Demirtaş Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara, 2001., s. 283.

³²⁶ Ivo H. Daalder, **Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy**, R.R. Donnelley & Sons, Harrisonburg, Virginia, 2000, s.182.

SONUÇ

Fiat iustitia et pereat mundus.³²⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde uluslararası bir topluluk değil, ulusal çıkarlar ortaya çıktı. Bunun en iyi örneği Körfez Savaşı ve Yugoslavya-Bosna Krizidir. Körfez Savaşı, BM himayesinde ve ABD başta olmak üzere uluslararası müdahaleyle sona erdi. Yugoslavya Krizi, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığı Almanya'nın (Hans-Dietrich Genscher) önderliğinde olumlu halledilmiştir. Bosna'da hiç kimsenin ulusal çıkarı olmayınca üç buçuk sene boyunca binlerce kişinin öldürülmesine aynı uluslararası toplum tarafından izin verilmiştir. 1995'te insani müdahale doktrini³²⁸ çerçevesinde, NATO askeri operasyonu ile bir kaç hafta içinde Bosna Savaşı durduruldu ve Dayton Antlaşmasıyla Bosna Krizi sona erdi

Bosna Sorununun üç aşaması var. İlk aşamada, tarihsel bir arkaplan çerçevesinde Hırvatistan ve Sırbistan'ın Bosna topraklarını paylaşma isteği yüzünden 1992'de Bosna'da savaş patlak verdi.

İkinci aşamada üç buçuk sene süren Bosna Savaşı BM ve AB'nin yatıştırma politikası yüzünden (Appeasement politikası, *policy of appeasement*³²⁹) ancak 1995'te Dayton Antlaşmasıyla sona erdi. 1995'te BM tarafından tanınmış olan Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Dayton Antlaşmasıyla Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetine bölünmüş oldu.

³²⁷ Dünya yıkılsa da bırak adalet yerini bulsun!

³²⁸ Bkz. Walzer Michael, "The Politics of Rescue" Dissent, Winter 1995, University of Pennsylvania press, New York City

³²⁹ Bkz. Paul M. Kennedy, **Strategy and Diplomacy, 1870-1945; eight studies**, Fontana Press, London, 1989; Martin Gilbert, **The Roots of Appeasement**, Neidenfeld and Nicolson, London, 1966.; Gordon Martel, **The Origins of the Second World War**, New York, 2002.

Üçüncü aşamada 1995'ten bu yana uluslararası himaye altında varlığını sürdüren Bosna-Hersek 21.yy. sömürge politikasının en sofistike olan örneğinden birisi olup istikrarsız devlete ve bölünmüş topluma sahiptir.

1995'te Dayton Antlaşmasıyla o anda var olan Bosna Hersek devleti yeni bir devlet yapısına sahip oldu: dışarıdan bütün, ama içerden iki entiteye bölünmüştür. Şu anda Bosna-Hersek de jure ikiye bölünmüş, ama de facto üçe: Bosna-Hersek Devleti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti. Şu anda Bosna-Hersek devletini bir araya getiren unsur Bosna-Hersek'te yan yana yaşayan üç millet değil, uluslararası camiadır.

Daytondan sonra Bosna-Hersek devletini hem iç hem dış güçler yıkmaya bir eğilim göstermektedir. Bosna'nın üçüncü unsuru Boşnakların bu devleti yıkmaya niyetleri yoktur.³³⁰ İç güçleri Sırp Cumhuriyeti olarak nitelendirebiliriz, dış güçleri ise Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan projeleri. Bu iki güç şu anda Avrupa Birliğine girmek istediği için kendi çıkarlarını açıkça belirtmiyorlar.

Bosna-Hersek devleti varlığını sürdürebilir eğer bu üç millet onu kendi devleti olarak görmeye başlarsa. Mültietnik ve sağlam bir ekonomik zemine sahip, Bosna-Hersek devleti imkansız ya da ütöpik bir proje değildir, çünkü tarihsel bilgilere göre öyle bir devlet asırlar boyunca var olmaktadır. Bosna devleti projesinin özünde, Bosna'da var olan, din ve milletlerindemokratik, liberal çerçevede gelişmesini sağlamak gerekmektedir. Sadece ekonomi³³¹ gelişmesi yetmez. Bosna sadece siyasi, ekonomik ve kültürel birliğin içerisinde devamını sürdürebilir.

³³⁰Hırvatlar ve Sırlar, Hırvatistan ve Sırbistan'ı ana devletleri olarak görüyor ve Bosna'yı kendi devletleriyle birleştirmek istiyorlar. Boşnakların ise başka ana devleti olmadığı için varlığını Bosna-Hersek'te sürdürmek istiyorlar.

³³¹"Liberalizmin babası Adam Smith'in açık bir şekilde anladığı ekonomik hayat, sosyal hayatın derinlerine gömülmüştür. Dolayısıyla, faaliyette bulunduğu toplumun alışkanlıklarından, ahlakından ve geleneklerinden ayrı algılanamaz. Kısacası, ekonomi kültürden kopartılıp, tek başına ele alınamaz." s.29, Francis Fukuyama, **Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yarıtılması**, çev. Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000. Bkz. Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev.,Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul,2011.

Bu projenin başarılı olması için üç millet arasında diyalog sağlamak gerekir. Bosna toplumunun canlandırılması için Bosna vatandaşlarının, hukuk devletinin işleyişi üzerine karşılıklı güven sağlaması lazım. Üç farklı semavi din ve üç millet arasındaki diyalog başarılı olursa, Bosna-Hersek modeli uluslararası arenada bir örnek olarak gelecekteki çatışmaların sorunlarını giderebilir. Çünkü Bosna Doğu ve Batı, İslam ve Hristiyanlığın bir uzlaşmasıdır.

Post Dayton Bosnası bir tabula rasa değil, Post Dayton Bosnası, Sırların, Hırvatların ve Boşnakların anti-Bosna ürünü olduğu için Dayton Bosnasının kaldırılması lazım. Diğer tüm çözümler, sadece bölge ve Bosna'ya istikrarsızlık getirecektir.

Avrupa'nın tümünü birleştirmek isteyen Avrupa Birliği perspektifinden Bosna-Hersek Sorununa bakılırsa onun bölünmesine izin verilmeyecektir. Zaten Hırvatistan ve Sırbistan AB'ye girdikten sonra Bosna-Hersek'yi bölmek isteyen Sırp ve Hırvat milliyetçiliği zayıflayıp her üç devlet Avrupa-Atlantik entegrasyonun bir parçası olacaktır.

Bu varsayımları doğrulamak için deliller yoktur. Bosna Sorununun nasıl çözüleceğini, gelecekte Avrupa'nın, Amerika'nın ve Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik çıkarları gösterecektir.

K A Y N A K Ç A

- Ademović, Fadil, **Vrijeme uspravljanja Bošnjaka, Život i djelo Atifa Purivatre**, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2002.
- **A Just World Under Law**, Editor: International Legal Theory, VOLUME 12, Fall 2006, Baltimore, USA
- Akarslan, Mediha, **Bosna-Hersek Ve Türkiye**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Ali, Tarık, **Evrenin Efendileri ? NATO'nun Balkan Seferi**, çev. Yavuz Alogan, Om Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Alpkaya, Gökçen, **Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.
- Altuğu, Yılmaz; Ergin, Nomer, **Devletler Hukuku**, Harp Akademileri Basımevi, Ayazağa-İstanbul, 1977.
- Anzulovic, Branimir, **Heavenly Serbia: From Myth to Genocide**, C.Hurst&Co., London, 1999.
- Azarkan, Ezeli, **Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri**, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2003.
- Ateş, Toktamış, **Siyasal Tarih**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Babura, Aydın, Torun, Hayati, **Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Balkanlar**, Tarih Vakfı Yurt, İstanbul, 2000.
- Bağcı, Hüseyin, **Güvenlik Politikaları Ve Risk Analizi Çerçevesinde Balkanlar (1991-1993)**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1998.
- Basic, Meho, **Ekonomija BiH**, Ekonomski fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2005.
- Biserko, Sonja, **Bosna i Hercegovina, Jezgro velikosrpskog projekta, "Zagorac"**, Beograd 2006.

- Bose, Sumantra, **Bosnia after Dayton, Nationalist Partition and International Intervention**, Oxford University Press, New York, 2002.
- **Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri(1516-1919)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:7, Ankara, 1992.
- **Bosna-Hersek Ülke Bülteni**, DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), Ağustos 2011.
- Bora, Taml, **Bölgeler Sorunlar:Bosna Hersek:Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası**, Birikim Yayıncılık ve Tic., İstanbul, 1994.
- Borden, Tony; Serwer, Daniel, **“Is it time to rewrite Dayton?”**, NATO Review, Vol. 48 (Winter 2000 – 2001, s. 22-27; web: <http://www.nato.int/docu/rev-pdf/eng/0003-en.pdf>)
- Brown, Chris; Ainely, Kirsten, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Yayınodası, İstanbul, 2008.
- Brown, L. Carl., **İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Güven, Gül Çağalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi:14.-20. Yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman – Başbuğu, Milliyet Yayınları , İstanbul, 1993.
- Coşkun, Mustafa Yahya, **Bosna'dan Beyrut'a : Batı Yalanı**, Sarıyıldız Basımevi, İstanbul, 2007.
- Cousens, Elizabeth M.; Cater, Charles K., **Toward Peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accords**, International Peace Academy Occasional Paper Series, Lynne Rienner Publisher, 2001.
- Cooper, M.B., **British Policy in the Balkans, 1908-9**, The Historical Journal, Vol. 7, No. 2 (1964)
- Chandler, David, **Bosnia: Faking Democracy After Dayton**, Pluto Press, London, 1999.
- Cushman, Thomas; Meštrović, Stjepan G., **This Time We Knew: Western Responses to Genocide in Bosnia**, New York University Press, New York, 1996.

- Cekić, Smail, **Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Planiranje, Priprema, Izvođenje**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.
- Cekić, Smail, **Genocid U Bosni I Hercegovini od 1991. do 1995. godine, Zbornik radova**, Sarajevo, 1998.
- Daalder, Ivo H., **Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy**, R.R. Donnelley & Sons, Harrisonburg, Virginia, 2000.
- Davis, G. Scott, **Religion and Justice in the War over Bosnia**, Routledge, New York, 1996.
- Delić, Boris, **Biblioteka Svedocanstva, Izbeglice – žrtve etničkog inženjeringa, "Zagorac"**, Beograd 2004.
- Doğan, İlyas **Devletler Hukuku: Genel İlkeler Soykırımından Sorumluluk Tehcir**, Seçkin, Ankara, 2008.
- Donia, Robert J; Fine, John, **Bosnia and Herzegovina: A tradition betrayed**, C. Hurst and Company, London, 1994.
- Duizjings, Ger, **History and Memory in Eastern Bosnia, Background to the fall of Srebrenica**, Amsterdam, Boom, 2002.
- Džaja, Srećko M, **Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina: Voremanzipatorische phase : 1463-1804**, R. Oldenbourg Verlag, München, 1984.
- **Facts About Yugoslavia**, Belgrad, 1984.
- Fischer, Martina, **Bosnia's Challenge: Economic Reform, Political Transformation and War-to-Peace Transition, (Daytone_Conclusion.pdf)**, www.bergofcenter.org,
- Friedmen, Francine, **The Bosnian Muslims: Denial of a Nation**, Westview Press, Boulder, 1996.
- Fukuyama, Francis, **Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yarıtılması**, çev. Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

- Fukuyama, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev.,Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul,2011.
- Gilbert, Martin, **The Roots of Appeasement**, Neidenfeld and Nicolson, London, 1966.
- Glenny, Misha, **Balkanlar (1804-1999), Milliyetçilik, Savaş Ve Büyük Güçler**,Sabah Kitapları, İstanbul, 2001.
- Gow, James, **The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy Of War Crimes**,C. Hurst and Co., London, 2003.
- Greenwood, Christopher, **The Development of International Humanitarian Law by the International Criminal Tribune for the Former Yugoslavia**,
http://www.mpil.de/shared/data/pdf/pdfmpunyb/greenwood_2.pdf
- Gölen, Zafer, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyamları (1839-1878)**, Alteryayıncılık, Ankara, 2009.
- Gutman, Roy, **Bosna'da Soykırım Günlüğü**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1994.
- Gutman, Roy; N. Cigar, Norman, **Genocide in Bosnia : The Policy of "Ethnic Cleansing"**, Texas, 1995.
- Hatiboğlu, M. Tahir, **Bosna'ya Farklı Bakış**, Selvi Yayınları, Ankara, 1996.
- Hayes, Carlton J.H.,**Milliyetçilik : Bir Din**, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Hoare, Attila, **The History of Bosnia: From Middle Ages to the Present Day**, Saqi, London, 2007.
- Hobsbawm, Eric, Ranger, Terence, **The Invention of Tradition**, Cambridge University Press, UK, 1983.
- Hodzic, Kadrija,“**Makroekonomsko konvergiranje BiH Evropskoj uniji: neizvjesnost i dugotrajnost procesa**“,Forum Bosna, Sarajevo, br. 43.,2008.
- Holbrooke, Richard, **Bir Savaşı Bitirmek**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

- Huntington, Samuel P. , **Medeniyetler atışması**, çev. Murat Yılmaz, Vadi Yayınlar, Ankara, 1995.
- İbrahimagic, Omer **Supremacija Bosne i Hercegovine nad entitetima**, Vijece Kongresa Bosnjackih Intelektualaca, sarajevo, 1999.
- Ibrahimagić, Omer **Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine=Constitutional development of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo:Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca**, Sarajevo, 1998.
- **İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa Ve Balkanlar: İdeolojiler Ve Uluslararası Politika**, Murat Sarıca Anısına Sempozyum 30-31 Ocak 1993, Abay Hukuk Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994.
- İlhan,Suat Mehmet,**Bosna Hersek Vahşeti Ve Dünya Kamuoyu**, Bizbize Yayın, Ankara, 2007.
- Innes, A. Michael, **Bosnian Security after Dayton**, Routledge, New York, 2006.
- Irklı, Alaadin; Ersoy, Ergin, **Bosna-Hersek Gerçeği**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Jelavich, Barbara,**Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Jezernik, Božidar, **Vahşi Avrupa (Batı'da Balkan İmajı)**, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Johnstone, Diana, **Ahmakların Seferi, Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları**,çev. Emre Ergüven, Ergin Bulut, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kaplan, Robert D, **Balkan Ghosts**, Vintage Books, New York, 1994.
- Karatay, Osman, **Bosna-Hersek Barış Süreci**, Karam, Ankara 2002.
- Karpat, Kemal H.,**Balkanlar'da Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kasalak, Kadir, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1993.

- Kenar, Nesrin, **Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Kennedy, M. Paul, **Strategy and Diplomacy, 1870-1945; eight studies**, Fontana Press, London, 1989.
- Kissinger, Henry, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kissinger, Henry, **Limits to What the U.S. Can Do in Bosnia**, Washington Post, 22 September, 1997.
- Klaić ,Nada, **Srednjovjekovna Bosna**, Eminex, Zagreb, 1994.
- Kumar, Radha, **Divide and fall?: Bosnia in the annals of partition**, Verso, London, 1997.
- Kut, Şule, **Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kutlu, Sacit, **Milliyetçilik Ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar Ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Lijphart, Arend, **Democracy in Plural Societies, A Comparative Exploration**, Yale University Press, New Haven and London , 1977.
- Leydesdorff, Selma, **Surviving The Bosnian Genocide: The Women Of Srebrenica Speak**, Indiana University Press, Bloomington, USA, 2011.
- Lütem, Ömer L., Coşkun, Birgül Demirtaş, **Balkan Diplomasisi**, ASAM, Ankara, 2001.
- Malcolm, Noel, **Bosna'nın Kısa Tarihi**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Mahmutćehajić, Rusmir, **The Denial of Bosnia**, The Pennsylvania State University Press, 2000.
- Martel, Gordon, **The Origins of the Second World War**, New York, 2002.
- Moljević, Stevan, **"Homogena Srbija"**, Zbornik dokumenata I podataka o narodnooslobodilackom ratu naroda Jugoslavije, XIV, Cilt I;

Dokumenti cetnickog pokreta Draze Mihailovica 1941-1942, Vojnoistorijski Institut, Beograd, 1981.

- Mütercimler, Erol, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Najetović, Džemal, **Geopolitički položaj Bosne i Hercegovine u evroatlantskim integracijama Zapadnog Balkana**, DES, Sarajevo, Decembar 2007.
- Nettelfield, Lara J., **Courting Democracy in Bosnia and Herzegovina: The Hague Tribunal's Impact in Postwar State**, Cambridge University Press, New York, 2010.
- Odman, Tevfik, **Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yasal Dayanağı**, 1998, AÜHFD, Cilt:45
- **Ortadoğu Ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı: BALKANLAR**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Owen, Robert C., **Deliberate Force: A Case Study in Effective Air Campaigning**, Air University Press Maxwell Air Force Base, Alabama, January, 2000.
- Rondić, Adnan, **15 years after Dayton: What will become of Bosnia and Herzegovina?**, Heinrich Böll Stiftung, European Union, web:http://www.boell.eu/downloads/Rondic_15YearsAfterDayton.pdf
- Samaray Catherine, **Parçalanan Yugoslavya ve Bosna'da Etnik Savaş**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Sancaktar, Caner, **Uluslararası Balkan Kongresi , "Balkan Milletleri Arasında Etkileşim", 24-26 Nisan 2008**, Tasım Yayınları, İstanbul, 2009.
- Sarajlić, Eldar, **Daytonski univerzum: epistemologija i kolektivno ludilo u BiH**, s.94, STATUS 05 / 2004.
- Saydam, M. Bilgin, **Deli Dumrul'un Bilinci**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- Schindler, John, **'Defeating Balkan Insurgency: The Austro-Hungarian Army in Bosnia-Hercegovina, 1878-82'**, Journal of Strategic Studies, 27: 3, 2004.

- Sells, Michael Anthony, **The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia**, Berkely University of California Press, 1996.
- Selver, Mustafa, **Balkanlar Stratejik Yaklaşım ve Bosna,IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.**
- Sémelin, Jacques, **Arındırma Ve Yok Etme, Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları**,İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Simms, Brendan, **Unfinest Hour: Britain and the Destruction Of Bosnia**, Penguin Books, London, 2000.
- Sloane, William M.,**Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**,çev. Sibel Özbudan, Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008.
- Sokolovic, Dzemal; Florian Bieber, **Reconstructing multiethnic societies: the case of Bosnia-Herzegovina**; Aldershot: Ashgate, 2001.
- Strauss, Claude Lévi, **İrk,Tarih ve Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şahin, İlhan; Öke, Mim Kemal, **Bosna-Hersek**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.
- Šarčević-Jeftić, Nevenka, **Zapadni Balkan u Projekciji "Turske Strateške Vizije"**, (*UDK: 355.43(497+560), Bibliid 0025-8555, 62(2010), Vol. LXII, br.4,str. 691–714, Izvorni naučni rad,Oktobar 2010.,DOI:10.2298/MEDJP1004691J.*
Web:http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/002585551004691J.pdf
- **The Jews as killers of Christ in the Latin tradition, from Augustine to the Friars**, Traditio29(1983):1-28;
- Ülger, İrfan Kaya, Çomak Hasret, **Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği**,BİLGESAM, İstanbul, 2009.
- **Uluslararası Suçlar: Bosna Hersek Örneği: Sempozyum Bildirileri**, ASAM, İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008.

- Uygun, Oktay, **Bosna-Hersek: İç Savaşın Konsensüs Demokrasisine**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt: LVI, sayı: 1-4, İstanbul,1999.
- Valenta ,Marko,Ramet, Sabrina P.,**The Bosnian Diaspora: İntegration in Transnational Communities**, Ashgate Publishing Co., Burlington, 2006.
- Yapıcı, Merve İrem, **Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri**, Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 2, No: 8 ss.1-24, 2007.
- Yılmaz, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006.
- Wachtel, Andrew Baruch, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, çev. Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- Walzer Michael, "**The Politics of Rescue**"Dissent, Winter 1995, University of Pennsylvania press, New York City

İNTERNET :

- <http://www.predsjednistvobih.ba/>
- <http://www.vijeceministara.gov.ba/>
- <http://www.ccbh.ba/bos/>
- http://www.camo.ch/karta_yu2.htm
- http://www.camo.ch/bpasaluk_slika.htm
- http://www.camo.ch/bosna_od_17.htm
- <http://www.camo.ch/kartabih2.h>
- http://www.camo.ch/berlinski_kongres.htm
- http://www.camo.ch/berlinski_kongres.htm
- http://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_of_VanceOwen_peace_plan.png
- <http://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Dayton.GIF>

- http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372
- http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bs/infoCountryPage/setimes/resource_centre/countries/bih?country=BiH
- <http://www.narodnaskupstinars.net/cir/pas/sazivi.htm>
- http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/predstavnicki_dom/index.html
- http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/dom_naroda/index.html
- <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/premijer/index.php>
- <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/sastav%20vlade/index.php>
- <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Premijer/Pages/Splash.aspx>
- <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Pages/Ministarstva.aspx>
- <http://www.mpr.gov.ba/hr/str.asp?id=264>
- http://www.icty.org/x/cases/mladic/cis/en/cis_mladic_en.pdf
- <http://www.okruznisudbn.com/viseo.php?page=sudovirs>
- <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/page?page=49e48d766&submit=GO>
- <http://www.njegos.org/petrovics/mwreath.htm>

EKLER

EK-1

DAYTON ANLAŞMASI METNİ

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti(taraflar);

-Bölgedeki trajik mücadeleye son verecek kapsamlı bir karar ihtiyacını tanıyarak; bu sonaatkıda bulunmayı ve kalıcı bir barış ve istikrarı sağlamayı arzu ederek;

-8 Eylül 1995'te anlaşılmış temel ilkelere, 26 Eylül 1995'te anlaşılmış ileri temel ilkelere ve 14 Eylül ve 5 Ekim 1995'te anlaşılmış ateşkeslere taahhütlerini teyit ederek;

-29 Ağustos 1995'te Federal Yugoslav Cumhuriyeti heyetine verilen Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) adına anlaşmanın onunla ilgili kısımlarını imzalama yetkisini, varılan anlaşmanın tavizsiz ve sürekli uygulama mecburiyeti ile birlikte göz önüne alarak, aşağıdaki şekilde anlaşmışlardır:

1. MADDE: Taraflar ilişkilerini BM Sözleşmesi, Helsinki Nihai Belgesi ve diğer AGİT belgelerinde belirlenen ilkelere uygun olarak düzenleyecekler. Özellikle taraflar birbirlerinin hakimiyet haklarına tam saygı gösterecekler, uyuşmazlıkları barışçı yollarla tartışacaklar ve Bosna veya diğer bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı tehdit ve güç kullanımı içeren hareketlerden kaçınacaklardır.

2. MADDE: Taraflar barış uygulamasının askeri yönleri ve bölgesel istikrarla ilgili düzenlemeleri anlaşmanın Ek 1-A ve Ek 1-B kısımları ile belirlendiği şekilde kabul edecek ve uygulayacaklardır. Taraflar Ek 1-A ve Ek 1-B'de geçen taahhütlerini tam olarak uygulayacaklardır.

3. MADDE: Taraflar iki birim (Sırp Cumhuriyeti ve Federasyon) arasındaki sınır belirlenmesi ile ilgili düzenlemeleri Ek 2'de geçtiği şekilde

gerçekleştireceklerdir. Taraflar burada yapılan taahhütlere saygı gösterecek ve tamamen uygulayacaklardır.

4. MADDE: Taraflar Ek 3'te öngörülen seçim tasarısını onaylarlar. Taraflar bu tasarının uygulanmasına saygı gösterecek ve yardımcı olacaklardır.

5. MADDE: Taraflar Bosna-Hersek Anayasası ile ilgili Ek 4'te belirlenen düzenlemeleri onaylar. Taraflar bu düzenlemenin uygulanmasına saygı gösterecek ve yardımcı olacaktır.

6. MADDE: Taraflar Ek 5 ve Ek 9'da belirlenen tahkim kurulu, insan hakları kurulu, mülteciler ve yerlerinden olmuş kimseler kurulu ve milli anıtları koruma kurulu kurulması ile ilgili düzenlemeleri onaylar. Taraflar buradaki taahhütlerin yerine getirilmesine yardımcı olacaklardır.

7. MADDE: İnsan haklarının gözetilmesinin ve mültecilerin korunmasının kalıcı bir barış için hayati önemde olduğunu tanıyarak, taraflar insan haklarıyla ilgili anlaşmanın EK 6'sının birinci bölümünde belirlenen şartları ve mültecilerle ilgili Ek 7'de geçen hükümleri tam olarak uygulamakta anlaşılırlar.

8. MADDE: Taraflar bu barış anlaşmasının uygulanmasını içeren düzenlemeleri, özellikle sivil yönle özgü olanları Ek 10'da belirlendiği şekilde ve uluslararası polis gücünü içeren hükümleri Ek 11'de geçtiği gibi onaylar. Taraflar buradaki taahhütlerin yerine getirilmesine yardımcı olacaklardır.

9. MADDE: Taraflar, tüm kesimlerin savaş suçlarının ve diğer insan hakları ihlallerinin araştırılması ve yargılanması yükümlülüklerine uygun olarak, bu anlaşmanın ilgili eklerinde sözü edilen veya başka bir vecihle BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen barış anlaşması uygulaması için çalışan tüm kuruluşlarla işbirliği yapacaklardır.

10. MADDE: Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti birbirlerini uluslararası sınırları içerisinde bağımsız devletler olarak tanırlar. Bu tanımın ayrıntıları ileride yapılacak görüşmelerde ele alınacaktır.

11. MADDE: Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

İmzalar: Bosna-Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya.

Şahitler: AB, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere, ABD.

Ek 1-A

BARIŞIN ASKERİ YÖNLERİNİ İÇEREN ANLAŞMA

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti (taraflar) aşağıdaki şekilde anlaşmışlardır:

1. FIKRA: Genel Zorunluluklar

1) Taraflar en çabuk şekilde Bosna'da normal hayat şartlarının oluşturulmasını üstlenirler. Bunun için, tarafların birbiriyle ve onlara yardımcı olan diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde zorlu gayretler gerektirecek büyük bir katkısının gerektiğini kabul ederler. Uluslararası camianın yaklaşık bir yıl için bölgeye, anlaşmanın aşağıda tanımlanan bölgesel ve diğer askeri hükümlerin uygulanmasına yardım etmek üzere bir güç gönderme isteğini memnuniyetle karşılarlar.

(a) BM Güvenlik Kurulu, üye ülkeleri veya bölgesel kuruluşları çokuluslu bir uygulama gücü (IFOR) kurmak için yetkilendiren bir bildiriye hazırlamaya çağırılmıştır. Taraflar bu gücün NATO üyesi olan veya olmayan ülkelerden kara, hava ve deniz güçlerinden oluşacağını; Bosna'da bu anlaşmanın (bundan sonra 'Ek') hükümlerini temin etmek için konuşlandırılacağını anlar ve onaylarlar. Taraflar IFOR'un Ek'in askeri hükümlerini uygulamaya komutanın UNPROFOR'dan IFOR'a geçmesiyle başlayacağını ve bu oluncaya kadar UNPROFOR'un görevinin devam edeceğini kabul ederler.

(b) NATO'nun Kuzey Atlantik Kurulu'nun (NAC) yönetim ve siyasi denetiminde, NATO kumanda zinciri çerçevesinde böyle bir güç kurabileceği kabul edilir. Taraflar onun hareketlerini kolaylaştırmayı üstlenirler. Taraflar bu ekte belirlenmiş tüm mecburiyetleri uygulamayı üstlenirler.

(c) Bu ekin askeri hükümlerinin uygulanmasına diğer devletlerin yardımcı olabileceği üzerinde anlaşılmıştır. Taraflar bu devletlerin katılım şekillerinin onlarla NATO arasındaki anlaşmaya tabi olduğunu onaylarlar.

2) Bu zorunlulukların amaçları şöyledir:

(a) Düşmanlıkların kalıcı olarak kaldırılması. Birimler birbirlerini tehdit etmeyecek ve güç kullanmayacaklar ve diğerinin rızası ve başkanlık divanının kararı olmadan bir birimin silahlı güçleri diğer birime girmeyecektir. Bosna'daki bütünsilahlı güçler, ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliği çerçevesinde hareket edecekler.

(b) IFOR'a yetki sağlamak ve bunu desteklemek, özellikle IFOR'u bu ekin hükümlerine itaati ve kendisi için güvenliği sağlamak amacıyla gerektiğinde hareket yapmakta yetkilendirmek.

(c) Ek 1-B'de geçtiği şekilde kalıcı güvenlik ve silah denetim tedbirlerinin sağlanması. Bu, taraflar arasında sürekli barışı teşviki ve anlaşmada belirlenen siyasi düzenlemelere ulaşılmasını kolaylaştırmayı amaçlar.

3) Taraflar bu ekle üstlenilen yükümlülüklerin her iki birimde de eşit olarak uygulanacağını kabul eder. İki birim de anlaşmaya uymak konusunda eşit derecede yükümlü olacaklar ve IFOR'un bu ekin uygulamasını temin için girişebileceği hareketlerde eşit davranılacaklar.

2. FIKRA: Düşmanlığın Kesilmesi

1) Taraflar 5 Ekim 1995'te başlayan ateşkesi uyacaklar ve birbirlerine karşı saldırgan tutuma girmekten kaçınmaya devam edecekler. Burada saldırgan tutum, taraflardan birinin kuvvetlerini kendi hatlarında ileri sürmesini de içerir. Taraflar kendi denetiminde veya kendi denetlediği bölgede bulunan tüm askeri personel ve kuruluşların -buna sivil silahlı topluluklar, muhafız birlikleri, askeri polis, ordu

yedekleri ve içişleri bakanlığınabağlı özel polis güçleri de dahildir- bu anlaşmaya uymalarını taahhüt eder.

2) Paragraf 1'de belirlenmiş yükümlülükleri icrada taraflar, bu ekte yetkilendirilenler hariç,tüm silah ve patlayıcı kullanımına son verecekler. Yeni mayınlama yapmayacak, barikatve diğer engeller kurmayacaklar. IFOR'un onayı olmadan, kendi kışlaları dışında veya 4.Fıkra'da tanımlanan ayırım bölgesinde devriye gezmeyecek, hava ve kara hareketındabulunmayacaklar.

3) Taraflar, uluslararası makbul ölçülerle ve uluslararası tanınmış insan haklarına ve temelhürriyetlere uygun olarak, sivil hukuk kurumlarını koruyarak ve diğer gerekli tedbirlerialarak kendi yetki alanlarında herkese emin ve güvenli bir ortam sağlayacaklar. Taraflarkomuta devrinden sonra 30 gün içinde tüm silahlı sivil grupları silahsızlandırmayı vedağıtmayı üstlenirler.

4) Taraflar Bosna'da bu anlaşmaya uygun olarak çalışan araştırmacılar, gözlemciler,danışmanlar ve diğer çalışanlarla tam işbirliği yapacaklar. İşlerini kolaylaştıracaklar.

5) Taraflar herhangi bir misillemeden, karşı saldırıdan veya bu ekin ihlali durumunda karşıtarafa tek taraflı hareketten şiddetle kaçınacaklar. Taraflar bu ekteki hükümlerin ihlalineancak 8. Fıkra'da tanımlanan usulle tepkide bulunacaklar.

3. FIKRA: Yabancı Güçlerin Çekilmesi

1) Bosna'daki bütün yabancı güçler, kanuni ve askeri olarak Bosna Cumhuriyeti'ne, Federasyon'a veya Srbska'ya tabi olsalar bile, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesindensonra 30 gün içinde donanımlarıyla birlikte Bosna'yı terk edeceklerdir. Bosna'da kalantüm güçler de onun siyasi bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne uygun hareketedeceklerdir. Bu anlaşmayla Bosna'da bulunan uluslararası güçler bundan muaftır.

2) Ferdi danışmanlar, serbest savaşçılar, eğitmenler, gönüllüler, komşu ve diğerdevletlerden askeri personel dahil bütün yabancı güçler 3. Fıkra'nın 1. Paragrafihükümünce Bosna'dan çekileceklerdir.

4. FIKRA: Güçlerin Yeniden Düzenlenmesi

1) Bosna Cumhuriyeti ve birimler güçlerini üç aşamada yeniden düzenleyeceklerdir:

2) Birinci Aşama:

(a) Taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdiği anda, hızla tüm birliklerini ateşkes anlaşması anındaki sınırların iki yanında oluşturulacak ve tüm karşı güçleri kesinhatlarla ayıracak ara bölgenin gerisine çekilecekler. Bu çekiliş komuta devrindensonraki 30 gün içinde tamamlanmalıdır. Ara bölgeler bu ekin ekindeki haritadagösterilmiştir.

(b) Ara bölge ateşkes hattının her iki tarafında iki km. genişleyerek oluşturulacak. IFOR'unkiler hariç, bu bölgede hiçbir silah bulunmayacak. IFOR'un özel iznidışıında hiçbir fert dört km'lik ara bölgede silah bulunduramaz ve taşıyamaz. Bunun ihlali IFOR'un askeri tedbirine tabidir.

(c) Saraybosna ve Goražde için aşağıdaki özel hükümler uygulanacaktır:

SARAYBOSNA

(1) Komuta devrinden sonraki yedi gün içinde taraflar ateşkes hattındaki mevzilerini boşaltacaklardır.

(2) Taraflar Saraybosna'daki ara bölgeden çekilişi, komuta devrinden sonraki 30 gün içinde yapacaklar. Bu ara bölgenin genişliği hattın her iki yanında bir km. olacak. Ancak bu ara bölge IFOR komutanı tarafından Saraybosna'nın şehir bölgesi göz önüne alınarak daraltılabilir veya kırsal kesimde her iki tarafta iki km'ye kadar genişletilebilir.

(3) IFOR'un özel izni ve resmi görevini yapan polisler dışında hiçbir fert ara bölgede silah bulunduramaz ve taşıyamaz.

(4) Taraflar bu üç paragraftaki hükümlerin ihlalinin IFOR'un askeri tedbirine tabi olduğun kabul ederler.

GORAŽDE

(1) Taraflar Goražde Koridoru'nda iki şeritli bir yol yapılacağında anlaşılır. Bu yoltamamlanana kadar iki geçici yol iki birim tarafından kullanılacak. Bu yollarda sivil ulaşımı için tam bir dolaşım serbestisi olacak. Taraflar bu yolları askeri

amaçlı, ancak IFOR'unizniyle ve denetiminde kullanacaklar. Bu bakımdan, IFOR bu yol üzerinde iki tarafın daaskeri ve sivil trafik hareketlerini denetlemek hakkına sahip olacak.

(2) Taraflar bu paragraftaki hükümlerin ihlalinin IFOR'un askeri tedbirine tabi olduğunu kabulederler.

(3) Taraflar bir güven oluşturma tedbiri olarak bu yol boyunca iki km'lik alanda hiçbir güç veağır silah bulundurmuyacaklar.

(d) Taraflar komuta devrinden sonra 30 gün içinde aşağıdaki işlemleritamamlayacaklardır:

1) Taraflar ara bölgelerden veya birliklerinin çekildiği yerlerden bütün mayınları, kurulu bombaları sökecek veya tahrip edecek,

2) Bilinen mayın ve bomba mevkilerini işaretleyecek,

3) IFOR komutanlığınca istendiği şekilde bütün mayınları ve savaş gereçlerini sökecek veya tahrip edeceklerdir.

(e) IFOR, ara bölgede tüm askeri personelin, asil veya yedek, kendimeskenine en yakın IFOR komutanlığına kaydolmasını istemekte yetkilidir.

3) İkinci Aşama: Bu aşama, birimler arası sınır hattının ateşkes hattını takip etmediği yerlerde uygulanır.

(a) Genel Çatı Anlaşması'na göre, bir birimin işgalinde olup diğerine devredilecek yerlerde mevcut birim, NATO'ya komuta devrinden sonra 45 gün içinde obölgeyi tamamen boşaltacak. Bu bütün güçlerin uzaklaştırılması yanındadonanımlarının, mayınların, kurulu silahların ve patlayıcı maddelerin de imhaedilmesini ve götürülmesini içerir. Düzenli bir geçiş dönemi sağlamak için diğerbir birime devredilen yerlere, devir yapılan birim komuta devrinden sonra 90gün boyunca askeri güç sokmayacak. Taraflar IFOR'un bu yerlerde komutadevrinden sonraki 30. ve 91. günler arasında askeri güvenlik sağlama hakkıolduğunu kabul ederler. Toprak devrinden sonra, Ek A'daki haritada gösterildiğigibi, IFOR tarafından birimler arası sınır boyunca yeni ayırım bölgesioluşturulacak ve burada tarafların askeri yükümlülükleri diğer ayırımbölgelerindeki gibi olacak.

(b) IFOR bu yeni ara bölgede yaşayan tüm askeri personelin, asil veya yedek,kendi meskenine en yakın IFOR komutanlığına kaydolmasını istemekte yetkilidir.

4) Genel: Aşağıdaki hükümler 1. ve 2. aşamalarda uygulanır:

(a) Görülür bir işaretleme sağlamak için IFOR, birimler arası sınırın ve ara bölgeni işaretlenmesine nezaret edecek. Bu nişanların yerleştirilmesi konusunda nihaiyetki IFOR'dadır. Taraflar sınırların ve ara bölgelerin sınır taşlarıyla değil, bu anlaşmaya eklenen haritayla belirlendiğini kabul ederler.

(b) Taraflar aşağıdaki eylemlerin IFOR'un hareketına konu olacağını kabul ederler:

(1) Komuta devrinden sonraki 30 günde bütün güçlerini ve silahları dört km'lik ateşkes ara bölgesi dışına çıkartmamaları

(2) Devredilecek bölgeleri komuta devrinden sonraki 45 gün içinde boşaltıp temizlememeleri.

(3) Devralınan arazide komuta devrinden sonra 90.günden önce askeri birlik konuşlandırmak.

(4) Birimler arası sınır IFOR tarafından yürürlüğe konduktan sonra güçleri ve izinsiz silahları buranın dışında tutmamak.

(5) Tarafların anlaştığı savaşın durdurulması halinin ihlali.

5) Üçüncü Aşama: Taraflar güven tesisi tedbiri olarak,

(a) Komuta devrinden sonra 120 gün içinde bütün ağır silahlar IFOR komutanlığınca belirlenmiş yerlere toplanacak. Ağır silah kapsamına bütün tank ve zırhlılar, 75 mm'nin üzerindeki toplar, 81 mm. üzerindeki havanlar ve 20 mm. üzerindeki bütün uçaksavarlar girer. Bu toplama, tarafların bu anlaşmanın başarısı konusundaki karşılıklı güvenlerini artırmayı ve genel olarak Bosna barışına yardımcı olmayı amaçlar.

(b) Komuta devrinden sonraki 120 gün içinde, kışlalarda barınamayacak olan askerler terhis edilecek. Terhisle birlikte bu kişilerde bulunan, şahsi olanlar dahil, bütün silah ve patlayıcı maddeler, iletişim araçları, arabalar ve diğer askeri donanım geri alınacak.

6) Bu ekin hiçbir hükmüne karşı koymadan, taraflar IFOR'un kimi güçlerin kendisine, işlevine veya diğer tarafa karşı tehdit oluşturduğu kanısına vardığında, Bosna'nın herhangi bir bölgesinde kimi güçlerin ve silahların yerini değiştirmeye, uzaklaştırmaya, geri çekmeye veya askeri hareketleri durdurmaya hakkı olduğunu kabul ederler. IFOR'un talebine rağmen geri çekilmeyen, yerini değiştirmeyen veya tehdit durumuna son vermeyen güçler, gerektiğinde itaati sağlamak için zor kullanılması da dahil, IFOR'un askeriharekatına konu olurlar.

5. FIKRA: Beyanlar

1) 8. Fıkra'da tanımlanan Karma Askeri Kurul oluşturulduktan sonra taraflar, bu Kurulu, bütün bilinen mayın alanları, patlayıcı maddeler, tuzaklar ve insanların serbest hareketine engel teşkil eden bütün hususlar, ayrıca böyle tehlikelerin bulunmadığı yollar hakkındabilgilendirecekler. Bu bilgilerdeki değişikliklerden de Kurul haberdar edilecek.

2) Komuta devrinden sonraki 30 gün içinde taraflar, Karma Askeri Kurul'a kendi güçlerinin aşağıdaki özellikleri ile ilgili bilgi verecekler, Kurul bu bilgideki değişikliklerden de haberdar edilecek.

(a) Ateşkes hattı ve birimler arası sınır boyunca 10 km'lik bölge içindeki güçlerinsayısı, türü, konumu ve silahı,

(b) Birliklerin ilerleme yönünü ve cephe hattını gösteren haritalar,

(c) Ateşkes hattı ve birimler arası sınır boyunca 10 km'lik bölge içindeki mevzilerin, mayın alanlarının, patlayıcıların, barikatların, tuzakların, cephaneliklerin, komuta merkezlerinin ve iletişim hatlarının konum ve tanımları,

(d) Tüm yerden havaya roketatarların, menkul olanlar da dahil, uçaksavarların, radarların ve ilgili komuta ve denetim sistemlerinin konum ve tanımları,

(e) 4. Fıkra'nın paragraf 2-d ve 3-a'larına göre uzaklaştırılmayacak, sökülmeveye yok edilmeyecek tüm mayınların, patlayıcıların, tuzakların, engellerin, silah sistemlerinin, araçların ve diğer askeri donanımın tanım ve konumları,

(f) IFOR tarafından istenen herhangi diğer bir askeri bilgi.

3) Komuta devrinden sonra 120 gün içinde taraflar Karma Askeri Kurul'a kendi güçlerinin aşağıdaki özellikleri ile ilgili bilgi verecekler, Kurul bu bilgideki değişikliklerden dehaberdar edilecek.

(a) Bütün birliklerin konumu, türü, gücü, sayısı ve silahı,

(b) Bunu gösteren haritalar,

(c) Mevzilerin, mayın alanlarının, patlayıcıların, barikatların, tuzakların, cephaneliklerin, komuta merkezlerinin ve iletişim hatlarının konum ve tanımları,

(d) IFOR tarafından istenen herhangi diğer bir askeri bilgi.

6. FIKRA: Uygulama Gücü'nün Konuşlandırılması

1) Bu anlaşmanın hükümlerinin etkili uygulanması ve itaatin sağlanması ihtiyacını gözönüne alarak, BM Güvenlik Kurulu, üye ülkeleri ve bölgesel kuruluşları BM Bildirgesi'nin 7. Bölümü uyarınca IFOR'u kurmak için yetkilendirmeye çağırılmıştır. Taraflar bu gücün, Bosna'da bu anlaşmanın hükümlerine uyulmasını sağlamak için NATO üyesi olan ve olmayan ülkelerin kara, deniz ve hava güçlerinden oluşacağını kabul ederler. Taraflar IFOR'un birimler arası sınırın iki yanında ve Bosna'nın her tarafında konuşlanma hakkı olduğunu kabul ederler.

2) Taraflar IFOR'un aşağıdaki hakları olduğunu kabul ederler:

(a) Bu anlaşmaya tüm tarafların uymasını sağlamak ve gözetlemek (Birliklerin anlaşılan süreler içinde çekilmesi ve yeniden konuşlandırılması ve Ayrım Bölgesi'nin oluşturulması da dahil),

(b) Anlaşmada belirlenen sınır hattının ve ara bölgenin işaretlenmesine nezaret,

(c) Yerel askeri ve sivil yöneticilerle ve diğer uluslararası kuruluşlarla görevinin gerektirdiği noktalarda irtibat anlaşmaları yapmak,

(d) IFOR'a dönüştürülmeyecek BM güçlerinin geri çekilmesine yardım etmek.

3) Taraflar IFOR'un, belirlenmiş esas görevleri ve kaynakları dahilinde ve istendiğinde, aşağıdaki hususlarda destek faaliyetinde bulunmaya hakkı olduğunu kabul ederler:

(a) Özgür ve açık seçimler de dahil, barış uygulamasıyla ilgili diğer çalışanlar güvenli ortam sağlanması,

(b) İnsani yardımla meşgul kuruluşlara yardımcı olmak,

- (c) UHNCR ve diğer kuruluşlara insani yardım işlevlerinde yardımcı olmak,
- (d) Sivil halkın, mültecilerin ve yerlerinden olanların serbest dolaşımına müdahaleye engel olmak ve bunu gözetlemek, kişilere ve hayatlarına karşı kasıtlara meydan vermemek,
- (e) Mayın alanlarının ve tuzakların temizlenmesini gözlemlemek.
- 4) Taraflar, bu anlaşmanın uygulanması için Kuzey Atlantik Kurulu'ndan yeni emirlerle IFOR'un yeni görev ve yükümlülükler alabileceğini kabul ederler.
- 5) Taraflar, IFOR komutanının tarafların müdahale veya izinleri söz konusu olmaksızın IFOR'u korumak ve yukarıda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli ve uygun gördüğü her şeyi yapma yetkisinde olduğunu ve kendilerinin IFOR'un bu konudaki isteklerine uyacaklarını kabul ederler.
- 6) Taraflar bu yükümlülüklerin icrasında IFOR'un Bosna içinde askeri özellikte olduğuna inandığı tüm güçleri, eylem ve faaliyetleri gözlemlemeye ve teftiş hakkı olduğunu kabulederler. Bunun taraflardan birince reddi, müdahalesi veya inkarı bu anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.
- 7) Bosna-Hersek Ordusu (ABH), Hırvat Savunma Kurulu (HVO) ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu (VRS) IFOR birlikleri dahilinde komuta mahalleri oluşturacaklar. Bu mahaller 10 km'lik arazi bölgesi içinde bulunan kendi birliklerini yönetecek ve denetleyecekler. Komuta mahalleri, IFOR tarafından istendiğinde bu bölgelerdeki birliklerin durum raporunu verecekler.
- 8) Komuta mahallerine ek olarak ABH, HVO ve VRS, haberleşmenin devamı ve genel savaşa keskin korunması için IFOR komutanlığında irtibat timleri kuracaklar.
- 9) Bosna'da kara ve hava hareketleri aşağıdaki hükümlere göre yapılacaktır:
- (a) IFOR, Bosna içinde karada, havada ve suda tam ve engelsiz hareket serbestisinde olacak. IFOR yükümlülüklerini icrada kendisine destek, eğitim ve hareket için gerektiği durumlarda herhangi bir arazi veya tesisi kullanmak, burada ordugah kurmak, manevra yapmak haklarına sahiptir. IFOR ve mensupları, savaş yüzünden zarar görmüş hiçbir özel veya kamu mülkünden mesul olmayacak. IFOR'un serbest dolaşımını engelleyen barikatlar ve denetlikler bu

anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvetkullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

(b) IFOR komutanı, Bosna hava sahasındaki sivil hava ulaşımını ve Bosnayetkililerinin askeri ve sivil savaş dışı hava faaliyetlerini sağlamak veya çok gerekli olduğunda bunları kaldırmak için düzenleme koyma yetkisine sahiptir.

(1) Taraflar IFOR'un izni olmadan askeri veya askeri amaçlı sivil hava ulaşımı olmayacağını kabul ederler. İzin dahilinde olanlar hariç, Bosna üzerindeuçabilecek askeri uçaklar sadece IFOR'un desteğinde olanlardır. IFOR komutanının bilgisi dışındaki tüm askeri uçuşlar, IFOR'un gerektiğinde kuvvetkullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

(2) Bütün erken uyarı, hava savunma ve atış denetim radarları bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 72 saat içerisinde kapatılacaklar ve IFOR komutanızın vermedikçe böyle kalacaklardır. İzin alınmamış erken uyarı, hava savunma ve atış denetim radarlarının kullanımı bu anlaşmanın ihlali sayılacak ve IFOR'un gerektiğinde kuvvet kullanımını da içeren askeri tedbirine konu olacaktır.

(3) Taraflar, IFOR komutanının Bosna hava sahasının sivil denetimine devrini Bosna'nın yetkili kuruluşlarına yapacağını kabul ederler.

(c) IFOR komutanı Bosna içinde kara askeri ulaşımını düzenlemek ve denetlemek için, tarafların birliklerinin hareketi de dahil, gerekli düzenlemeleri yapmayetkilidir. Karma Askeri Kurul, askeri ulaşım ile ilgili düzenlemelerin yapılmasında yardımcı olabilir.

10) IFOR iletişim için gerekli tüm gereç ve hizmetleri kullanma yetkisine sahiptir.

11) Taraflar, kendi bölgelerinden engelsiz geçiş de dahil, IFOR ve mensuplarına bu ekin BEki'nde geçen tüm yardımları, imkanları ve imtiyazları vereceklerdir.

12) Taraflar 1. Fıkra'nın paragraf 1-c'sinde geçen tüm askeri birliklere 6. Fıkra'nın 11.paragrafında geçen yardımları, imkanları ve imtiyazları vereceklerdir.

7. FIKRA: UNPROFOR'un Çekilmesi

IFOR'un Bosna'ya gelişiyle UNPROFOR'un çekilmesi için gerekli şartlar oluşmuştur. BM'den NATO ile istişare içinde, IFOR'a dahil olacak birlikler hariç, UNPROFOR'un çekilmesi için gerekenleriyapması rica edilir.

8. FIKRA: Karma Askeri Kurul'un Oluşturulması

- 1) IFOR'un Bosna'da konuşlanmasıyla Karma Askeri Kurul oluşturulacak.
- 2) Kurul,
 - (a) Bu ekin uygulanmasında, ateşkes ihlalleri ve diğer itaatsizlik iddiaları gibi IFOR komutanı tarafından çözümlenmesi istenen konularda tarafların merkezi organı olacak.
 - (b) Raporlar alacak ve tarafların bu ekin hükümlerine uymasıyla ilgili özelle faaliyetlerine karar verecek.
 - (c) Taraflar arasında bir dizi yerel şeffaflık tedbirinin belirlenmesi ve uygulanmasında IFOR komutanına yardım edecek.
- 3) Kurul'a IFOR komutanı veya temsilcisi tarafından başkanlık edilecek ve şu üyeleri içerecek:
 - (a) Tarafların en üst düzey komutanları,
 - (b) Başkanın kararlaştıracağı kişiler,
 - (c) Taraflar Kurul'a görevini yapmada danışmanlık edecek ikişer sivil atayabilir.
 - (d) Anlaşmada tanımlanan yüksek temsilci veya onun temsilcisi Kurul toplantılarına katılacak ve siyasi-askeri nitelikli konularda tavsiyede bulunacak.
- 4) Kurul'da şu an Savaş Suçları Mahkemesi tarafından suçlanan hiç kimse bulunamayacak.
- 5) Kurul, IFOR komutanı için bir danışma organı olacak. Meseleler mümkün ölçüde karşılıklı anlaşma ile çözülecek. Fakat, askeri konuları içeren tüm nihai kararlar IFOR komutanınca alınacak.
- 6) Kurul IFOR komutanının çağrısıyla toplanacak. Yüksek temsilci gerektiğinde toplanmasını isteyebilir. Taraflar da Kurul'un toplanmasını isteyebilir.
- 7) IFOR komutanı IFOR'un güvenliğiyle ilgili ciddi durumlar olduğunda veya tarafların bu ekin itaati konusunda askeri alanda karar verme yetkisindedir.
- 8) Kurul yukarıda belirtilen işlevleri icrada kendisine yardımcı olacak altkurullar oluşturacak. Bu altkurullar bölgenin, IFOR komutanının yöneteceği şekilde tümen veya alay seviyesinde veya benzer kademe olacak ve taraflar ile IFOR

komutanlarından oluşacak. Yüksek Temsilcinin temsilcisi kurul toplantılarına katılacak ve siyasi-askeri nitelikli konular da tavsiyede bulunacak.

9) IFOR komutanı ve Yüksek Temsilci arasında kendi yükümlülüklerini icrayı kolaylaştıracak uygun irtibat düzenlemeleri yapılacak.

9. FIKRA: Esir Değişimleri

1) Taraflar uluslararası insani yasalar ve bu ekin hükümleri uyarınca tuttıkları askeri ve sivil esirleri gecikmeksizin serbest bırakacak ve diğer tarafa devredecek.

(a) Taraflar Kızıl Haç tarafından taraflara danıştıktan sonra yapılabilecek bir planla tüm esirleri bırakmak zorundadırlar.

(b) Taraflar Kızıl Haç ile esirlerin bırakılması planının uygulanması ve gözlemlenmesinde tam işbirliği yapacaklar.

(c) Komuta devrinden sonra 30 gün içinde taraflar ellerindeki tüm esirleri bırakacaklar.

(d) Bu süreci hızlandırmak için, taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 21 gün içinde Kızıl Haç'a, diğer taraflara, Yüksek Temsilciye ve Karma Askeri Kurul'a ellerindeki esirlerin listesini verecekler. Bu listeler esirleri isim, milliyet, rütbe ve hüviyet veya askeri numara ile tarif edecekler.

(e) Taraflar Kızıl Haç'ın tüm hapisanelere ve esirlere serbestçe ulaşma yetkisini kabul ederler. Taraflar, Kızıl Haç'ın esirlerle en geç bırakılmalarından 48 saat önce bire bir görüşmesine imkan sağlayacaklar.

(f) Taraflar, bir esirin devredilmeyi reddetmesi durumunda onun ailesine veya bir başka esire misillemede bulunmayacaklar.

(g) Bu hükümlere karşı gelmeksizin, taraflar Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesi'nin buradaki hükümlere göre serbest bırakılacak, ancak savaş suçuyla suçlanmış kişilerle ilgili tutuklama ve kendisine teslim isteğine uyacaklar. Taraflar Mahkeme yetkilileriyle istişare için yeterli bir süre içinde bu kişileri alıkoymalıdır.

2) Tek veya toplu gömütlerin yerlerinin kayıtlı olarak bilindiği veya bu tür mezarlıkların tespit edildiği durumlarda, taraflar diğer tarafların bu konuyla

ilgilenen yetkililerine karşılıklı anlaşılmış bir süre için buralara girme ve o taraftan gömülü asker ve sivillerin cesetlerini çıkarma izni vereceklerdir.

10. FIKRA: İşbirliği

Taraflar, Genel Çatı Anlaşması'nda belirlendiği şekilde barış uygulamasına çalışan veya BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen (Savaş Suçluları Mahkemesi de dahil) tüm birimlerle tam işbirliği içinde olacaklardır.

11. FIKRA: Askeri Kademelere Bildirilmesi

Taraflar, bu ekin hükümlerini ve uyulmasını isteyen emirleri derhal tüm birliklerine ulaştıracaklardır.

12. FIKRA: Yorumda Son Yetkili

Birinci Fıkra uyarınca, IFOR komutanı barış sürecinin askeri yönleri hakkındaki bu anlaşmanın yorumlanmasında nihai yetkilidir.

13. FIKRA: Yürürlüğe Giriş

Bu ek imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 1-B

BÖLGESEL İSTİKRAR ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaştılar:

1. FIKRA: GENEL ZORUNLULUK

Taraflar bölgesel istikrar ve silah denetimi için etkili tedbirler alınmasının bölgede kalıcı bir barış oluşturulmasının temeli olduğunu kabul ederler. Bunun için

şeffaflık ve güven ve tarafların kendi güvenlikleri ve bölgede silahlanma yarısından kaçınma gerekliliğine uygun en düşük sayılardakidengeli ve sabit savunma güçleri oluşturmayı başarmasını amaçlayan, güvenlik alanında yeni işbirliği şekilleri insasının öneminde anlaşılır. Taraflar bölgesel bir istikrar yapısı için aşağıdaki hususlardananlaşmışlardır:

2. FIKRA: GÜVEN VE GÜVENLİK İNŞA TEDBİRLERİ

Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra yedi gün içinde Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti, AGİT'in '1994 Viyana Güven ve Güvenlik İnşa Tedbirleri GörüşmesiBelgeleri' çerçevesinde, karşılıklı güven artıracak ve çatışma tehlikesini azaltacak bir dizi tedbirdeanlaşmak üzere, AGİT'in nezareti altında, gerekli siyasi düzeyde görüşmelere başlayacaklar. Bugörüşmelerin amacı bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 45 gün içinde bir başlangıç tedbir paketindeanlaşmaktır. Bu paket şunları içerir:

- (a) Belli bölgelerde askeri konuşlanma ve faaliyetlerin kısıtlanması,
- (b) Anlaşmanın Ek 1-A 3. Fıkrası'nın ışığında, yabancı güçlerin ülkeden çıkartılması,
- (c) Ağır silah mevkilerinin sınırlandırılması,
- (d) Birliklerin ve ağır silahların Ek 1-A'nın 4. Fıkrası'nda belirtildiği gibi kışlalara ve bellimevkilere çekilmesi,
- (e) Sivil silahlı toplulukların dağıtılmasının bildirilmesi,
- (f) Uluslararası yardımlar ve eğitim çalışmaları da dahil, belli tasarlanmış askeri faaliyetlerinbildirilmesi,
- (g) Silah üretim imkanlarının belirlenmesi ve gözlemlenmesi,
- (h) Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşmasında (AKSKA) tanımlanan beş tür silahlı hakkında, top çaplarını 75 mm. ve üzerinde kabul ederek, derhal karşılıklı bilgi değişimi,
- (ı) Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti güçleri arasında hemen askeri irtibat birimleri oluşturulması.

3. FIKRA: BÖLGESEL GÜVEN VE GÜVENLİK OLUŞTURMA TEDBİRLERİ

Yukarıdaki fıkroda geçen tedbirleri daha geniş bir temelde uygulamak için taraflar bölgesel bir güven ve güvenlik inşa tedbirleri anlaşması için girişime geçmeyi kabul ederler. Taraflar,

- (a) Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonraki 90 günde silah almamak,
- (b) Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonraki 180 gün içinde veya 4. Fıkra'da geçen anlaşma imzalanıncaya kadar ağır silah ve cephanesi, mayın, uçaksavar ve helikopter almamakta anlaşılır. Ağır silahlar 75 mm. ve üzerindeki tank ve topları, 81 mm. üzerindeki havanları ve 20 mm üzerindeki uçaksavarları içerir.

4. FIKRA: ALTBÖLGE SİLAH DENETİM TEDBİRLERİ

1) Kendi güvenliklerine ve bölgede silahlanma yarısından kaçınma gerekliliğine uygun, en düşük sayılardaki dengeli ve sabit savunma güçleri oluşturmanın önemini tanıyarak ve enaz miktardaki silahlanmanın çatışmaların tekrarlanmasını engellemede esas unsur olacağını anlayarak, taraflar bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içinde AGİT gözlemcilerinin varlığında, bu amacı içeren bir silahlanma seviyesi için ön anlaşma amacıyla görüşmelere başlayacaklar. Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içindetaraflar askeri insan gücünü gönüllü sınırlandırmak için de anlaşma için görüşmelere başlayacaklar.

2) Taraflar silahlanma anlaşmasının aşağıdaki ölçüler içinde asgari seviyede temelleneceğinde anlaşılır:

(a) Anlaşma ile sahip olunan tanklar, toplar, zırhlılar, savaş uçakları ve saldırıhelikopterleri için AKSKA'da belirlendiği gibi, sayısal tahditler koyacaklar. 75mm. üzerindeki toplar bu tanıma dahil olacak.

(b) Bir taslak oluşturmak için bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 30 gün içindetaraflar alt paragraf (a)'da geçen silahlarını bildirecekler.

(c) Bu bildiri şekli bölgenin özel durumu göz önüne alınarak yapılacak.

3) Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra 180 gün içinde taraflar sayısal tahditlerle ilgili görüşmeleri tamamlayacaklar. Bu yapılamazsa, tarafların nüfuslarıyla belirlenmiş 5:2:2 oranına uygun aşağıdaki tahditler uygulanacak.

(a) Yugoslavya'nın belirlenen silah varlığı taslak olacak.

(b) Yugoslavya'nın tahdidi bu taslağın yüzde 75'i olacak.

(c) Hırvatistan'ın tahdidi bu taslağın yüzde 30'u olacak.

(d) Bosna'nın tahdidi bu taslağın yüzde 30'u olacak.

(e) Bosna'daki birimlerin payı Federasyon için 2, Sırp Cumhuriyeti için 1 oranında olacak

4) AGİT, taraflara burada belirtilen görüşmelerde ve varılacak anlaşmanın uygulanma veteyidinde yardımcı olacak.

5. FIKRA: BÖLGESEL SİLAH DENETİMİ ANLAŞMASI

AGİT taraflara, eski Yugoslavya içinde ve çevresinde bir bölgesel denge oluşturmak amacıyla bir özel temsilci atayarak AGİT Güvenlik İşbirliği Forumu hükümleri çerçevesinde görüşmeler yapmalarındayardımcı olacaktır. Taraflar bu amaçla AGİT'le ve teftiş yapan diğer taraflarla tam işbirliği yapmayı üstlenirler. Hatta taraflar bu konuda çıkabilecek pürüzleri çözmek için AGİT temsilcilerinin de bulunduğu bir heyet oluşturmayı kabul ederler.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu ek imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 2

BİRİMLERARASI SINIR HATTI VE İLGİLİ KONULARANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaştılar:

1. FIKRA: BİRİMLERARASI SINIR HATTI

Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınır lahikadaki haritada olduğu gibi çizilecektir.

2. FIKRA: TARAFLARCA DÜZENLEMELER

Taraflar birimler arası sınır hattını ancak karşılıklı rıza ile değiştirebilirler. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde taraflar bu tür değişiklikler yapmadan önce IFOR komutanına danışacaklar ve durum bildireceklerdir.

3. FIKRA: IRMAKLAR

1) Sınırın bir ırmağı takip ettiği yerlerde sınır çizgisi tabii değişikliklere uyacak. Başka türlü anlaşılmadıkça ırmak yatağında yapılan suni değişiklikler sınırı etkilemeyecek. Karşılıklı anlaşma olmadan ırmak yatağında değişiklik yapılamaz.

2) Irmak yatağındaki ani bir tabii değişiklikte (yeni bir yatak oluşumu gibi) çizgi tarafların anlaşmasıyla belirlenecek. Bu olay IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde olursa, taraflar böyle bir belirleme yapmadan önce IFOR komutanına danışacaklar ve durum bildirecekler.

4. FIKRA: SINIR ÇİZİMİ VE İŞARETLEME

1) Taraflarca kesin kaynak olarak anlaşılan, birimler arası sınır hattını çizen lahikadaki 1: 50000 ölçeğindeki harita ile Ek 1-A'da geçen ayırım bölgesini belirten harita, 50 metre hata payıyla doğrudurlar. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde IFOR komutanı taraflara danıştıktan sonra bu çizgi ve bölgeleri tam olarak, Saraybosna'da ise ayırım bölgesini gerektiği şekilde belirleme hakkına sahiptir.

2) Yukarıda tanımlanan çizgiler ve bölgeler, tarafların temsilcilerince IFOR'la işbirliği içinde veya onun gözetimi altında işaretlenebilirler. Bu konudaki nihai yetki IFOR'dadır. Bu çizgiler ve bölgeler fiziki konum ve işaretlerce değil; üzerinde anlaşılan haritaların belirlenir.

3) Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından taraflar birimler arası sınır hattının tam belirlenmesini de içeren bir teknik belge hazırlamak için eşit üyeli bir karma kurul oluşturacaklar. IFOR'un ülkede konuşlandığı süre içinde hazırlanacak böyle bir belge, IFOR komutanının onayına tabiidir.

5. FIKRA: BRČKO BÖLGESİ İÇİN TAHKİM

- 1) Taraflar lahikadaki haritada gösterilen Brčko bölgesindeki sınır hattının tartışmalı kısımları için bağlayıcı bir tahkimi kabul ederler.
- 2) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra altı aydan geç olmamak üzere, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti birer hakem atayacaklar. Bundan sonra 30 gün içinde tarafların hakemleri anlaşarak üçüncü bir hakem gösterecekler. Anlaşamazlarsa, hakem Uluslararası Adalet Divanı başkanınca atanacak. Üçüncü hakem, kurula başkanlık edecek.
- 3) Taraflarca başka türlü anlaşılmadıkça, tutanaklar UNCITRAL kanunlarına göre tutulacak. Hakemler ilgili kanuni ve adil ilkeleri uygulayacaklar.
- 4) Başka türlü anlaşılmadıkça, 1. paragrafta gösterilen alan şimdiki gibi yönetilmeye devam edecek.
- 5) Hakemler bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra bir yıldan geç olmayarak kararlarını açıklayacaklar. Karar nihai ve bağlayıcı olacak ve taraflar ertelemeyen uygulayacaklar.

6. FIKRA: GEÇİŞ

Buraya kadar tanımlanan şekillerde bir birimden diğerine devredilen yerlerde, yetkinin düzenli devri için bir geçiş dönemi olacak. Geçiş dönemi IFOR komutanına UNPROFOR'dan komuta devrinden sonra 45 gün içinde tamamlanacak.

7. FIKRA: LAHİKANIN KONUMU

Lahika (harita) bu anlaşmanın bütünler bir parçasını oluşturacak.

8. YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 3

SEÇİMLER ANLAŞMASI

Bosna'da özgür, açık ve demokratik seçimleri sağlamak, halkı temsil eden bir yönetim kurmak ve demokratik hedefleri başarmaya yardımcı olmak için AGİT'in ilgili belgeleri çerçevesinde Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaştılar:

1. FIKRA: DEMOKRATİK SEÇİMLERİN ŞARTLARI

- 1) Taraflar, bilhassa siyaseten tarafsız bir ortamda, serbest ve açık seçimleri gerçekleştirmek için gerekli şartları oluşturacak, korku ve sindirme olmadan gizli oy hakkını sağlayacak ve koruyacak, basın ve ifade özgürlüğünü temin edecek, örgütlenme(siyasi partiler dahil) özgürlüğü sağlayacak ve dolaşım serbestisini taahhüt edecekler.
- 2) Taraflar AGİT'ten iki birimde de mevcut toplumsal şartlarda seçimlerin verimli olup olmayacağını doğrulamasını ve bu şartların oluşturulmasında kendilerine yardım etmesini isterler.
- 3) Taraflar AGİT Kopenhag Belgesi'nin 7. ve 8. maddelerine (bu anlaşmaya eklenmiştir) tamolarak uyacaklar.

2. FIKRA: AGİT'İN KATILIMI

- 1) **AGİT:** Taraflar AGİT' ten bu anlaşmada konulduğu gibi bir seçim tasarısı yapmasını isterler.
- 2) **Seçimler:** Taraflar AGİT'ten, AGİT ve gerekli gördüğü diğer kuruluşlarla işbirliği içinde belirlenmiş bir şekilde, Bosna Temsilciler Meclisi, Bosna Devlet Başkanlığı, Federal Temsilciler Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi, Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, kanton ve belediye yönetimleri seçimlerini hazırlamak ve gerçekleştirmekte nezaretçi olmasını isterler.
- 3) **Kurul:** Bu amaçla taraflar AGİT'ten bir 'Geçici Seçim Kurulu' (Kurul) kurmasını isterler.
- 4) **Zamanlama:** Seçimler bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra altı ay içinde veya AGİT bir ertelemeyi gerekli görürse, en geç dokuz ay içinde yapılacak.

3. FIKRA: GEÇİCİ SEÇİM KURULU

1) Kanun ve Düzenlemeler: Kurul aşağıdakileri içeren seçim kanun ve düzenlemelerini hazırlayacak: Siyasi parti ve bağımsız adayların kaydı; aday ve seçmenlerin yeterlilikleri; yerli ve yabancı seçim gözlemcilerinin katılımı; açık bir seçim kampanyasının sağlanması; kesin seçim sonuçlarının belirlenmesi ve yayınlanması. Taraflar, dahili ilgili bir kanunaaldırmaksızın, bu seçim kanun ve düzenlemelerini tam uygulayacaklardır.

2) Kurulun Vekaleti: Kurulun sorumlulukları seçim kanun ve düzenlemelerinde geçtiği şekilde, aşağıdakileri kapsayacaktır:

(a) Özgür ve açık seçimlerin gerçekleşmesi için gerekli yapı ve kurumsal çatıyitemin için seçim sürecinin tüm yönlerine nezaret.

(b) Seçmen kayıt ölçülerini belirlemek.

(c) Bu anlaşmaya göre belirlenmiş seçim kanun ve düzenlemelerine uyulmasını sağlamak.

(d) Bu anlaşmanın hükümlerinin veya bu anlaşmaya göre yapılmış seçim kanun ve düzenlemelerinin ihlaline müdahale edilmesini sağlamak. Bu, ihlalcı kişi veya kuruluşların cezalandırılmasını da içerir.

(e) Uluslararası kuruluşlardan ve yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşlarından çalışanlar da dahil, gözlemcileri yetkilendirmek ve tarafların yetkilenmiş gözlemcilere engelsiz erişim ve dolaşım imkanı vermesini sağlamak.

3) Kurulun Terkibi ve İşlevi: Kurul AGİT Bosna Şefi, Yüksek Temsilci veya onun temsilcisi, parti temsilcileri ve AGİT şefinin istişareyle karar vereceği diğer kimseleri içerir. AGİT Şefi kurul başkanı olacaktır. Kurul içindeki uyuşmazlıklarda başkanın kararı nihai olacak.

4) Ayrıcalıklar ve Dokunulmazlıklar: Başkan ve Kurul, iletişim imkanları kurmak, yerel ve idari kadro oluşturmak haklarına ve Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi uyarıncadiplomatik çalışanların sahip olduğu tüm ayrıcalık ve dokunulmazlıklara sahip olacaklar.

4. FIKRA: ELVERİŞLİLİK

1) Seçmenler: 1991 sayımında Bosna vatandaşı görünen 18 yaş ve üzerindeki herkes, seçim kanun ve yönetmeliklerine göre oy hakkına sahip olacak. Genel bir kural olarak, 1991 yılında yaşadığı yerde yaşamayan herkesin, eski belediyesindeki kütükte kaydını yaptırmak ve bu kayıt Geçici Seçim Kurulu ve yerel seçim kurullarınca onaylanmak şartıyla, şahsen veya gıyaben o yerde oy kullanması beklenenecek. Böyle bir vatandaş, oyunu başka bir yerde kullanmak için de başvurabilir. Bir mültecinin oyunu kullanması, onun Bosna'ya dönüş isteğinin doğrulanması olarak yorumlanacak. Seçim gününe kadar, insanların seçime şahsen katılımını çoğaltmak için mülteci dönüşü sürüyor olmalı. Kurul 1991 sayımında yazılmamış kimseler için de oy kullanma kuralları düzenleyebilir.

9. FIKRA: DAİMİ SEÇİM KURULU

Taraflar, gelecekteki diğer seçimlerin yükümlülüklerini icra için kalıcı bir seçim kurulu oluşturmakta anlaşılır.

10. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 4

BOSNA-HERSEK ANAYASASI

ÖNSÖZ: Kurucu halklar olarak Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar ve diğer tüm Bosna vatandaşları, insanın değerine, özgürlüğüne ve eşitliğine saygı üzerine kurulu; barış, uzlaşma, adalet ve müsamahaya adanmış; çoğulcu bir toplumda ancak demokratik yönetim kurumlarının ve açık işlemlerin barışçıl ilişkiler üreteceğine inanmış; pazar ekonomisinin geliştirilmesi ve özel mülkiyetin korunmasıyla genel gönenç ve iktisadi büyümeyi sağlamak isteyen; BM Amaçlar ve İlkeler Bildirgesi'nin izinde; Bosna'nın uluslararası kanunlara uygun olarak egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına tevdi edilmiş; uluslararası insani yasalara tam saygıyı temin etmesi kararlaştırılmış; Evrensel

İnsan Hakları Bildirgesi, Uluslararası Medeni, Siyasi, İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri ve Milli, Kavmi, Dini veya Lisani Azınlıklara Mensup Olma Hakkı Bildirgesi ile diğer insan hakları belgelerinden mühtem; 8 Eylül 1995'te Cenova'da ve 26 Eylül 1995'te New York'ta imzalanan temel ilkelere atıftabulunan Bosna-Hersek Anayasası'nın aşağıdaki şekilde olduğunu kabul ederler:

1. FIKRA: BOSNA-HERSEK

1) Devamlılık: Bosna-Hersek Cumhuriyeti, burada tanımlanmış içyapısı ve uluslararası tanınmış sınırları ile uluslararası kanunlar altında meşru varlığına devam edecektir. BM'nin bir üyesi olarak kalacaktır ve BM sistemi içindeki kuruluşlara veya diğer uluslararası kuruluşlara üye olabilir.

2) Demokratik İlkeler: Bosna-Hersek, hukukun yönetiminde, serbest ve demokratik seçimlerle işleyen bir demokratik devlet olacaktır.

3) Terkip: Bosna-Hersek iki birimden, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşur.

4) Meta, Hizmet, Sermaye ve İnsanın Hareketi: Bosna içinde dolaşım serbestisi olacak. Bosna ve birimler meta, hizmet, sermaye ve insanların ülke içindeki dolaşımını engellemeyecekler. Birimler diğer birim ile sınır üzerinde denetim yapmayacak.

5) Başkent: Bosna'nın başkenti Saraybosna olacak.

6) Simgeler: Bosna, Meclis tarafından belirlenmiş ve başkanlıkça onaylanmış simgeleresahip olacak.

7) Vatandaşlık: Meclis tarafından düzenlenecek bir Bosna vatandaşlığı ve her birimin kendi yönetimince düzenlenecek birim vatandaşlığı olacak. Bu aşağıdaki gerektirmelereuyacak:

(a) Her iki birimin vatandaşları da Bosna vatandaşlarıdır.

(b) Hiç kimse devletsiz bırakılacak şekilde Bosna veya birim vatandaşlığından keyfi çıkarılmayacak. Hiç kimse cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli

veyatoplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet, doğum veya başka sebeple Bosna ve birim vatandaşlıklarından mahrum bırakılmayacak.

(c) Bu anayasa yürürlüğe girmeden hemen önce Bosna vatandaşı olanlar, bundan sonra da vatandaşdır. 6 Nisan 1992'den sonra ve bu anayasanın yürürlüğünden önce gerçekleştirilen vatandaşlıklar meclis tarafından düzenlenecek.

(d) Bosna vatandaşları, Bosna ile diğer bir devletin Meclis tarafından onaylı karşılıklı anlaşması olması kaydıyla, başka bir devletin vatandaşlığına sahip olabilirler. Çifte vatandaşlık sahibi kimseler, eğer ikamet ettikleri ülke Bosna ise Bosna'dave birimlerdeki seçimlerde oy verebilirler.

(e) Yurtdışındaki bir Bosna vatandaşı, Bosna'nın korumasına mazhar olacak. Birimler, Meclis tarafından belirlendiği şekliyle kendi vatandaşlarına Bosnapasaportu verebilirler. Bosna, vatandaşlarına bir birim tarafından verilmeyenpasaport verebilir. Bosna ve birimler tarafından verilen tüm pasaportlar için birkayıt merkezi olacaktır.

2. FIKRA: İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLER

1) İnsan Hakları: Bosna ve her iki birim, uluslararası tanınmış insan haklarını ve temel özgürlükleri en üst seviyede sağlamayı taahhüt ederler. Bunun için, bu anlaşmanın Ek 6'sı uyarınca bir Bosna İnsan Hakları Kurulu oluşturulacak.

2) Uluslararası Ölçüler: Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'nde konulan tüm hak ve hürriyetler Bosna'da uygulanacak. Bu tüm diğerkanunların üzerinde olacak.

3) Hakların Sayılması: Bosna'daki herkes yukarıdaki paragrafta atfedilen insan hak ve hürriyetlerine sahip olacak. Bu aşağıdakileri içerir:

(a) Yaşama hakkı.

(b) İşkenceye veya insan haysiyetini düşüren muamele ve cezalara uğramamahakkı.

(c) Köle olmama, zorla veya mecburi çalıştırılmama hakkı.

(d) Kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı.

(e) Sivil ve adli konularda ve suç sürecini ilgilendiren diğer konularda açık dinlenmehakkı.

- (f) Özel hayat, aile hayatı, ev ve haberleşme hakları.
- (g) Düşünce, vicdan ve din hürriyeti.
- (h) İfade hürriyeti.
- (ı) Barışçı toplanma ve başkalarıyla örgütlenme hürriyeti.
- (i) Evlenme ve aile kurma hakkı.
- (j) Mülkiyet hakkı.
- (k) Eğitim hakkı.
- (l) Dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı.

4) Ayrımlanmama: Bu ekte sıralanan veya burada geçen uluslararası anlaşmalarda geçentüm hak ve hürriyetler Bosna'daki herkese cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milliveya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet, doğum veya başka bir sebep sözkonusu olmadan uygulanacaktır.

5) Mülteciler ve Yerlerinden Olanlar: Tüm mülteciler ve yerlerinden olanlar serbestçekendi asıl evlerine dönme hakkına sahiptir. Anlaşmanın Ek 7'si uyarınca, bu kişiler 1991'den beri süren düşmanlıklar yüzünden kaybettiği mülkünü geri alma veya tazminetme hakkına sahiptir.

6) Uygulama: Bosna-Hersek ve birimler içinde faaliyet gösteren tüm mahkeme, hükümet organı ve diğer kuruluşlar 2. paragrafta belirtilen insan hakları ve temel hürriyetlereuyacak ve uygulayacaklar.

7) Uluslararası Anlaşmalar: Bosna, Ek 1'de sıralanan uluslararası anlaşmaların tarafulacaktır.

8) İşbirliği: Bosna'daki tüm yetkili organlar, Bosna için kurulmuş uluslararası insan haklarıdenetim kurumlarına, bu ekte geçen uluslararası anlaşmalara göre kurulmuş gözlemciorganlara, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'ne ve BM Güvenlik Kurulu'nca yetkilendirilmiş insan haklarıyla ilgili kuruluşlara engelsiz ulaşma imkanı sağlayacak ve bunlarla işbirliği yapacaktır.

3. FIKRA: BOSNA VE BİRİMLERDEKİ KURULUŞLARIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

1) Bosna-Hersek Kuruluşlarının Yükümlülükleri:

- (a) Dış siyaset.
- (b) Dış ticaret siyaseti.
- (c) Gümrük siyaseti.
- (d) Ek 7'de geçen mali siyaset.
- (e) Bosna'nın kurumlarının ve uluslararası işlerinin finanse edilmesi.
- (f) Göç, mülteci ve muhacir siyaseti ve düzenlemeleri.
- (g) İnterpol'le işbirliği de dahil, uluslararası ve birimlerarası ceza kanunlarının uygulanması.
- (h) Ortak ve uluslararası iletişim imkanlarının oluşturulması ve yürütülmesi.
- (i) Birimler arası ulaşımın düzenlenmesi.
- (i) Hava ulaşımının denetimi.

2) Birimlerin Yükümlülükleri:

- (a) Birimler Bosna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal etmemek üzere komşu ülkelerle özel bakışimli ilişki kurabilirler.
- (b) Birimler Bosna hükümetine ülkenin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesinde gerekli tüm yardımı sağlayacaklar.
- (c) Birimler, uluslararası tanınmış ölçütlere ve uluslararası tanınmış insan hak ve hürriyetlerine göre çalışan sivil kanun tatbik kuruluşları oluşturarak, herkeseyargı konusunda emin ve güvenli bir ortam sağlayacaklar.
- (d) Birimler, Meclis'in onayıyla diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla anlaşmayapma hakkına sahiptir. Meclis kendi onayını gerektirmeyen anlaşmaları birkanunla tanımlayabilir.

3) Birim ve Kurumların Kanun ve Yükümlülükleri:

- (a) Bu anayasada Bosna yönetimininkiler içinde sayılmayan tüm hükümet işlev veyetkileri birimlere aittir.
- (b) Birimler ve alt bölümleri, bu anayasaya ve Bosna'nın kurumlarının kararlarınatamamen uyacaklar. Anayasa kendisine uymayan tüm Bosna ve birim kanunlarını lağveder. Uluslararası kanunların genel ilkeleri Bosna ve birimlerinkanunlarının bütünler bir parçası olacaktır.

4. Eşgüdüm: Başkanlık, Bosna yönetiminin sorumluluğu içinde olmayan alanlarda, birimler itirazetmedikten sonra, birimler arası eşgüdümü kolaylaştıracak kararlar alabilir.

5. Ek Yükümlülükler:

(a) Bosna yönetimi birimlerce anlaşılmış kimi diğer konularda, anlaşmada Ek 5'ten8'e kadar tanımlanan alanlarda veya gerektiğinde ülkenin egemenliğini, toprak bütünlüğünü, siyasi bağımsızlığını ve uluslararası şahsiyetini korumak için gerekli yerlerde, Bosna kurumlarının görev bölüşümüne uygun olarak, kendiüzerine görev alabilecek.

(b) Bu anayasa yürürlüğe girdikten sonraki altı ay içinde birimler, tabii kaynakların kullanımı ve iktisadi işbirliği tasarımları da dahil, Bosna kurumlarına yeni görevler verilmesi konusunu görüşmeye başlayacaklar.

4. FIKRA: MECLİS

Meclis iki kısımdan oluşacak: Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi.

1) Halk Meclisi: Halk Meclisi 10'u Federasyon'dan (beşer Boşnak ve Hırvat) ve beşi Sırp Cumhuriyeti'nden olarak 15 üyeden oluşacak.

(a) Federasyon'dan Hırvat ve Boşnak milletvekilleri Federal Halk Meclisi tarafından, Sırp Cumhuriyeti'nden vekiller de Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi'nce seçilecek.

(b) Taraflardan en az üçer kişinin olması kaydıyla Halk Meclisi'nin dokuz üyesiyetersayıyı oluşturacak.

2) Temsilciler Meclisi: Bu meclis üçte ikisi Federasyon'dan, üçte biri de Sırp Cumhuriyeti'nden olmak üzere 42 üyeden oluşacak.

(a) Temsilciler Meclisi'nin üyeleri, kendi birimlerinden, yaşamasını Meclis'in yaptığı bir seçimle belirlenecekler. İlk seçim Genel Çatı Anlaşması'nın Ek 3'üne göre yapılacak.

(b) Temsilciler Meclisi üyelerinin salt çoğunluğu yetersayı oluşturacak.

3) Usuller:

(a) Meclisler seçimlerden sonra en geç 30 gün içinde Saraybosna'da toplanacak.

(b) Meclisler çoğunluk oyu ile kendi içtüzüklerini belirleyecek, her ulustan bir kişi olacak, dönüşümlü çalışılacak şekilde başkan ve yardımcılarını seçecek.

(c) Tüm yasamalarda her iki kanadın da onayı gerekir.

(d) Meclislerde kararlar mevcut üyelerin çoğunluğunun oyuyla alınacak. Vekiller heriki birimin de temsilcilerinin toplam oylarının en az üçte birinin çoğunluğu oluşturmasını sağlamak için ellerinden geleni yapacaklar. Eğer sağlanan çoğunluk her iki birimin temsilcilerinin oylarının üçte birini içermezse, başkan veyardımcıları bir kurul olarak toplanacak ve üç gün içinde buna onay almayaçalışacaklar. Bu yapılamazsa, karar bulunup oy verenlerin çoğunluğuncaalınacak. Bunda muhalif oyların üye sayısının üçte ikisini geçmemesine dikkatedilecek.

(e) Bir karar teklifi, üç ulustan birinin temsilcilerinin çoğunluk oylarıyla o ulusunhayati çıkarlarına aykırı ilan edilebilir. Böyle bir kararın onayı için Halk Meclisi'ndeki üç tarafın çoğunluk oyları gereklidir.

(f) Tarafların çoğunlukları Paragraf (e)'deki çağrıya itiraz ederlerse, Temsilciler Meclisi başkanı konuyu çözmek üzere her ulustan birer kişi olarak bir kurul toplayacak. Bu kurul beş gün içinde çözümde başarılı olamazsa, konu AnayasaMahkemesi'ne götürülecek.

(g) Halk Meclisi, Başkanlık Divanı veya meclisin kendisince feshedilebilir. Kendinifeshetmesi için üç tarafın en az iki üyesinin verdiği çoğunluk oyu gereklidir, amabu anayasa yürürlüğe girdikten sonraki ilk seçimde oluşturulan Halk Meclisikendini feshedemez.

(h) Meclis'in kararları yayınlanmadan yürürlüğe girmeyecek.

(i) Her iki kanat, oturumlarının tam tutanaklarını yayınlayacak ve kendisince belirlenmiş özel durumlar hariç, oturumlarını aleni yapacak.

(j) Mebuslar Meclis'teki görev alanları çerçevesinde bulunan eylemlerinden dolayıcezai mesuliyette olmayacaklar.

4) Yetkiler: Meclis aşağıdakilerden yükümlü olacak:

(a) Başkanlığın kararlarını uygulamak veya bu anayasaya göre kendiyükümlülüklerini icra için gerektiği şekilde yasama yapmak.

- (b) Bosna'nın kuruluşlarının çalışması ve dış borçları için gerekli kaynakları vematikarlarını tespit.
- (c) Bosna'nın kurumları için bir bütçe onaylamak.
- (d) Anlaşmaları onaylamak.
- (e) Kendi diğer görevlerini veya birimlerin karşılıklı anlaşmasıyla verilmiş görevlerine getirmek.

6. FIKRA: BAŞKANLIK

Bosna-Hersek Başkanlığı, Federal bölgeden seçilmiş bir Boşnak ve bir Hırvat ile Sırp Cumhuriyeti'nden seçilmiş bir Sırp üyeden oluşacak.

1) Seçim ve Görev Süresi:

- (a) Başkanlık üyeleri Meclis tarafından konulmuş bir seçim yasasıyla doğrudan birimlerden seçilecekler. İlk seçim Ek 3'e göre yapılacak. Başkanlıkta boşalan bir yer, meclis tarafından konulmuş kanunla ilgili birimce doldurulacak.
- (b) İlk seçimde seçilen üyelerin görev süresi iki yıl olacak. Bundan sonraki seçimlerde dört yıl olacak. Birinci seçimde seçilen üyeler ikinci seçimde adayolabilir; bundan sonra olamazlar.

2) Usuller:

- (a) Başkanlık kendi kural ve tüzüğünü belirleyecek.
- (b) Başkanlık üyeleri aralarından bir başkan seçecekler. İlk dönemde en çok oyu alan başkan olacak. Bundan sonrakilerde başkanın seçilme usulü Meclistarafından belirlenecek.
- (c) Başkanlık bütün kararları mutabakatla almaya çalışacak. Mutabakat çabaları boşa gittiğinde iki üye de karar alabilir.
- (d) Muhalif kalan bir başkanlık üyesi, alınan bir kararı alınmasından sonra üç gün içinde kendi seçildiği birimin hayati çıkarlarına aykırı ilan edebilir. Böyle bir itiraz eğer Sırp üyeden gelirse Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne, Boşnak veya Hırvatüyelerden gelirse Federal Halk Meclisi'nin Boşnak veya Hırvat üyelerine götürülür. Eğer bu itiraz götürüldüğü mecliste on gün içinde kabul edilirse, Başkanlık kararı iptal edilir.

3) Yetkiler:

- (a) Bosna'nın dış siyasetini belirlemek.
- (b) En fazla üçte ikisi Federal bölgeden olmak üzere, Bosna'nın elçilerini ve uluslararası temsilcilerini atamak.
- (c) Bosna'yı uluslararası kuruluşlarda ve Avrupa örgütlenmelerinde temsil etmek, ülkenin üye olmadığı kuruluşlara üyelik talebinde bulunmak.
- (d) Bosna'nın anlaşmalarını görüşmek ve Meclis'in rızasıyla onaylamak.
- (e) Meclis'in kararlarını icra.
- (f) Bakanlar Kurulu'nun tavsiyesi çerçevesinde Meclis'e yıllık bir bütçe teklif etmek.
- (g) Bir yıllıktan az olmamak kaydıyla Başkanlığın harcamalarını istendiğinde Meclis'e bildirmek.
- (h) Gerektiğinde uluslararası kuruluşlar ve Bosnalı sivil toplum örgütleriyle işbirliği.
- (ı) Meclis tarafından veya birimlerce anlaşılarak verilmiş diğer görevleri icra.

4) Bakanlar Kurulu: Başkanlık, Temsilciler Meclisi'nin onayıyla göreve gelecek bir bakanlar kurulu başkanı atar. Başkan bir dışişleri ve bir dış ticaret bakanıyla Temsilciler Meclisi'nce belirlenmiş diğer bakanları aday gösterir.

- (a) Başkan ve bakanlar Bosna'nın 3. Fıkra'da belirtilen siyaset ve kararlarını uygulayacak olan Bakanlar Kurulu'nu oluştururlar.
- (b) Federasyon'dan bakanların oranı üçte ikiyi geçmez. Başkan aynı zamanda bakan yardımcılarını atayacak. Bu yardımcılar bakan ile aynı ulustan olmayacak. Bakan yardımcılarını Temsilciler Meclisi'nin onayıyla göreve başlayacaklar.
- (c) Meclis tarafından güvensizlik oyu verilirse Bakanlar Kurulu istifa edecek.

5. Daimi Kurul:

- a) Her bir başkanlık üyesi, silahlı kuvvetler üzerinde sivil komuta yetkisinde olacak. Birimler birbirlerini tehdit etmeyecek ve güç kullanmayacaklar; diğer birimin ve başkanlığın onayı olmadan bir birimin orduları diğer birimin toprağına geçmeyecek. Bosna'daki bütün silahlı güçler, ülkenin egemenliği ve toprak bütünlüğüne uygun olarak hareket edecekler.

(b) Başkanlık üyeleri Bosna'daki askeri konuları düzenlemek için bir daimi kurul oluşturacaklar. Başkanlık üyeleri bu kurulun içinde olacak.

7. FIKRA: ANAYASA MAHKEMESİ

1) Oluşumu: Bosna Anayasa Mahkemesi dokuz üyeli olacak.

(a) Dört üye Federal Temsilciler Meclisi, iki üye Sırp Cumhuriyeti Milli Meclis tarafından seçilecek. Kalan üç üye başkanlık ile istişareden sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başkanınca seçilecek.

(b) Hakimler yüksek ahlaki nitelikte seçkin hukukçular olacak. Bu şekilde herhangi bir seçmen Anayasa Mahkemesi üyesi olabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce seçilen kimseler Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşları olmayacak.

(c) İlk atanan hakimlerin görev süresi, istifa etmemeleri veya diğerlerinin oybirliği ile uzaklaştırılmamaları durumunda beş yıl sürecek. İlk oluşumda seçilenler ikincidefa seçilemeyecekler. Bundan sonra seçilenler istifa etmemeleri veya diğerlerinin oybirliği ile uzaklaştırılmamaları durumunda 70 yaşına kadar çalışabilecekler.

(d) İlk beş yıldan sonraki dönemde Meclis Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından seçilen kimseleri başka şekilde seçmek için bir tüzük belirleyebilir.

2) Usuller:

(a) Mahkeme üyelerinin çoğunluğu yetersayı olacak.

(b) Mahkeme, üyelerinin çoğunluk oyuyla kendi tüzüğünü oluşturacak. Mahkemenin kararları yayınlanacak, kararların sebepleri açıklanacak.

3) Yargı: Anayasa Mahkemesi aşağıdaki anayasaya sahip olacak:

(a) Anayasa Mahkemesi Bosna Anayasası üzerinde birimler arasında, birimlerle Bosna arasında veya Bosna'nın kurumları arasında doğacak uyuşmazlıklarda karar alma yetkisine sahiptir. Bu aşağıdakileri de içerir:

• Birimlerden birinin komşu bir ülke ile kuracağı özel bakımlı ilişkisinin Anayasa'ya uygunluğunu, Bosna'nın egemenliği ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren hükümler de dahil, kararlaştırmak.

• Bir birimin anayasa veya bir yasanın bu anayasa ile çelişip çelişmediğini belirlemek. Bir Başkanlık üyesi, Bakanlar Kurulu Başkanı, meclislerden birinin başkan veya yardımcısı, Meclis'in iki kanadından herhangi birinin dörtte bir üyesi veya birim meclislerinin dörtte bir üyesi bir konuyu Anayasa Mahkemesi'ne götürebilir.

(b) Anayasa Mahkemesi, Bosna'daki herhangi bir mahkemede alınmış bu anayasaya aykırı düşen kararları temyiz etme hakkına sahiptir.

(c) Anayasa Mahkemesi, Bosna'daki herhangi bir mahkeme tarafından gönderilen bir kanunun bu anayasaya, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler Sözleşmesi'ne veya Bosna kanunlarına uygun olup olmadığıyla veya mahkemenin kararının uluslararası kamu hukukunun genel kurallarına uygunluğuyla ilgili tartışmaları çözümlenmek hakkına sahiptir.

4) Kararlar: Anayasa Mahkemesi'nin kararları nihai ve bağlayıcı olacak.

8. FIKRA: MERKEZ BANKASI

Para basma ve para siyaseti belirleme konusunda tek yetkili olacak bir Bosna Merkez Bankası kurulacak.

1) Merkez Bankası'nın sorumlulukları Meclis tarafından belirlenecek. Fakat bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonraki altı yıl içinde para basarak kredi veremez, bundan sonra Meclis bu yetkiyi verebilir.

2) Merkez Bankası'nın ilk yönetim kurulu IMF tarafından Başkanlık'a danışıldıktan sonra atanan bir müdür ve Başkanlık tarafından altı yıllığına atanmış ikisi Federasyon'dan (bir Boşnak, bir Hırvat), birisi Sırp Cumhuriyeti'nden üç üyeden oluşacak. Müdür, Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşı olmayacak.

3) Bundan sonra, Bosna Merkez Bankası'nın yönetim kurulu başkanlık tarafından altı yıllığına atanmış beş kişiden oluşacak. Yönetim kurulu kendi üyeleri arasından bir başkan seçecek.

9. FIKRA: MALİYE

1) Başkanlığın teklifiyle, Meclis her yıl Bosna'nın kurumlarını ve uluslararası harcamalarını finanse etmek için harcanacak bir bütçe belirleyecek.

- 2) Bu bütçe zamanında yapılmazsa, önceki yılın bütçesi geçici olarak kullanılacak.
- 3) Federasyon, bütçenin üçte ikisini; Sırp Cumhuriyeti, üçte birini karşılayacak.

10. FIKRA: GENEL HÜKÜMLER

- 1) Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi tarafından hüküm giyen veya suçlanan hiçkimse Bosna topraklarındaki kamu kurumlarında çalışamaz ve seçimlerde aday olamaz.
- 2) Bosna kurumlarında çalışan birisinin tazminatı, çalışma süresi içinde azaltılamaz.
- 3) Bosna kurumlarındaki makamlara atanmış memurlar, genellikle Bosna halklarının temsilcileri olacaklar.

11. FIKRA: DEĞİŞİKLİKLER

- 1) **Değişiklik Usulü:** Bu anayasa Temsilciler Meclisi'nde mevcut olup oy verenlerin üçte iki çoğunluğu da dahil, Meclis kararıyla değiştirilebilir.
- 2) **İnsan Hakları ve Temel Hürriyetler:** Hiçbir anayasa değişikliği 2. Fıkra'da geçen hakları ve hürriyetleri kısıtlayıcı veya kaldırıcı nitelikte olamaz.

12. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

- 1) Bu anayasa Genel Çatı Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte yürürlüğe girer.
- 2) Bu anayasanın yürürlüğe girişinden sonra üç ay içinde birimler anayasalarını bu anayasaya göre düzenleyecekler.

Ek 5

TAHKİM ANLAŞMASI

Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti, 8 Eylül 1995'te Bosna, Hırvatistan ve Yugoslavya arasında anlaşılan Cenevre Temel İlkeleri'nde konulan aşağıdaki zorunluluklara uymayı kabul ederler:

Paragraf 2.4. "İki birim aralarındaki uyuşmazlıkları çözmek için tahkime başvurmayı karşılıklı taahhüd edecekler."

Paragraf 3. "Birimler aşağıdakiler üzerinde ilkede anlaştılar: 3.5. İki birim arasındaki anlaşmazlıkların çözümlü için bir tahkimin oluşturulması ve uygulanması."

Ek 6

İNSAN HAKLARI ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaştılar:

BÖLÜM BİR: İNSAN HAKLARINA SAYGI

1 FIKRA: TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Taraflar yargı sistemleri içerisinde herkese uluslararası tanınmış temel hak ve hürriyetleri temin edecekler. Bu aşağıdakileri içerir:

- (a) Yaşama hakkı.
- (b) İşkenceye veya insan haysiyetini düşüren muamele ve cezalara uğramamahakkı.
- (c) Köle olmama veya zorla veya mecburi çalıştırılmama hakkı.
- (d) Kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı.
- (e) Sivil ve adli konularda ve suç sürecini ilgilendiren diğer konularda açık dinlenmehakkı.
- (f) Özel hayat, aile hayatı, ev ve haberleşme hakları.
- (g) Düşünce, vicdan ve din hürriyeti.
- (h) İfade hürriyeti.
- (ı) Barışçı toplanma ve baskalarıyla örgütlenme hürriyeti.
- (i) Evlenme ve aile kurma hakkı.
- (j) Mülkiyet hakkı.
- (k) Eğitim hakkı.
- (l) Dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı.

(m) Bu fıkroda ve uluslararası anlaşmalarda sıralanan hak ve özgürlüklerin kullanımcınsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet ve doğum gibi hiçbir sebeble ayrıma tutulamaz.

BÖLÜM İKİ : İNSAN HAKLARI KURULU

KISIM A: GENEL

2 FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

1) Bu anlaşmadaki yükümlülüklerin ifasına yardım için taraflar bir insan hakları kurulu oluşturacaklar. Kurul iki kısımdan oluşacak: 'Ombudsman' Bürosu ve İnsan Hakları Odası.

2) Ombudsman Bürosu ve İnsan Hakları Odası aşağıdakileri göz önünde bulunduracak:

(a) Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ndekitanıma giren vaki veya iddia edilen insan hakları ihlalleri.

(b) Uluslararası anlaşmalarda tanımlanmış cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi görüş, milli veya toplumsal köken, bir milli azınlıkla ilişki, mülkiyet ve doğum gibisebeplere dayalı vaki veya iddia edilen ayrımlar.

3) Taraflar herkesin Kurul'a veya diğer insan hakları kurumlarına insan hakkı ihlali sebebiyle başvuru yapmasını kabul ederler. Taraflar bu iddialarla başvuruda bulunan kimselere yönelik hiçbir cezai müeyyidede bulunmayacaklar.

3 FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

1) Kurulun muvafık etkinlikleri ve mesleki yeterlilikte çalışanları olacak. Ombudsman ve Oda Başkanı tarafından atanmış, etkinlikler ve çalışanlarla ilgili gerekli idari düzenlemelerden sorumlu bir icra memuru olacak.

2) Kurul ve çalışanlarının maaş ve masrafları ortak olarak taraflarca belirlenecek ve Bosna tarafından karşılanacak. Maaş ve masraflar Kurul'un görevini yapmasına yetecek kadar olmalı.

3) Kurul, Ombudsman Yönetimi ve Oda'nın merkezi Saraybosna'da olacak. OmbudsmanBürosu Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti arazisinde en az birer büro açacak. Oda birolayla ilgili çalışmada öyle gerektiği kanaatiyle başka yerlerde toplanabilir.

4) Ombudsmanlar ve Oda üyeleri görevleri çerçevesindeki hareketlerinden dolayı suçlamave tevkife maruz kalmayacaklar. Ombudsmanlar ve Oda üyeleri Bosna vatandaşı değillerse, kendilerine ve ailelerine Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi uyarıncadiplomatlarla ve ailelerine tanınan tüm hak ve ayrıcalıklar tanınacaktır.

5) Tarafsızlığı koruma ihtiyacını göz önünde bulundurarak, Kurul muvafık olduğunda bir hükümetten, uluslararası kuruluştan veya sivil toplum kurumundan yardım isteyebilir.

KISIM B: İNSAN HAKLARI GÖZLEMCİSİ (OMBUDSMAN)

4. FIKRA: İNSAN HAKLARI GÖZLEMCİSİ (OMBUDSMAN)

1) Taraflar İnsan Hakları Gözlemci (Ombudsman) Bürosu kuracaklar.

2) Gözlemciler AGİT Bosna Şefi tarafından taraflarla istişareden sonra yinelenmemek üzere beş yıllığına atanır. Gözlemci kendi çalışma arkadaşlarını serbestçe seçecek. Aşağıda,14 Fıkra'da geçen devire kadar gözlemci Bosna veya bir komşu ülkenin vatandaşı olmayabilir. Bu devir gerçekleşikten sonra gözlemciler başkanlık tarafından atanacak.

3) Gözlemci Bürosu'nun üyeleri yüksek ahlaklarıyla tanınmış ve insan hakları alanında yetkin olacaklar.

4) Gözlemci Bürosu bağımsız bir kuruluş olacak. Görevini yapmasında hiç kimse veyatarafkların kurumları müdahale etmeyecekler.

5. FIKRA: GÖZLEMCİNİN SELAHİYETLERİ

- 1) Başvuranın özellikle Oda'yı tercih ettiği durumlar hariç, Kurul tarafından duyulan insan hakları ihlali iddiaları Gözlemci Bürosu'na tevdi edilecek.
- 2) Gözlemci 2. Fıkra'nın 2. paragrafındaki tanıma giren, bir parti, kişi, topluluk, sivil toplum kuruluşu tarafından kendilerine yapıldığı iddia edilen insan hakları ihlallerini kendi girişimiyle veya şikayetler üzerine araştırabilir. Taraflar bu yetkinin verimli kullanımını hiçbir şekilde engellememeyi temin ederler.
- 3) Gözlemci sistemli veya ayrımcılık temeline dayalı ihlallere öncelik vermek şartıyla, hangi ihlal iddialarının hangi öncelikte soruşturma gerektirdiğini kendisi kararlaştıracak.
- 4) Gözlemci araştırmanın hemen ardından neticeyi içeren bir tezkire yazacak. İnsan hakkı ihlal ettiği belirlenen taraf belli bir süre içinde tezkiredeki sonuçlara nasıl uyacağını yazılı olarak açıklayacak.
- 5) İnsan Hakları Odası'nın yetki alanı içine giren bir şikayet alınır, gözlemci herhangi bir aşamada şikayeti Oda'ya gönderebilir.
- 6) Gözlemci herhangi bir zamanda yetkili bir hükümet kurumu veya görevlisine özel tezkirede sunabilir. Bu tezkireleri alanlar gözlemci tarafından belirlenen bir süre içinde, gözlemci tarafından sorulan özel konular da dahil, cevaplarını verecekler.
- 7) Gözlemci, bir kişi veya birim onun hazırladığı tezkireleri dikkate almazsa, Genel Çatı Anlaşması'nın 10 Fıkrası'nda tanımlanan Yüksek Temsilciye ve gerektiğinde ilgili birimin cumhurbaşkanına verilmek üzere bir özel tezkire hazırlar. Gözlemci İnsan Hakları Odası'nda de bu rapora dayalı olarak muamele başlatabilir. Gözlemci Oda nezdindeki bir muameleye müdahale edebilir.

6. FIKRA: YETKİLER

- 1) Gözlemci tasnifli olanlar da dahil bütün resmi belgelere, adli ve idari dosyalara erişme ve inceleme ve hükümet görevlileri de dahil herhangi bir kimseden gerekli bilgi ve belgeyi sağlayarak işbirliği yapmasını isteme hakkına sahiptir. Gözlemci idari oturumlara ve diğer toplantılara katılma ve kişilerin tutuklu bulunduğu yerlere girme ve teftiş etme hakkına sahiptir.

2) Gözlemci ve takımından, Oda'nın talimatıyla elde edildiği durumlar hariç, bütün gizli belgelerin gizliliğini koruması ve tüm belge ve dosyalara kuralları içinde davranması istenir.

KISIM C: İNSAN HAKLARI ODASI

7. FIKRA: İNSAN HAKLARI ODASI

- 1) İnsan Hakları Odası 14 üyeden oluşacak.
- 2) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde Federasyon dört, Sırp Cumhuriyeti iki üye atayacak. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu taraflara danıştıktan sonra Bosna veya komşu ülkelerin vatandaşı olmayacak kalan üyeleri belirleyecek. Bunlardan birini başkan seçecek.
- 3) Oda'nın tüm üyeleri yüksek yargı organlarında çalışmaya yetkili kimseler olacak. Odanın üyeleri beş yıllığına atanacak, atama yenilenebilir.
- 4) Aşağıdaki 12. Fıkra'da belirlenen devirden sonraki atamalar Bosna Başkanlık Divanı'na yapılacaktır.

8. FIKRA: ODANIN YETKİLERİ

- 1) Oda, bir tarafın hak ihlaline maruz kalma iddiasında bulunan veya kayıp veya öldürülmüş kimseler adına hareket eden taraf, kişi, topluluk veya sivil toplum kuruluşlarından, gözlemci vasıtasıyla veya doğrudan, bildiri ve başvurular alacak.
- 2) Oda hangi başvuruların hangi sırayla kabul edileceğini belirleyecek.
- 3) Oda aşağıdaki sebeplerle bir başvuruyu incelemeyi durdurma veya reddetme kararı alabilir: (a) Şikayetçinin davasını takibe niyetlenmemesi, (b) konunun çözümlenmiş olması veya (c) Oda tarafından belirlenmiş herhangi diğer bir sebep. Sonuçların insan haklarına saygı amacına uyması şartıyla, bu durumda başvurunun incelenmesine devam edilmeyecektir.

9. FIKRA: DOSTANİ ÇÖZÜM

1) Bir olayın başlangıcında veya bir muamelenin herhangi bir merhalesinde, Oda bu anlaşmada geçen hak ve hürriyetlere saygı temelinde bir konunun karşılıklı anlaşılacak çözümü için çabalayabilir.

2) Oda böyle bir çabada başarılı olursa, o konuda bir tezkere yazacak ve Yüksek Temsilciye, AGİT'e ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne gönderecek. Bu tezkerede olay hakkında kısa bir bilgi ve varılan sonuç verilecek. Bir sonucun tezkeresi, insan haklarının korunması amacıyla veya Oda ile ilgili tarafların anlaşmasıyla, tamamen veya kısmen gizli olabilir.

10. FIKRA: ODA'DAKİ MUAMELELER

1) Oda'nın başvuruların hükme bağlanması için açık ve etkili usulleri olacak. Bu usulleryazılı bir dava dilekçesi ve, Oda uygun görürse, olayın veya delillerin açıklanması için dinlenmeyi içerir. Oda geçici tedbirler istemek, uzmanlar atamak ve delil ve sahit bulmayazorlamak haklarına sahiptir.

2) Oda ikisi Federasyon'dan, biri Sırp Cumhuriyeti'nden, dördü de Bosna ve komşu ülkeler dışından olarak yedi kişilik oturumlarda bulunur. Bir oturum bir başvuruyu kabul ederse, Oda bir tarafın veya gözlemcinin talebiyle bu kararı gözden geçirebilir. Bu gözden geçirme Oda'nın kararına göre ek deliller aranmasını içerebilir.

3) Kanunlara göre olağan sayılmayan durumlar hariç, Oda'nın dinlemeleri alenen yapılacaktır.

4) Başvurucular muamelelerde vekilleriyle veya kendi seçtikleri temsilcileriyle temsil edilebilirler, ancak Oda tarafından geçerli bir sebeple mazur görülmedikçe şahsen de bulunacaklar.

5) Taraflar Oda'ya tüm gerekli bilgileri sağlamayı ve işbirliği yapmayı kabul ederler.

11. FIKRA: KARARLAR

1) Muamelelerin neticelenmesinin akabinde Oda hemen kararı yayınlayacaktır. Bu kararda;

(a) Erişilen gerçeklerin bir tarafın bu anlaşmadaki yükümlülüklerini ihlal edip etmediği, ve, ediyorsa,

(b) Tarafların bu ihlali gidermek için, durdurulması ve mali tazminat sağlanması emirlerini de dahil, neler yapacağı yazılır.

2) Oda kararları üyelerinin çoğunluğunun katılımıyla alacak. Oda üyelerinin bir kararda oy çoğunluğu sağlayamadıkları durumlarda, Oda Başkanı'nın oyu belirleyici olacak.

3) 10 Fıkra'nın ikinci paragrafında geçen gözden geçirmeye maruz konularda Oda'nın kararları nihai olacak.

4) Bir üye bir konu hakkında ayrı bir karar yayınlama yetkisinde olacak.

5) Oda kararlarının sebeplerini yayınlayacak. Kararlar yayınlanacak ve ilgili taraflara, Yüksek Temsilciye, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ve AGİT'e gönderilecek.

6) Taraflar Oda'nın kararlarına tamamen uygulayacaklar.

12. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Oda bu anlaşmaya uygun olarak kendi işlevini ifade gerekebilecek kanun ve düzenlemeleri yürürlüğe koymaya yetkilidir.

BÖLÜM ÜÇ: GENEL HÜKÜMLER

13. FIKRA: İNSAN HAKLARIYLA İLGİLİ KURULUŞLAR

1) Taraflar insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çalışan uluslararası kuruluşları ve sivil toplum kurumlarını destekleyecek ve teşvik edecekler.

2) Taraflar BM İnsan Hakları Kurulu, AGİT, BM Mülteciler Yüksek Yönetimi ve diğer devletlerarası ve bölgesel kuruluşların Bosna'da insan hakları konusunun yakından araştırılması çağrısına ve bu amaçla yerel bürolar açılması, gözlemci atanması gibi çalışmalara katılacaklar ve onlara tam bir kolaylık sağlayacaklar.

3) Taraflar insan haklarıyla ilgili araştırmada bulunan sivil toplum kuruluşlarına serbest çalışma imkanı tanıyacak ve görevlerini ifade onları engellemekten kaçınacaklar.

4) Bosna'daki tüm yetkililer bu anlaşmada tanımlanmış kuruluşlarla, Bosna için kurulmuş insan hakları gözetim birimleriyle, ilgili uluslararası anlaşmalara göre kurulmuş gözlemci kuruluşlarla, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'yle ve

BM Güvenlik Kurulutarafından insan hakları konusunda yetkilendirilmiş diğer kurumlarla işbirliği yapacak ve çalışmalarında tam serbesti sağlayacak.

14. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, Kurul'un kesintisiz çalışma sorumluluğu, taraflar başka türlü anlaşmazsa, taraflardan Bosna'nın kurumlarına devredilecek. Taraflar başka türlü anlaşmazlarsa, Kurul yukarıda belirlendiği gibi çalışmaya devam edecek.

15. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar Bosna çapında bu anlaşmanın hükümlerini etkili şekilde duyuracaklar.

16. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 7

MÜLTECİLER VE YERLERİNDEN OLANLAR ANLAŞMASI

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaştılar:

KISIM BİR: KORUMA

1. FIKRA: MÜLTECİLERİN VE YERLERİNDEN OLANLARIN HAKLARI

1) Bütün mülteciler ve yerlerinden olanlar şavastan önce yaşadıkları evlerine dönme hakkına sahiptir. Mülteciler 1991'den beri süren düşmanlıklar yüzünden mahrum kaldıkları mülklerini onarma ve onarılamayacaklar için tazminat alma hakkına sahip olacaklar. Mültecilerin erken dönüşü Bosna'daki mücadelenin durulmasının önemli bir amacıdır. Taraflar, üçüncü ülkelere geçici olarak sığınanlar dahil, kendi bölgesini terk etmiş kişilerin dönüşünü kabul edeceklerini onaylarlar.

2) Taraflar mültecilerin emniyet içinde, taciz, sindirme, zulüm ve ayrımcılığa maruz kalmadan döneceğini taahhüt ederler.

3) Taraflar kendi bölgeleri içinde mültecilerin emin ve gönüllü dönüşünü engellemeye yönelik hareketlere karşı tüm gerekli tedbirleri alacaklar. Kendi yetki alanları içerisinde herkes için insan hakları ve temel hürriyetlere saygıyı sağlama ve mültecilerin dönüşü için uygun ortamı geciktirmeden gerçekleştirme vaatlerini göstermek için, taraflar aşağıdaki güven yapıcı tedbirleri alacaklar:

a) Ayrımcı niyet ve etkideki yasa ve uygulamaları kaldırmak.

b) Basın yoluyla veya başka türlü yapılan yazılı ve sözlü, etnik ve dini düşmanlığı içeren tacizleri engellemek ve hemen bastırmak.

c) Ordu, yarı ordu, polis, kamu görevlileri veya diğer fertlerin tehditlerine, basın yoluyla, uyarıda bulunmak ve hemen durdurmak.

d) Nerede olursa olsun etnik veya azınlık nüfusun korunması ve bunlara uluslararası insani yardım kuruluşları ve gözlemcilerce ulaşılması.

e) Etnik veya azınlık topluluklara mensup kimselerin haklarını ihlal eden ordu, yarı ordu veya polis hizmetlerindeki kişilerle kamu görevlilerinin sorgulanması, azli veya yerinin değiştirilmesi.

4) Gideceği yerin seçimi fert veya ailenin kararına bağlı olacak ve ailenin bütünlüğü ilkesi korunacak. Taraflar mültecilerin nereye gideceklerine müdahale etmeyecek; kimseyi ciddi tehlike ve emniyetsizliğin olduğu veya normal bir hayat için gerekli altyapının bulunmadığı yerlerde kalmaya veya oraya gitmeye zorlamayacak. Taraflar, yerel dönüş şartları hakkında bilinçli karar verebilmeleri için mültecilere yeterli bilgi imkanı sağlayacaklar.

5) Taraflar, sığınılan ülkeler ve ilgili taraflarla istişare neticesi, erken, barışçı, düzenli ve aşamalı bir dönüş tasarımı geliştirmek için UNHCR'ye başvuracaklar. Taraflar böyle bir tasarımı uygulamakta ve kendi kanunlarını buna uyarlamakta anlaşırlar. Aynı zamanda mülteci kabul eden ülkeleri uluslararası kanunlara göre mülteci dönüşüne yardımcı olmaya çağırırlar.

2. FIKRA: DÖNÜŞE UYGUN ORTAMIN OLUŞTURULMASI

1) Taraflar kendi topraklarında, hiçbir özel topluluğa müdahale etmeksizin, mültecilerin gönüllü dönüşü ve düzenli bütünleşmeleri için gerekli siyasi, iktisadi ve toplumsal şartları oluşturmayı üstlenirler. Taraflar mültecilerin UNHCR

tasarımına uygun olarak barışçıl, düzenli ve aşamalı bir şekilde gönüllü dönüşleri için mümkün olan tüm yardımı sağlayacak ve bunun için çalışacaklar.

2) Taraflar dönecek kimselere askeri hizmette buldukları gerekçesiyle ayırım yapmayacaklar ve mültecilerin kendi hayatlarını yeniden kurabilmeleri için askeri ve diğer mecburi hizmetlerden muafiyet isteklerine olumlu işaret verecekler.

3. FIKRA: ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE GÖZLEM İLE İŞBİRLİĞİ

1) Taraflar BM Genel Sekreteri tarafından mültecilerin dönüşü ve yerleştirilmesi için çalışan tüm kuruluşları eşgüdümlemek üzere yetkilendirilen UNHCR'nin insani yardımdaki öncül katkısını takdirederler.

2) Taraflar UNHCR'ye, Uluslararası Kızılhaç'a (ICRC), BM Gelişme Programı'na (UNDP) ve diğer benzer uluslararası, ulusal ve sivil-toplumsal kuruluşlara insanların araştırılması, tıbbi yardım sağlanması, yiyecek dağıtımı, uyum sağlama yardımı, geçici veya kalıcı meskenlendirme çalışmalarında ve diğer benzer etkinliklerinde idari engeller çıkarmadan, mültecilere ulaşma imkanı sağlayacaklar. Bu faaliyetler geleneksel koruma görevlerini, temel insan haklarının ve insani şartların gözlemlenmesini ve bu kısımda belirtilen hükümleri de içerir.

3) Taraflar bu kuruluşların tüm çalışanlarına güvenlik sağlayacaklar.

4. FIKRA: YERLEŞTİRME YARDIMI

Taraflar, UNHCR ve diğer benzer kuruluşlar tarafından geliştirilmiş, ihtiyaç içindeki bütün dönüş yapan mültecilere yönelik, ayrımsız, hayatlarını döndükleri yerli toplumda yeniden kurmayı sağlayacak kısa dönem yerleştirme yardımının şartlarını kolaylaştıracaklar.

5. FIKRA: KAYIP KİŞİLER

Taraflar, kayıp kişiler hakkında ICRC bünyesindeki arama çalışmaları için bilgi sağlayacaklar. Taraflar kayıp kişilerin kimlikleri, yerleri ve başlarına gelenleri belirlemede ICRC ile işbirliği yapacaklar.

6. FIKRA: AF

1 Ocak 1991'den beri Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'nce tespit edilmiş ciddi bir insanlık suçu veya savaşla alakasız bir kamu suçu işleyenler hariç, bir suçla zanlı ve hükümlü bulunan dönüş yapan kimseler affedilecekler. Hiçbir durumda, siyasi veya öbür uygun olmayan sebeplerle suç isnadıyla yapılmayacak ve af uygulaması kaldırılmayacak.

KISIMİKİ : MÜLTECİLER KURULU

7. FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

Taraflar mülteciler için bağımsız bir kurul kuracaklar. Kurulun merkezi Saraybosna'da olacak, isterse diğer yerlerde şube açabilir.

8. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Taraflar aynı amaçla çalışan uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlarla işbirliği içinde bulunan Kurul ile işbirliği yapacaklar, kararlarına saygı gösterecek ve hemen uygulayacaklar.

9. FIKRA: TERKİBİ

- 1) Kurul dokuz kişiden oluşacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde Federasyon, ikisi üç yıllığına ve öbür ikisi dört yıllığına dört kişi; Sırp Cumhuriyeti biri üç yıllığına, diğeri dört yıllığına iki kişi atayacak. Kalan üyeleri beş yıllığına olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi atayacak ve bir başkan belirleyecek. Kurul'un üyeleri tekraratanabilir.
- 2) Kurul üyeleri yüksek ahlaki kişilikleriyle tanınmış olmalıdır.
- 3) Kurul kendi tüzüğünde belirlendiği gibi gruplar halinde toplanabilir. Bu ekteki göndermeleroturum gruplarını da içerir, ancak kanun ve düzenlemeleri sadece Kurul yapabilir.
- 4) Aşağıdaki 16. Fıkra'da geçen devirden sonraki üyeler Bosna Başkanlığı tarafından atanacak.

10. FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAFLAR

- 1) Kurul işlevini ifaya yardım etmek üzere idari, mali, hukuki vb. alanlarda mesleki yeterlilikte bir kadroya sahip olacak. Kadro Kurul tarafından atanacak bir icra müdürü tarafından yönetilecek.
- 2) Kurul ve çalışanlarının maaş ve giderleri taraflarca ortak belirlenecek ve eşit olarak karşılanacak.
- 3) Kurul üyeleri görev alanları içinde işlediklerinden dolayı hukuki ve cezai sorumlulukta olmayacak. Bosna vatandaşı olmayan Kurul üyeleri ve aileleri Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'nde tanımlanan diplomatların sahip olduğu konumda bulunacaklar.
- 4) Kurul, anlaşılabilir şartlarda, kendi görev alanına giren ihtisas çalışmalarında uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlardan yardım isteyebilir.
- 5) Kurul Genel Çatı Anlaşması'yla kurulmuş diğer birimlerle ve BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlarla işbirliği yapacak.

11. FIKRA: YETKİLER

Kurul 1 Nisan 1992 tarihinden itibaren gönüllü olarak satılmamış veya devredilmemiş emlakla ilgili iddiaları kabul eder ve karar verir. Şikayetler emlakın geri verilmesi veya tazmini şeklinde olabilir.

12. FIKRA: KURUL ÖNÜNDEKİ MUAMELELER

- 1) Kurul, bir iddia alındığında, iddianın emlakın gerçek değeri üzerinden yapıldığını tespit ederek kanuni sahibini belirler. Kurul, kendi çalışanları veya usulünce görevlenmiş bir uluslararası veya sivil toplumsal kuruluş vasıtasıyla, Bosna'daki tüm emlak kayıtlarına ve teftiş, keşif ve değer biçme amacıyla tüm mülklere ulaşma yetkisinde olacak.
- 2) Kurul tarafından bir mülkün kanuni sahibi olduğu tespit edilen ve mülkünü geri almak isteyen kimsenin bu isteği karşılanacak. Kurul tarafından bir mülkün kanuni sahibi olduğu tespit edilen ve mülkünün karşılığında tazminat isteyen kimsenin bu isteği Kurul'un belirleyeceği rakama göre karşılanacak. Kurul, üyelerinin çoğunluk oyuyla karar alacak.

- 3) Bir mülkün kanuni sahibini belirlemede Kurul yasadışı devir işlemlerini, baskı altında yapılan işlemleri, çıkış müsaadesi veya belgesi karşılığında olanları veya bir türlü etniktemizlikle alakalı bulunanları geçerli kabul etmeyecek.
- 4) Kurul, kendine gelen iddialar için mülk değeri belirlemede sabit oranlar tespit edebilir. Oranlar mümkünse 1 Nisan 1992 tarihinden önceki değerlere göre belirlenecek. Bu olmazsa Kurul'un koyacağı bir mikyasa göre de belirlenebilir.
- 5) Kurul, bir iddiaya konu olduğunda veya terk edildiğine karar verildiğinde tapu, ipotek, kira akdi veya başka türlü bir elden çıkarma ile ilgili devir veya tayin için gerekli tüm işlemler sonulandırma yetkisine sahiptir. Kurul, özellikle kanuni sahibinin karşılığında tazminat aldığı veya yerel kanunla terk edilmiş görüldüğü durumlarda bir mülkü her iki taraftan bir Bosna vatandaşına satma, ipotek etme ve kiralama yetkisindedir. Kurul nihai mülkiyet belirlemesi muallakta olan bir mülkü kiraya verebilir.
- 6) İddia sahibinin mülkü karşılığında tazminat aldığı durumlarda, Kurul mülkün gelecek sahibi için bir para bağışı veya tazmin senedi verebilir. Taraflar uluslararası camianın Bosna'nın iskanının finansesi ve tamirine yardımda, Kurul tarafından ücret yerine telafisi netlerini kabul etmesini ve bu telafi senetlerine sahip kimselerin o evi elde etmede öncelik verilerek ödüllendirilmesini hoş karşılarlar.
- 7) Kurul'un kararları nihai olacak ve Kurul tarafından verilen tapu, ipotek ve senetler Bosna'da meşru olarak tanınacak.
- 8) Bir taraf veya şahsın Kurul'la işbirliği yapmaması, onun kararlarını engellemeyecek.

13. FIKRA: BOŞMÜLKLERİN KULLANIMI

Taraflar, Kurul'a bildirerek ve UNHCR ve bu konuda çalışan diğer uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlarla işbirliği yaparak mültecileri geçici olarak boş meskenlerde barındırabilirler.

14. FIKRA: MÜLTECİ EMLAK FONU

1) Bosna Merkez Bankası'nda bir mülteci emlak fonu oluşturulacak ve Kurul tarafından yönetilecek. Fon, sahiplikleri Kurul'un çalışması içinde bulunan mülklerin alımı, satımı, kira veya ipoteklenmesi yoluyla elde edilen gelirle takviye edilecek. Fon'a taraflar ve devletler ve uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlar tarafından katkıda bulunulabilir.

2) 12. Fıkra'ya uygun olarak verilmiş telafi senetleri, Kurul tarafından belirlenmiş şartlar göre fonda gelecekteki borçlanmaları oluşturabilecek.

15. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Kurul bu anlaşmaya uygun olarak kendi görevlerinde gerekli olacak kanun ve düzenlemeleri belirleyecek. Bu kanun ve düzenlemeleri çıkarırken Kurul, yerel mülkiyet hakları kanunlarını göz önünde bulunduracak.

16. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, taraflar başka türlü anlaşmadıkları takdirde, Kurul'un mali ihtiyaçlarının karşılanması ve çalıştırılması taraflardan Bosna hükümetine devredilecek. Devri olmazsa Kurul burada belirlenen şartlarda çalışmaya devam edecek.

17. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar, bu anlaşmayla ilgili Bosna'da ve Bosna vatandaşlarının yaşadığı bilinen ülkelerde etkili bilgilendirme bulunacaklar.

18. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 8

MİLLİ ANITLARI KORUMA KURULU ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaştılar:

1. FIKRA: KURULUN OLUŞUMU

Taraflar milli anıtları korumak üzere bir kurul kuracaklar. Kurul'un merkezi Saraybosna'da olacak, diğer şehirlerde büroları olabilir.

2. FIKRA: TERKİBİ

1) Kurul beş kişiden oluşacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 90 gün içinde, üç yıllığına olmak üzere Federasyon iki, Sırp Cumhuriyeti bir üye atayacak. UNESCO Genel Başkanı beş yıllığına olmak üzere kalan üyeleri atayacak ve bir başkan seçecek. Kurulüyeleri tekrar atanabilir. Savaş Suçluları Mahkemesi'nce suçlanan hiç kimse Kurul'da yer alamaz.

2) 9. Fıkra'da tanımlanan devirden sonra üyeler başkanlık tarafından atanacak.

3. FIKRA: ETKİNLİKLER, ÇALIŞANLAR VE MASRAF

1) Kurul kendi işlevini ifada yardımcı olacak, Bosna'daki tüm etnik toplulukları içeren, mesleğinde ehil bir kadroya sahip olacak. Kadro Kurul tarafından atanacak bir icramüdürü tarafından yönetilecek.

2) Kurul çalışanlarının masrafları birimlerce belirlenecek ve her ikisince eşit karşılanacak.

3) Kurul üyeleri görev alanları içindeki fiillerinden dolayı hukuki ve cezai müeyyideye tabitutulamaz. Kurul'un Bosna vatandaşı olmayan üyeleri ve aileleri, Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'ne göre diplomatların sahip olduğu ayrıcalık ve konuma sahip olacaklar.

4. FIKRA: YETKİ

Kurul kültürel, tarihi, dini ve etnik önemi olan anıtların tayini ile ilgili talepleri alacak ve değerlendirecek.

5. FIKRA: KURUL ÖNÜNDEKİ MUAMELELER

1) Bir taraf veya Bosna'dan ilgili bir kişi Kurul'a bir varlığın milli anıt olarak tayini için taleptebulunabilir. Bu talep dilekçeleri varlıkla ilgili bilgilerin yanında şunları özellikle içerecek:

(a) Varlığın mevkii,

(b) Şimdiki sahibi ve durumu,

(c) Tamir için gerekli maliyet ve mali kaynak,

(d) Bilinen teklif edilmiş kullanım,

(e) Milli anıt olarak tayini için esaslar.

2) Varlık için karar verildiğinde, Kurul, sahibi olan kişiye veya ilgili diğer kişi ve birimlere kendi görüşlerini sunma imkanı tanır.

3) Böyle bir dilekçenin Kurul'a verilmesinden sonra bir yılda veya bu eke göre bir kararalınıncaya kadar, hangisi önce olursa olsun, taraflar söz konusu anıta hasar verecek kasıtlardan kaçınacaklar.

4) Kurul her seferde kendi uygun gördüğü şeyleri içeren ve kararın sebebini ayrıntılı anlatanyazılı karar bildirgesi yayınlayacak. Kurul, kararları üyelerin çoğunluk oyuyla alacak. Kurul'un kararları nihai ve yerel kanunlara göre uygulanabilir olacak.

5) Kurul'un bir varlığın tarihi anıt olarak tasnifini içeren bir karar yayınladığı durumlarda, anıtın kendi topraklarında bulunduğu birim (a) onun korunması ve kollanması için gereklitüm kanuni, idari, mali, ilmi ve teknik her türlü tedbiri alacak ve (b) zarar verebilecek kasıtlardan kaçınacak.

6. FIKRA: SEÇİLEBİLİRİK

Aşağıdaki nitelikleri içerenler milli anıt seçilebilecek: Ortak kültürel, tarihi, dini ve etnik mirasa sahip birtopluluk için önemi olan menkul veya gayrimenkul varlıklar, mimari, tarihi ve sanatsal binalar, arkeolojik alanlar, bina toplulukları ve mezarlıklar.

7. FIKRA: KANUN VE DÜZENLEMELER

Kurul bu anlaşmaya uygun olarak, kendi işlevini ifa için bir iç tüzük belirler.

8. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Tarafların, kanton ve belediyelerinin kuruluşları ve çalışanları, istenen bilgi ve yardımın tedariki dedahil, Kurul ile işbirliği içinde olacak.

9. FIKRA: DEVİR

Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıl sonra, taraflar başka türlü anlaşmadıkça, Kurul'un kesintisiz çalışma sorumluluğu taraflardan Bosna hükümetine devredilir. Bu olmazsa, Kurul yukarıda belirlenen esaslara göre çalışmaya devam eder.

10. FIKRA: HABERLENDİRME

Taraflar bu anlaşma ile ilgili Bosna çapında etkili bilgilendirme yapacaklar.

11. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 9

KAMU TEŞEBBÜSLERİ KURULMASI ANLAŞMASI

Altyapının tamirinin, ulaşım ve diğer faaliyetlerin yürümesinin ülkenin iktisadi dirilişinde ve barış uygulamasına dahil kurum ve kuruluşların pürüzsüz işleminde önemli olduğunu akılda tutarak, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşılabilir:

1. FIKRA: KAMU TEŞEBBÜSLERİ KURULU

- 1) Taraflar kamu hizmetleri, enerji ve iletişim gibi ortak alanlarda faaliyet gösterecek Bosna kamu teşebbüslerinin kuruluşuna nezaret etmek üzere bir Kamu Teşebbüsleri Kurulu oluşturacaklar.
- 2) Kurul beş üyeli olacak. Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonraki 15 gün içinde Federasyon iki, Sırp Cumhuriyeti bir üye atayacak. Atanan kişiler Bosna'nın iktisadi, siyasi ve kanuni özelliklerine aşina ve yüksek ahlaki konumlarıyla tanınıyor olmalıdırlar. Kurul'un uluslararası tecrübeden faydalanacağını tanıyarak, taraflar Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası başkanından, kalan iki üyeyi belirlemesini ve birini başkan seçmesini isterler.

3) Kurul özellikle böyle şirketler için uygun dahili yapıyı, başarılarını ve kalıcı faaliyetlerini teminde gerekli şartları ve uzun dönem yatırım sermayesini tedarikte en iyi yolları araştırarak.

2. FIKRA: BİR ULAŞIM ŞİRKETİNİN KURULUŞU

1) Ulaşım, demiryolları ve limanlar gibi iki tarafın da çıkarına ulaşım faaliyetlerini düzenlemek ve çalıştırmak için bir kamu kuruluşunun aciliyetine inanan taraflar, bu maksatla Bosna-Hersek Ulaşım Şirketi'ni kuracaklar.

2) Ulaşım Şirketi'nin merkezi Saraybosna'da olacak; gereken diğer yerlerde de büroları bulunabilir. Şirket işlevini ifa için mesleki yeterlilikte, Bosna'nın etnik dokusunu yansıtan bir yönetim kurulu ve kadro oluşturacak. Başta tanımlanan Kurul yönetim kurulunuseçecek; yönetim kurulu kadroyu belirleyecek.

3) Ulaşım Şirketi kendi geliştireceği tasarımlara göre mülk inşa etme, elde etme, işletme vesatma yetkisinde olacak. Kendi faaliyetleri için kullanılmak üzere kira ve ücret belirleme ve toplama; işlevlerini icrada gerekli anlaşma ve sözleşmelere ve diğer faaliyetlere girmeyetkisine sahip olacak.

4) Ulaşım Şirketi, taraflarca anlaşılan ulaşım çalışmalarında bulunacak. Taraflar, anlaşmalarının bir parçası olarak, şirkete gerekli hukuki yetkiyi verecekler. Taraflar bu anlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip, 15 gün içinde şirketin hangi faaliyetlerde bulunacağını belirlemek üzere toplanacaklar.

5) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 15 gün içinde taraflar şirketin başlangıç çalışma bütçesine verilecek parayı belirleyecekler. Taraflar değişik zamanlarda şirkete değişik fonlar ile kendilerine ait kimi faaliyet ve hakları devredebilir. Taraflar hangi yollarla şirketin sermaye artırma yetkisinde olacağına karar verecekler.

3. FIKRA: DİĞER KAMU TEŞEBBÜSLERİ

Kurul'un tavsiyesiyle, taraflar Ulaşım Şirketi'nin kuruluş şeklini enerji ve iletişim gibi alanlardaki diğer kamu şirketlerinin kurulması için örnek alabilir.

4. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Kurul, Ulaşım Şirketi ve diğer kamu kuruluşları, barış uygulaması çalışmasına dahil veya Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi de dahil, BM Güvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilen müesseselerle işbirliği içinde olacaklar.

5. FIKRA: AHLAKİYAT

Kurul üyeleri ve Ulaşım Şirketi'nin müdürleri, Kurul veya Şirket ile anlaşma veya sözleşme içindeki başka bir işle veya mali bağlantı ile veya şirketin çalışmalarıyla doğrudan etkilenen başka bir işlealakalı olamazlar.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜGE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 10

BARIŞ SÜRECİNİN SİVİL UYGULAMASI ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlar:

1) FIKRA: YÜKSEK TEMSİLCİSİ

1) Taraflar barışın sivil yönlerinin uygulanmasının gerektiği sürece insani yardımların sürdürülmesi, altyapının düzeltilmesi ve iktisadi yapılanma, Bosna'nın siyasi ve anayasal kurumlarının kurulması, insan haklarına saygının ve mültecilerin dönüşünün sağlanması ve Ek 3'te geçen açık ve hür seçimlerin yapılması gibi geniş bir alanı kapsadığını kabulederler. Çok sayıda uluslararası kuruluş bunun için yardıma çağrılacaktır.

2) Maruz kaldıkları bu karmaşıklıklara nazaran, taraflar BM Güvenlik Kurulu bildirelerine uygun olarak, tarafların kendi çalışmalarına yardım, onları teşvik etmek ve gerektiğinde barış uygulamasının sivil cihetleri için çalışan kuruluşların faaliyetlerini eşgüdümlemeye bir yüksek temsilci atanmasını isterler.

3) FIKRA: EŞGÜDÜM VE İRTİBAT USULLERİ VE YETKİLERİ

1) Yüksek Temsilcinin görevleri:

(a) Barış uygulamasını gözlemlemek.

(b) Barış uygulamasının tüm sivil cihetlerine uymaları ve kendi aralarında ve ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaları için taraflarla yakın temastabulunmak.

(c) Barışın sivil yönlerinin verimli uygulanmasını temin için Bosna'daki sivil kurum ve kuruluşların çalışmalarını eşgüdümlemek. Yüksek Temsilci, kendi çalışma alanları içinde özerkliklerine saygı duymakla birlikte, onların çalışmalarının barış sürecine etkileri konusunda genel bir rehberlik verecek. Sivil kurum ve kuruluşlardan Bosna'daki çalışmalarında tüm gerekli bilgileri sağlayarak Yüksek Temsilciye yardım etmeleri istenir.

(d) Kendisi uygun görürse, sivil uygulamada doğan zorlukların çözümüne yardımcı olmak.

(e) Özellikle onarım konusunda yardımda bulunan kuruluşların toplantılarına katılmak.

(f) Düzenli olarak bu anlaşmada belirlenen görevlerle ilgili barış uygulamasının ilerleyişi hakkında BM'ye, AB'ye, ABD'ye, Rusya'ya ve ilgili diğer hükümet, taraf ve kuruluşlara bilgi vermek.

(g) Bu anlaşmanın Ek 11'i uyarınca kurulan Uluslararası Polis Görev Gücü (IPTF) Komiserliği'ne rehberlik etmek ve ondan tezkereler almak.

2) Kendi görevi çerçevesinde, Yüksek Temsilci Bosna'da bir kurul (Karma Sivil Kurul) toplayacak ve başkanlık edecek. Kurul, tarafların üst düzey siyasi temsilcilerinden, IFOR komutanı veya temsilcisinden ve Yüksek Temsilcinin gerekli gördüğü sivil kurumların temsilcilerinden oluşur.

3) Yüksek Temsilci gerektiğinde Bosna'da yöresel seviyede alt karma sivil kurullar kurabilir.

4) Kurulacak bir Karma İstişari Kurul belirli zamanlarda veya Yüksek Temsilci ile IFOR komutanı anlaşığında toplanacak.

5) Yüksek Temsilci veya onun atayacağı temsilci IFOR komutanı veya onun atayacağı temsilci ile sürekli temasta olacak ve kendi sorumluluklarının yerine getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla irtibat düzenlemeleri yapacak.

6) Yüksek Temsilci, aralarında anlaştıkları şekilde, IFOR ile burada tanımlanan kurullar vasıtasıyla düzenli bilgi alışverişi ve irtibatı koruyacak.

7) Yüksek Temsilci, Ortak Askeri Kurul toplantılarına şahsen veya temsilci ile katılacak ve özellikle askeri-siyasi türdeki konularda tavsiyelerde bulunacak. Yüksek Temsilcinin temsilcileri de Ek 1-A'da açıklanan Ortak Askeri Kurul'un altkurul çalışmalarına katılacaklar.

8) Yüksek Temsilci görev ve işlevini ifade kendisine yardımcı olacak Bosna içinde ve dışında diğer bazı sivil kurullar da kurabilir.

9) Yüksek Temsilci IFOR üzerinde yetkiye sahip olmayacak ve IFOR komuta zincirine ve askeri harekatlara müdahalede bulunmayacak.

3. FIKRA: ÇALIŞANLAR

1) Yüksek Temsilci burada tanımlanan görevleri ifade yardım sağlamak için gerekli gördüğü şekilde bir kadro atayacak.

2) Taraflar uygulanabilir anlaşmalarla IFOR'a sağlanan yardıma eş oranda Yüksek Temsilcinin Bosna'daki faaliyetlerini kolaylaştıracaklar.

3) Yüksek Temsilci Bosna kanunlarına göre, emlak alım-satımı yetkisi de dahil, kendi görevini ifade gerekebilecek kanuni yetkiye sahip olacak.

4) Ayrıcalık ve muafiyetler aşağıdaki şekilde düzenlenecek:

(a) Taraflar Yüksek Temsilcinin bürosu, şubeleri ve arşivleri ile diğer eşyalarına Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi'nde diplomatik binalara, şubelere, arşivlere ve eşyalara tanınan ayrıcalıkların aynısını verecekler.

(b) Taraflar Yüksek Temsilci ile çalışanlara ve ailelerine Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi çerçevesinde diplomatlara ve ailelerine tanınan aynı ayrıcalıkları verecekler.

4. FIKRA: İŞBİRLİĞİ

Taraflar Yüksek Temsilci ve çalışanları ile tam işbirliği içinde olacaklar.

5. FIKRA: NİHAİ YORUM YETKİSİ

Yüksek Temsilci bu anlaşmanın sivil barış uygulamasıyla ilgili hükümlerini yorumlamada nihai yetkilidir.

6. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Ek 11

ULUSLARARASI POLİS GÖREV GÜCÜ ANLAŞMASI

Bosna-Hersek, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti aşağıdakiler üzerinde anlaşmışlardır:

1. FIKRA: SİVİL KANUN UYGULAMASI

1) Genel Çatı Anlaşması'nın anayasa olarak üzerinde anlaşılan Ek 4'ünün 3. Fıkrası'nda belirtildiği gibi taraflar uluslararası ölçütlere ve uluslararası kabul görmüş insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı içinde çalışan sivil kanun uygulama kurumlarını işleterek ve diğer tedbirleri alarak kendi yetki alanlarındaki herkese emin ve güvenli bir çevre sağlayacaklar.

2) Yükümlülüklerini yerine getirmede kendilerine yardım için taraflar, BM'den Güvenlik Kurulu kararıyla Bosna içinde aşağıdaki 3. Fıkra'da belirtilen görevleri yapacak bir uluslararası polis görev gücü (IPTF) kurmasını isterler.

2. FIKRA: IPTF'İN KURULUŞU

1) IPTF bu anlaşmada geçen işlevlerini icrada özerk olacak. Etkinlikleri Ek 10'da tanımlanan Yüksek Temsilci tarafından eşgüdümlenecek.

2) IPTF, BM Genel Sekreteri tarafından Güvenlik Kurulu'na danışarak atanan bir komiser tarafından yönetilecek. IPTF, kanunun tatbikinde tecrübeli yüksek ahlaki nitelikte kimselerden oluşacak. IPTF komiseri devletlerden, uluslararası ve sivil toplumsal kuruluşlardan yardım isteyebilir ve alabilir.

3) IPTF komiseri, Yüksek Temsilcinin rehberliğinde olacak.

4) IPTF komiseri düzenli olarak yükümlülüğündeki konularla ilgili Yüksek Temsilciye ve BM Genel Sekreteri'ne tezkere verecek, IFOR komutanına ve gerekli gördüğünde diğer kuruluşlara bilgi sağlayacak.

5) IPTF tüm faaliyetlerinde uluslararası tanınmış ölçütlere ve uluslararası tanınmış insan hakları ve temel hürriyetlere göre hareket edecek ve Bosna'nın kanunlarına saygı gösterecek.

6) Taraflar IPTF komiseri ve çalışanlarına 1946 BM Ayrıcalıklar ve Muafiyetler Sözleşmesi'nin 18. ve 19. kısımlarında tanımlanan hakları verecekler. Özellikle tutuklama ve sorgulamalara maruz kalmayacaklar ve cezai yaptırımlardan kesinlikle masun olacaklar. IPTF çalışanları için BM ve diğer devletlerin uygulanabilir kanun ve düzenlemelerindeki ceza ve müeyyideler uygulanacak.

7) IPTF ve kısımları, arşivleri ve diğer eşya ve malları 1946 BM Ayrıcalıklar ve Muafiyetler Sözleşmesi'nde belirlenen ayrıcalık ve muafiyetlere sahip olacaklar.

8) Yüksek Temsilcinin IPTF'in çalışmalarını diğer sivil kurumlar ve IFOR ile eşgüdümlemesi için IPTF komiseri veya temsilcisi Ek 10'de tanımlanan Karma Sivil Kurul'un ve Ek 1'de tanımlanan Ortak Askeri Kurul'un ve bunların alt kurullarının toplantılarına katılabilir. IPTF komiseri, ilgili kurulların kendi alanına giren konuları tartışması için toplanmasını isteyebilir.

3. FIKRA: IPTF YARDIM TASARISI

1) IPTF yardım tasarısı aşağıdaki unsurları içerecek:

(a) Kanun tatbik çalışmalarının ve etkinliklerinin gözlenme ve denetlenmesi.

(b) Kanun tatbik güçlerine ve çalışanlarına tavsiyede bulunmak.

(c) Kanun tatbik çalışanlarının eğitimi.

(d) IPTF'in yardım işlevi dahilinde tarafların kanun uygulamalarını kolaylaştırmak.

(e) Kamu düzenine yönelik tehditleri tespit ve Bosna'nın kanun tatbik kurumlarının bunlarla ilgilenmesini tavsiye.

(f) Bosna hükümet yetkililerine daha verimli kanun tatbik kurumları için tavsiyede bulunmak.

(g) IPTF'in uygun gördüğü yerlerde tarafların kanun tatbik güçlerine eşlik ederek yardımcı olmak.

2) Yukarda konulan yardım tasarısının unsurlarına ek olarak, IPTF kendi sorumlulukları vekaynakları çerçevesinde taraflardan veya tarafların kanun tatbik güçlerinden gelen yardım isteklerini değerlendirecek.

3) Taraflar, uluslararası çalışanlarının güvenliğinin sağlanması da dahil, açık ve serbestseçimler için gerekli toplumsal şartları oluşturmada kendi yükümlülüklerini onaylarlar. Taraflar IPTF'den bu yükümlülüklerini yerine getirmede kendilerine yardıma öncelikvermesini isterler.

4. FIKRA: TARAFLARIN ÖZEL SORUMLULUKLARI

1) Taraflar IPTF'le tam işbirliği içinde olacaklar ve kanun uygulama kurumlarını bunayöneltecekler.

2) Bu anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra 30 gün içinde, taraflar IPTF komiserine veya onun atadığı birine konumu, büyüklüğü ve güç yapısı da dahil, kendi kanun tatbik güçlerihakkında tam bir bilgi verecekler. IPTF komiseri istediğinde taraflar kanun tatbikkurumlarının ve çalışanlarının eğitim, hareket, istihdam ve hizmet kayıtları da dahil ilavebilgi sağlayacaklar.

3) Taraflar IPTF çalışanlarının hiçbir surette görevlerini yerine getirmelerini engellemeyecekler. İstendiğinde IPTF çalışanlarının herhangi bir yer, kimse, hareket, işlem, kayıt veya diğer şeylere hemen ve tam erişmelerine izin verecekler. Bu, kanun ve hukuk güçlerinin hareket yaptığı yeri ve hareketi gözlemlemek ve teftiş etmek de olabilir.

4) IPTF istediğinde, taraflar eğitimin ardından kanun tatbik görevi alacak yetkin personelin bu eğitim için hazırlanmasını sağlayacaklar.

5) Taraflar IPTF'in hareketlerini, istendiğinde ulaşım, iase, barınma, iletişim ve diğerimkanlarla ilgili uygun yardımı sağlayarak kolaylaştıracaklar.

5. FIKRA: İŞBİRLİĞİNDE BAŞARISIZLIK

1) IPTF çalışmalarına bir engel veya müdahale, isteklerine uymayı ret veya tarafların sorumlulukları ve bu anlaşmadaki diğer zorunluluklarını karşılamada başarısızlık IPTF ile işbirliğinde başarısızlık sayılacak.

2) IPTF komiseri, IPTF ile işbirliğindeki başarısızlıkları Yüksek Temsilci ve IFOR komutanınabildirecek. IPTF komiseri bu tür bir bilgi aldığında Yüksek

Temsilciden Karma Sivil Kurul'un toplantıya çağırılması ve BM'ye, ilgili devletlere ve uluslararası kuruluşlara ileri önlem için danışılması da dahil, gerekli tedbirleri almasını isteyebilir.

6. FIKRA: İNSAN HAKLARI

1) IPTF çalışanları, kanun tatbik güçlerinin ve çalışanlarının uluslararası tanınmış insan hakları ve temel hürriyetler ihlaline karıştıklarıyla ilgili güvenilir bir duyum aldıklarında, bunu Ek 6'da geçen İnsan Hakları Kurulu'na, Uluslararası Eski Yugoslavya Mahkemesi'neve ilgili kurumlara bildirecekler.

2) Taraflar, yukarıdaki paragrafta belirtilen kuruluşların kanun tatbik güçlerinin araştırmalarında işbirliği içinde olacaklar.

7. FIKRA: UYGULAMA

Bu anlaşma Bosna'nın ve birimlerin kanun tatbik kuruluşları için uygulanır. Kanun tatbik kuruluşları kanunların tatbiki, suç araştırması, kamu ve devlet güvenliği veya tutuklama gibi konularda yetkili kuruluşlardır.

8. FIKRA: YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ

Bu anlaşma imzalandığı anda yürürlüğe girer.

(*Osman Karatay, Bosna-Hersek Barış Süreci kitabından aktarılmış)